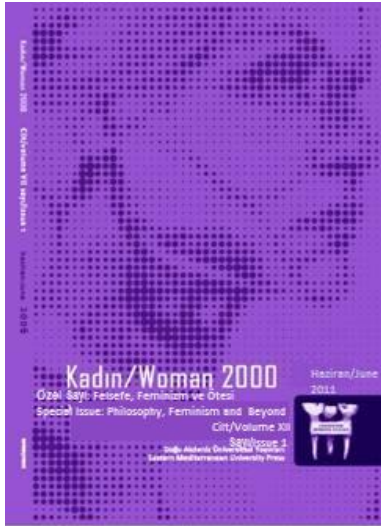

Downloaded by: [CWS 2016]
On: 09 April, 2016
Publisher: Eastern Mediterranean University Press
Famagusta-TRNC

Kadın/Woman 2000-Journal for Women's Studies Volume 16 Issue 1, June 2015

ISSN: 1302-9916
<http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

Full terms and conditions of use: Articles in this Journal maybe used for research, teaching and private study purposes. Any substantial or systematic reproduction, re-distribution, re-selling, loan or sub-licensing, systematic supply or distribution in any form to anyone is expressly forbidden.

1302-9916©2016 emupress

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

**Haziran/June 2015
Cilt/Volume XVI Sayı/Issue 1**

Doğu Akdeniz Üniversitesi/Eastern Mediterranean University

© 2015 Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi

© 2015 Eastern Mediterranean University Press

Printed in North Cyprus by the Eastern Mediterranean University Printing
House

ISSN 1302-9916

EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
Center for Women's Studies
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Publisher

Prof. Dr. Necdet Osam (acting Rector) (on behalf of)
Eastern Mediterranean University (EMU)
Turkish Republic of Northern Cyprus

Editorial Board

Editors

Assoc.Prof. Hanife Aliefendioğlu, Eastern Mediterranean University-North Cyprus
Assoc.Prof. Fatma Güven Lisaniler, Eastern Mediterranean University-North Cyprus

Members

Prof. Sevdalankuş, Kadir Has University-Turkey
Assoc.Prof. Sheyla ışık Erbilen, Eastern Mediterranean University-North Cyprus
Assoc.Prof. Anne Ciecko, University of Massachusetts- Amherst USA
Assoc.Prof. Marıa Alicia Garza, Boise State University-USA
Assoc.Prof. Cynthia Forson, Lancaster University-Ghana

Associate Editors (English Editors)

Cemil Sarıizmeli, Eastern Mediterranean University - North Cyprus
Fatma Olcaytuğ nal, Eastern Mediterranean University - North Cyprus
Hüseyin Demirel, Eastern Mediterranean University - North Cyprus

Journal Secretary: Pembe Yıldırım

Language: Turkish / English

Cover Design: Roya Alagheband

Correspondence Address

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies
Eastern Mediterranean University-Center for Women's Studies,
Faculty of Business and Economics, Annex Building, BE159
Gazimağusa - North Cyprus (via Mersin 10 - Turkey)
E-mail: jws.cws@emu.edu.tr
<http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Sahibi

Prof. Dr. Necdet Osam (Rektör v.)
Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ) (adına)
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Editör Kurulu

Editörler

Doç. Dr. Hanife Aliefendioğlu, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs
Doç. Dr. Fatma Güven Lisaniler, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs

Üyeler

Prof. Dr. Sevdalankuş , Kadir Has Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Süheyla Üçışık Erbilen, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs
Doç. Dr. Anne Ciecko, Massachusetts Üniversitesi- Amherst ABD
Doç. Dr. María Alicia Garza, Boise Eyalet Üniversitesi-ABD
Doç. Dr. Cynthia Forson, Lanchester Üniversitesi-Gana

Yardımcı Editörler (İngilizce Editörleri)

Cemil Sarıçizmeli, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs
Fatma Olcaytuğ Ünal, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs
Hüseyin Demirel, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs

Dergi Sekreteri: Pembe Yıldırım

Derginin Dili: Türkçe / İngilizce

Kapak Tasarım: Roya Alagheband

Yazışma Adresi

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies
Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi,
İşletme ve Ekonomi Fakültesi, Ek-Bina, BE159
Gazimağusa - KKTC
E-posta: jws.cws@emu.edu.tr
<http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
Center for Women's Studies
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Academic Advisory Board

Prof. Aksu Bora (Hacettepe University-Turkey)
Prof. Aysel Aziz (Yeni Yüzyıl University-Turkey)
Prof. Ayşe Işık Gürşimşek (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Prof. Berit Hagekull (Uppsala University-Sweden)
Prof. Beth Baron (City University of New York-USA)
Prof. Biran Mertan (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Prof. Deniz Kandiyoti (School of Oriental and African Studies-UK)
Prof. Jacqueline Nadel (Riken BSI-France)
Prof. Lucette Valensi (The School of Advanced Study in the Social Sciences-France)
Prof. Louis Oppenheimer (University of Amsterdam-Netherlands)
Prof. Mustafa Fatih Özbilgin (University of East Anglia-UK)
Prof. Mutlu Binark (Başkent University-Turkey)
Prof. Sevda Alankuş (Kadir Has University-Turkey)
Prof. Şeyma Güngör (University of İstanbul-Turkey)
Prof. Yıldız Ecevit (Middle East Technical University-Turkey)
Prof. Yonca Al (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Blaise Pierrehumbert (Lausanne University-Switzerland)
Assoc.Prof. Burçak Keskin Kozat (Stanford University-USA)
Assoc.Prof. Hülya Şimga (Koç University-Turkey)
Assoc.Prof. Netice Yıldız (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Nurten Kara (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Türkan Ulusu Uraz (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Nazime Beysan (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Pembe Behçetoğulları (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Rana Tekcan (İstanbul Bilgi University-Turkey)
Assist.Prof. Seda Orbay (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)

About the Journal

Kadın/Woman 2000 -Journal for Women's Studies is a publication of Eastern Mediterranean University - Centre for Women's Studies. It is published biannually on June and December and is a multi-disciplinary, peer and blind reviewed, bilingual journal (both Turkish and English) dedicated to the scholarly study of all aspects of women's issues. The articles published are primarily on topics concerning women's rights, the socio-cultural aspects and position of women in society as well as particular legal issues. Articles are accepted from all disciplines such as literature, sociology, psychology, anthropology, law, political science, economics, medicine, cultural history as well as book reviews on recent publications and news and reports on important scientific events.

Indexing

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies is indexed in GenderWatch, Contemporary Women's Issues, General Academic ASAP International, Gale Academic OneFile, Gale General OneFile, IT One File, General Reference Center, General Reference Center Gold, IT Custom, MLA International Bibliography, Turkologischer Anzeiger, Index Islamicus, EBSCO, Women's Studies International Database, Asos Index, and TÜBİTAK ULAKBİM Social Sciences and Humanities Database.

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Akademik Danışma Kurulu

Prof.Dr. Aksu Bora (Hacettepe Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Aysel Aziz (Yeni Yüzyıl Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Ayşe Işık Gürşimşek (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Prof.Dr. Berit Hagekull (Uppsala Üniversitesi-İsveç)
Prof.Dr. Beth Baron (New York City Üniversitesi-ABD)
Prof.Dr. Biran Mertan (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Prof.Dr. Deniz Kandiyoti (School of Oriental and African Studies-İngiltere)
Prof.Dr. Jacqueline Nadel (Riken BSI-Fransa)
Prof.Dr. Lucette Valensi (The School of Advanced Study in the Social Sciences-Fransa)
Prof.Dr. Louis Oppenheimer (Amsterdam Üniversitesi-Hollanda)
Prof.Dr. Mustafa Fatih Özbilgin (East Anglia Üniversitesi-İngiltere)
Prof.Dr. Mutlu Binark (Başkent Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Sevda Alankuş (Kadir Has Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Şeyma Güngör (İstanbul Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Yıldız Ecevit (Orta Doğu Teknik Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Yonca Al (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Blaise Pierrehumbert (Lausanne Üniversitesi-İsviçre)
Doç.Dr. Burçak Keskin Kozat (Stanford Üniversitesi-ABD)
Doç.Dr. Hülya Şimşak (Koç Üniversitesi-Türkiye)
Doç.Dr. Netice Yıldız (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Nurten Kara (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Türkan Ulusu Uraz (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Nazime Beysan (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Pembe Behçetoğulları (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Rana Tekcan (İstanbul Bilgi Üniversitesi-Türkiye)
Yrd.Doç.Dr. Seda Orbay (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)

Dergi Hakkında

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi'nin bir yayın organı olup, Merkez'in amaçları doğrultusunda kadın konusu ile ilgili değişik disiplinlerde yapılan çalışmalara yer veren bilimsel düzeyde çift-kör akran değerlendirmesi olan bir dergidir. Her yıl Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere, yılda 2 sayı olarak Türkçe ve İngilizce yayımlanan dergi, toplumsal cinsiyet ve kadının konumu ve hakları konularında sosyoloji, psikoloji, sağlık, antropoloji, hukuk, siyaset bilimi, ekonomi, sanat tarihi, arkeoloji, edebiyat ve iletişim alanlarında disiplinler arası nitelikli bilimsel makaleler yayımlar. Ayrıca kadın konusunda yapılan çalışmalar ve yayımlarla ilgili bilimsel tanıtım yazılarına yer verir.

Veritabanları

GenderWatch, Contemporary Women's Issues, General Academic ASAP International, IT One File, General Reference Center, General Reference Center Gold, Gale Academic OneFile, Gale General OneFile, IT Custom, MLA International Bibliography, Turkologischer Anzeiger, Index Islamicus, EBSCO, Women's Studies International Database, Asos İndeks ve TUBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı.

İçindekiler/Contents

Cilt/Volume XVI

Sayı/Issue 1

Haziran/June 2015

Editörden/From the Editors!

Makaleler/ Articles

Kayıp Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kapasite Yoksunluğu (Missing Women: Gender Inequality and the Capability Deprivation)	
Ahu Sumbas.....	1
Çalışan Evli Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini, Yaşam, İş Doyumu ve Evlilik Uyumlarının İncelenmesi (Employed Married Women: Gender Roles, Life Satisfaction, Job Satisfaction and Marital Adjustment)	
Perihan Ünüvar & Özlem Tagay.....	21
Feminist Kuramların Çağdaş Sanat Pratiğinde İfade Bulması (Finding Expression of Feminist Theories in Contemporary Art Practice)	
Ebru Dede.....	45
Gerçeğin Peşindeki Kadınlar: Wonder Woman, Margaret Sanger ve Planned Parenthood'un Geleceği (Women in Pursuit of Truth: Wonder Woman, Margaret Sanger and the Future of Planned Parenthood)	
C. Akca Ataç.....	75
Ev Kadınlarının Siyasal Katılımı ve Feminizm Anlayışları: İzmir Örneği (Political Participation and Feminist Understanding of İzmir Housewives)	
Defne Erzene Bürgin.....	93
Türk Sineması'nda Sıra Dışı Bir Kadın Karakter Olarak Aliye Rona (Aliye Rona as an Unusual Female Character in Turkish Cinema)	
Mehmet Işık & Şakir Eşitti.....	119
Eser Tanıtımları/Book Reviews	
Adrienne Mayor (2014). The Amazons: Lives and Legends of Warrior Women Across the Ancient World (Jasmin W. Cyril).....	143
Bu Sayıya Katkı Koyan Yazarlar/Authors of This Issue.....	146
Bu Sayıda Hakemlik Yapanlar/Referees of This Issue.....	147
Yayın İlkeleri/Notes for Contributors.....	148

From the Editors!

Dear Readers,

We are happy to complete Volume 16, Issue 1 of *Kadın/Woman 2000*, Journal for Women's Studies with the contribution of researchers, activists and authors.

The first article comes from Ahu Sumbas and is entitled *Missing Women: Gender Inequality and the Capability Deprivation*. The article addresses the issue of gender inequality as a part of capacity deprivation on the framework of Sen's related discussions such as missing women, poverty and women's agency. It is an extended literature review on those concepts with contemporary examples. Sumbas argues that especially the concept of missing women; introduced in 1990 is retained its importance.

Perihan Ünüvar and Özlem Tagay authors the second article entitled *Employed Married Women: Gender Roles, Life Satisfaction, Job Satisfaction and Marital Adjustment*. It is an original research article employed survey primary data consists of 230 employed married women for quantitative and 11 for qualitative analysis. The research investigates whether life satisfaction, job satisfaction and marital adjustment vary according to gender features (masculine, feminine and androgen features) of employed married women. According to the findings of the empirical analysis the authors argue that employed women gender feature affect their job satisfaction and marital adjustment. Depending on the analysis of the qualitative data they also suggest well-being of family members, and living in the same city or in a close location to the extended family members as important determinants of the life satisfaction of married employed women.

The third article titled *Expression of Feminist Theories in Contemporary Art Practices* by Ebru Dede trace the expression of feminist theories in contemporary art practices by employing three artist women's works. Dede argues that by the works of feminist art, the viewer could have seen the women as they should have been as the subject of art not the object.

C. Akça Ataç in her study titled *Women in Pursuit of Truth: Wonder Woman, Margaret Sanger and the Future of Planned Parenthood* investigates how the female employees could be affected by the Supreme Court's verdict in favor of Hobby Lobby, that allow the companies to deny birth control coverage to the female employee on account of religious reasons. Besides, she investigates to what degree the women's rights movements have influenced the law-making processes in the US by dwelling in the campaign launched by Planned Parenthood to prevent the Hobby Lobby case. She concluded that the decision of the Supreme Court will affected the women most and collective actions and platforms like

Planned Parenthood are absolute must in the protection of vested women's rights.

The fifth article by Defne Erzene Bürgin entitled as *Political Participation of Homemaker Women and their Attitude to Feminism: Case of Izmir* is a case study on homemaker women's political participation and attitudes to feminism in Izmir, Turkey. The study employ primary data from the survey conducted by the author. The survey sample consists 352 homemaker women reside in Izmir. Sixty per cent of the participatnts have a high school or university degree. The findings of the study reveal that homemaker woman's political participation are low and the majority have negative attitudes to feminism although their knowledge about feminism are hearsay.

The last article in this issue comes from Mehmet Iık and akir Eitti titled *Aliye Rona as an Unusual Female Character in Turkish Cinema* and examine five movies acted by distinguished Turkish film player Aliye Rona in order to explore different representation of women image in Turkish cinema. The authors employ semiotic analytical tool in their study. They argue that female characters played by Aliye Rona are clearly distinguished from the dominant female representation and and have an important role in the production and reproduction of the patriarchal discourse within the Turkish Cinema. They also argue that the image of Rona represents the woman profile that collaborates with the patriarchal power and serves its continuation.

Jasmin W. Cyril introduces the book of Adrienne Mayor (2014), *The Amazons: Lives and Legends of Warrior Women*. The book consist textual sources, mythology and ancient history in relation to Amazons. In her introduction Cyril summarise the book as a work that "interweaves in a riveting manner both the mystical ideology of a lost matriarchal society and ethos with the most recent discoveries in archaeological inquiry Across the Ancient World". Cyril argues that Mayor deconstruct the preexisting readings on Amazon and help the reader to restructure their assumptions about Amazons.

We would like to express our acknowledgement to all those who worked very hard reviewing papers and publicisizing the journal. We are indebted to Prof. Necdet Osam, acting Rector of our University and the Chair of the Executive Board of Emupress. We are grateful to our colleagues Mashoed Bailie and Hüseyin Demirel for their help in proofreading, and to Selda Adaz, Ersev Sarper, and their team in the EMU printing office without whose generous contributions this work would have never been completed.

Editors

Fatma Güven Lisaniler

Hanife Aliefendiolu

Editörden

Sevgili okurlar,

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies'in bir sayısını daha (Cilt 16, Sayı 1) sizinle paylaşmaktan mutluluk duyuyoruz. Diğer sayılarımızda olduğu gibi bu sayımızda da kadının kamusal ve özel alandaki konumunu sorunlu bulan bir bakış açısıyla ele alınmış değişik alanlardan altı özgün araştırma makalesi, bir ve kitap tanıtımını görüşlerinize sunuyoruz. Katkı koyan tüm araştırmacılarımıza teşekkür ederiz.

Ahu Sumbas tarafından gerçekleştirilen *Kayıp Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kapasite Yoksunluğu* isimli ilk çalışma, bir tarama makalesi olup toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununu Sen'in kapasite yaklaşımı ve kapasite yoksunluğu çerçevesinde açıkladığı, kayıp kadınlar, yoksulluk ve kadın eylemliliği tartışmaları üzerinden incelemektedir. Yazar taramda sonucunda ortaya çıkan temel önermenin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, hukuksal hakların, sosyal ve ekonomik özgürlüklerin, duygusal ihtiyaçların da ötesinde en temel insan hakkı olan yaşama hakkının, sırf cinsiyetleri nedeniyle kadın ve kız çocuklarının elinden alabilecek kadar ciddi bir toplumsal ve siyasal mesele olduğunu belirtmektedir. Sumbas ayrıca toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin neden ve sonuçlarının araştırılmasında Sen'in kapasite yaklaşımının benimsenmesinin bu eşitsizliklerin sonuçlarının ve eşitsizliği oluşturan ve yeniden üreten kamusal, kültürel, siyasal ve iktisadi ilişki birlikteliğinin anlaşılmasına olanak verdiğini öne sürmektedir.

Çalışan Evli Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Yaşam, İş Doyumu ve Evlilik Uyumlarının İncelenmesi isimli ikinci makalede, çalışan evli kadınların; toplumsal cinsiyet rolleri, yaşam doyumu, iş doyumu ve evlilik uyumları araştırılmıştır. Makalenin yazarları Ünüvar ve Tagay çalışmada 230 katılımcıya yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla yüzyüze görüşmelerden elde edilen verileri kullanmıştır. Katılımcılar toplumsal cinsiyet şeması kuramı kullanılarak, erkeksi, kadınsı, belirsiz ve androjen özellikler gösteren katılımcılar olarak dört gruba ayrılarak veriler karma yöntem aracılığıyla analiz edilmiştir. Daha sonra benimsedikleri toplumsal cinsiyet özellikleri ile yaşam doyumu, iş doyumu ve evlilik uyumları arasındaki ilişki yordamlanmıştır. Çalışmada Evlilik Uyum Ölçeği, Yaşam Doyum Ölçeği, İş Doyum Ölçeği, BEM Cinsiyet Rolü Envanteri kullanılmıştır. Çalışma bulguları erkeksi ve androjen özelliklere sahip katılımcıların iş doyumunun kadınsı cinsiyet rolüne sahip katılımcıların ise evlilik uyumlarının daha yüksek olduğu yönündedir. Yaşam doyumu belirleyicileri aile bireylerinin sağlıklı olması ve ailesi ile aynı şehirde ya da yakın yerde oturma olarak tespit edilmiştir. Çalışma bulguları bilinenin, ev içi ödeneksiz işlerin adaletsiz dağılımının iş doyumu boyutunda bir kez daha ampirik yöntemle teyidi niteliğindedir.

Bu sayının üçüncü makalesi olarak yer alan *Feminist Kuramların Çağdaş Sanat Pratiğinde İfade Bulması* isimli tarama makalesinde yazar Ebru Dede, çağdaş sanat eserlerini inceleyerek feminist kuramların bu eserlerde nasıl

ifade bulduğunu tartışmaktadır. Yazar feminist kuramların çağdaş sanat pratiğinde kadının sanatın nesnesi değil öznesi olarak ifade bulduğunu öne sürmektedir. Dördüncü çalışma olarak C. Akça Ataç'ın *Gerçeğin Peşindeki Kadınlar: Wonder Woman, Margaret Sanger ve Planned Parenthood'un Geleceği* isimli tarama makalesine yer verilmiştir. Bu çalışmada Ataç Planned Parenthood hareketinin Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin işverenlerin kendi dini inançları doğrultusunda kadın çalışanlarına sunduğu sağlık sigortası paketinden doğum kontrolünü çıkarabilmesi ile ilgili Hobby Lobby kararının emsal oluşturmasını engellemek için başlattığı eylem planını ve bu kararın kadın çalışanlar için nasıl sonuçlar doğurabileceğini tarama yöntemini kullanarak incelemektedir. Yazar, tarama sonuçlarının kadınların kazanılmış haklarının savunulmasında bireysel mücadeleden daha fazlasına, Planned Parenthood gibi kadınların kolektif bilinç ve eylemliliğinin hayat bulduğu yasa yapımına katkıda bulunma gücü olan platformların kurulmasına işaret ettiğini öne sürmektedir.

Defne Erzene Bürgin'in *Ev Kadınlarının Siyasal Katılımı ve Feminizm Anlayışları: İzmir Örneği* isimli İzmir'de yaşayan ev kadınlarının siyasal katılımları ve feminizm anlayışları araştırılmıştır. İzmir'de yaşayan 352 ev kadını örneklemeden elde edilen verilere dayandırılan çalışmada betimsel karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın temel bulguları kadınların siyasal katılımlarının düşük, feminizm konusunda bilgi sahibi olmadıkları ya da anlayışlarının olumsuz olduğunu göstermektedir. Bulgular Yazarın İzmir'de ataerkil yapının diğer bölgelere oranla daha az belirleyici olduğu ve bu nedenle kadınların siyasal katılımlarının yüksek, feminizm yönelik tutumlarının olumlu olduğu savını olumlamamaktadır.

Son çalışma olarak Mehmet Işık ve Şakir Eşitti'nin Türk Sineması'nın en başarılı kadın oyuncularından Aliye Rona'nın oynadığı kadın karakterlerin göstergebilimin sağladığı analiz araçları kullanılarak toplumsal cinsiyet bağlamında çözümlenmesini içeren *Türk Sineması'nda Sıra Dışı Bir Kadın Karakter Olarak Aliye Rona* isimli çalışmaları yer almaktadır. Yazarlar Aliye Rona'nın canlandırdığı kadın karakterlerin, Türk Sineması'nda egemen olan kadın temsillerinden belirgin şekilde farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yazarlar ayrıca Rona'nın oynadığı karakterlerin toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesine hizmet eden söylem ve eylemler ürettiği saptamasını yapmaktadır. Yazarlara göre "Rona'nın iktidar sahibi kadın imajının altında, ataerkil iktidarla işbirliği yaparak onun devamına hizmet eden kadın profili" bulunmaktadır.

Derginin eser tanıtımları bölümünde Jasmin W. Cyril, Adrienne Mayor'ın 2014 yılında yayımlanan *The Amazons: Lives and Legends of Warrior Women Across the Ancient World* isimli kitabını tanıtmaktadır.

Editörden yazımızı bitirmeden önce hiç bir karşılık beklemeden değerlendirme ve danışmanlık yaparak katkıda bulunan herkese sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ayrıca, her zaman yanımızda olan Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi Yönetim Kurulu'na, Rektör vekili ve Yayınevi Yönetim Kurulu başkanı Prof. Dr. Necdet Osam'ın şahsında, İngilizce metinlerin tashihi

konusundaki katkıları için melektaşlarımız Mashoed Bailie ve Hüseyin Demirel'e, derginin basımı konusunda gösterdikleri cömert ve titiz çalışmalarından dolayı Selda Adaöz, Ersev Sarper ve DAÜ Basımevi ekibine teşekkürü borç biliriz. Onların değerli katkıları olmadan bu sayı tamamlanamazdı.

Editörler

Fatma Güven Lisaniler

Hanife Aliefendioğlu

Kayıp Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kapasite Yoksunluğu

Ahu Sumbas*
Hacettepe Üniversitesi

Öz

1990'lar sonrasında akademik araştırmalarda daha sık yer edinmeye başlayan toplumsal cinsiyet konusu hem doğa bilimlerinin hem de sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında farklı açılardan ele alınmaktadır. Toplumsal cinsiyeti, iktisadi bir analiz birimi olarak ele alan Amartya Sen, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, siyaset, sosyoloji, sağlık, felsefe ve iktisat alanlarının birlikteliği içinde düşünülmesi gereken bir sorun olarak gündeme taşımıştır. Sen'in toplumsal cinsiyet çalışmaları ve özelde toplumsal cinsiyet eşitsizliği anlamındaki en önemli katkısı kayıp kadınlar olarak nitelediği tartışması çerçevesinde şekillenmektedir. Bu doğrultuda Sen, kapasite yaklaşımı tezi çerçevesinde kadınların erkeklere göre kapasite yoksunluğu içinde olduğunu ve bu durumun özgürlükle kalkınmanın önündeki önemli bir engel olduğunu savunmaktadır. Dünyada, özellikle Doğu ve Güney Asya'da toplumsal cinsiyet ilişkisi ve rollerinden ötürü eşitsiz bakım ve muameleye maruz kalan milyonlarca kadın vardır. Bu durumun en vahim göstergesi, ölüm ve yaşam oranlarında vücut bulmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yarattığı kapasite yoksunlukları dolayısıyla normal şartlarda yaşaması beklenen milyonlarca kız çocuğu ve kadın şu an yoktur. Yaşama şansları ellerinden alınmış bu kadınlar, Sen'in deyimiyle çağımızın kayıp kadınlarıdır. Bu çalışma, Sen'in kapasite yaklaşımı ve kapasite yoksunluğu çerçevesinde açıkladığı toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununu, kayıp kadınlar, yoksulluk ve kadın eylemliği tartışmaları üzerinden ele almayı amaçlamaktadır. Bu tartışmalar çerçevesinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin toplumsal, kültürel, siyasal ve iktisadi boyutlarının bir arada ele alınmasının gerekliliği ve nedenleri vurgulanmaktadır. Son kısımdaysa, Sen'in kapasite yaklaşımı ve kayıp kadınlar tezleri temelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadelede izlenmesi gereken politika önceliklerine dair kısa bir tartışma yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amartya Sen, kayıp kadınlar, kapasite yaklaşımı, özgürlükle kalkınma, toplumsal cinsiyet.

* Yrd. Doç.Dr. Ahu Sumbas, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara-Türkiye. E-posta: ahusumbas@yahoo.com.

Missing Women: Gender Inequality and the Capability Deprivation

Ahu Sumbas
Hacettepe University

Abstract

The debates on gender issue become more visible in the various fields of both natural and social sciences due to increasing academic interests on the issue since 1990s. In that vein, Amartya Sen carried the issue of gender inequality to the academic and political discussions within the intersection of political, sociological, medical, philosophical and economical perspectives by taking gender as an economical unit of analysis. His most significant contributions on gender, particularly on gender inequality, are seen in the extent of his well-known discussion of “missing women”. Sen emphasizes that women relatively feel capacity deprivation in all parts of their life in compare to men which creates one of the biggest challenge to achieve freedom as development. There are millions of girls and women around the world in general, East and South Asia in particular, who are the subject of asymmetrical care and gender bias. The most devastating/brutal form of these inequalities is observed in the matters of life and death such as the high mortality rates for women and a consequent preponderance of men in total population. Millions of girls and women should have not had a chance to live today just because of the gender bias in society. Sen called this fact as “missing women”. This article aims to address the issue of gender inequality as a part of capacity deprivation on the framework of Sen’s related discussions such as “missing women”, “poverty” and “women’s agency”. In that sense, the need of discussing gender inequality in the association of political, social, cultural and economical dimensions and its reasons is tried to reveal. In the last part, a brief discussion will be given on the political priorities of combating gender inequality in the extent of missing women and capacity deprivation of women.

Keywords: Amartya Sen, missing women, capability approach, freedom as development, gender.

Giriş

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, varlığını çeşitli biçimlerde gösteren dünyanın her yerinde ve her döneminde karşılaşılmış ve karşılaşılan önemli bir meseledir. Ancak Sen'in (2004: 150) de ifade ettiği gibi bu eşitsizlik, kendini genellikle üstü kapalı formlarda ve fazla korkunç olmayan şekillerde gösterdiğinden bu sorunun insanlık için ciddiyeti ve önceliği çoğu durumda anlaşılammaktadır. Bu açıdan, bu çalışma, Amartya Sen'in kadın ve özellikle *kayıp kadınlar*¹ üzerine çalışmaları çerçevesinde bu eşitsizlik sorununun ciddiyetine ve önemine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Sen'in ana çalışma alanı, aslında toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadın sorunu değil; Nobel Ödülü'nü aldığı iktisat ve kalkınmadır. Kabul görmüş geleneksel iktisat teorisini ve ekonomik kalkınma modelini sorgulayan Sen'in özgürlükle kalkınma anlayışı², iktisat ve kalkınmanın temel amaçlarından saptıklarını vurgulayarak odak noktasına tekrar insanı yerleştirmektedir. Kalkınma, devletleri daha zengin yapmak için değil; devletlerin varlık nedeni olan vatandaşlarının daha iyi bir yaşam sürmesi için gereklidir. Bu doğrultuda Sen'in özgürlükle kalkınma anlayışı, kalkınmayı gelir ve tüketime dayanan bir olgu olmaktan çıkararak; insanların sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel anlamdaki tüm ihtiyaç ve özgürlüklerini önceleyen bir modeldir. Bu modelin özündeki düşünce, Sen'in yapabilirlik, kapasite yaklaşımıyla³ açıklanabilmektedir. Genel olarak, kapasite yaklaşımı, insanların temel gereksinimlerini karşılayabilme ve farklılıklarının getirdiği dezavantajları azaltarak istedikleri gibi yaşayabilmeyi seçebilme özgürlükleri olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle, var olan kaynak ve imkanların toplumun her kesimi için eşit ve adaletli dağılımının sağlanarak herkesin bunları istediği gibi kullanabilme tasavvufuna ve yapabilirliğine/kapasitesine sahip olmasını ifade etmektedir. Özgürlük ve kapasitelerin kullanımında, dünya genelinde en eşitsiz durumda olanların kadınlar olması dolayısıyla, özgürlükle kalkınma ve kapasite yaklaşımı tartışmalarında Sen, kadın ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusuna önemli bir yer ayırmaktadır. Bu bağlamda, Sen'in kayıp kadınlar tezi, özgürlükle kalkınma modelinin ve kapasite yaklaşımının önemini çarpıcı şekilde ortaya koyması açısından ele alınan bir meseledir⁴. Sen, kadınların erkeklere göre her alanda kapasite yoksunluğu içinde olduğunu ve bu durumun özgürlükle kalkınmanın önünde önemli bir engel olduğunu iddia etmektedir. Nitekim dünyada siyasi ve hukuksal haklar ya da toplumsal roller açısından eşitsiz konumda olan milyonlarca kadın olduğu görmezden gelinse bile sırf kadın oldukları için cahilliğe, yoksulluğa, kıtlığa, yoksunluğa, şiddete ve hatta ölüme mahkum olan milyonlarca kadın vardır. Bu durumun en dikkat çekici göstergesi, ölüm ve yaşam oranlarının incelenmesinde göze çarpmaktadır.

Sen'in çalışmaları ve ortaya koyduğu tartışmalar üzerine uluslararası ve ulusal literatürde oldukça önemli bir birikim vardır. Ancak bu literatürün özellikle iktisat, kalkınma, insani gelişme ve yoksulluk çalışmalarına

odaklandığı göze çarpmaktadır⁵. Bunun yanında, özgürlükle kalkınma konusu, özgürlük, insani gelişme, fayda, adalet ve etik iktisat gibi iktisat felsefesinin tartışmaları üzerinden de yürütülmektedir⁶. Kayıp kadınlar ve Sen'in toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusundaki tartışmalarına dair çalışılarsa görece azdır. Bunların da konuyu, yoksulluk, insani gelişme, kalkınma gibi iktisadi yönü açısından ele aldığı görülmektedir⁷. Robeyns (2003), Iversen (2003) ve Hill (2003) gibi sadece birkaç çalışma Sen'in toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle ilgili çalışmalarını özel olarak konu edinmektedir. Bu çalışmaların da kayıp kadınlar meselesini dışarda bıraktıkları ve özeldede kapasite yaklaşımı çerçevesinde ev-içi eşitsizlikler ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunu irdeledikleri görülmektedir. Nitekim kayıp kadınlar konusuna dair çalışmaların da özellikle ülke, dönem ve yöntem açısından incelendiği görülmektedir⁸. Bu açıdan, eldeki çalışmanın, özgün nitel verilere dayanan bir araştırma makalesi olmamasına rağmen literatür taraması yöntemiyle, konuyla ilgili yazına iki temel katkısı olduğu düşünülmektedir. Birincisi, bu çalışma, Sen'in toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kayıp kadınlar üzerine düşüncelerini ve buna dair ilgili yazındaki tartışmaları toplayarak bütünlüklü şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle ulusal literatürde Sen ve kayıp kadınlar üzerine pek bir çalışmaya rastlanmadığından, bu çalışmanın Türkçe yazında önemli bir eksikliği kapattığına inanılmaktadır. İkinci olarak, refah iktisadi ve iktisat perspektifi yerine, Sen'in kapasite yaklaşımını toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde irdelleyen Robeyns'in (2003) ve Iversen'in (2003) çalışmaları doğrultusunda, feminist bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu feminist söylem, kapasite yaklaşımının hem birey özgürlüğünü önceleyen hem de aile, sosyal çevre ve bakım gibi değişkenlerin bireyin işlevselliği üzerinde etkisi olduğuna dair vurgusu temelinde çalışmada ele alınmaktadır.

Bu makalede, öncelikle Sen'in kayıp kadınlar tezi, ilgili tartışmalar çerçevesinde açıklanmıştır. Bu doğrultuda, sonraki başlıklarda Sen'in toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusundaki fikir ve tartışmaları, kapasite yaklaşımı, kapasite yoksunluğu, yoksulluk, kadın eylemliliği ve özgürlükle kalkınma kavramlarıyla ilişkileri çerçevesinde ele alınmaktadır. Ardından söz konusu tartışmalar temelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele için gereken çeşitli ve kapsamlı politika önerileri sunulmaktadır.

Kapasite Yoksunluklarının Yarattığı Kayıp Kadınlar

Kayıp kadınlar⁹ kavramındaki “kayıp sözcüğü, sağlık hizmeti ve diğer zorunlulukların paylaşımında toplumsal cinsiyet önyargısının bir sonucu olarak meydana gelen ölümleri ifade etmektedir” (Sen, 2004: 261). Diğer bir deyişle, dünyada doğal şartlarda olması gerekenden daha fazla kız-çocuğu ve kadın ölümü vardır. Sen, özellikle gelişmekte olan ülkelerde cinsiyet temelli maruz kalınan çeşitli kapasite yoksunlukları ve eşitsiz bakım dolayısıyla milyonlarca kadının öldüğünü/düşük hayatta kalma oranına sahip olduğunu söylemektedir (Sen, 1989a; 1992; 2001; 2003; 2004:

151). Bu olgu, Sen'e göre 20. yüzyılın en büyük insani felakettir; çünkü bu sayı, 20. yüzyıldaki toplam kıtlık temelli ölümlerden, iki dünya savaşının toplam kaybindan, AIDS ve EPOLA ölümlerinden daha çoktur (Klasen ve Wink, 2003: 264). İşin ürkütücülüğü, bu kayıpların önlenabilir olmasına rağmen hala yaşanıyor olmasından ve görmezden gelinmesinden kaynaklanmaktadır.

Sen'in kayıp kadınlar tartışması, özünde neo-iktisadi yaklaşımın faydanın dağılımıyla ilgili sonuçluluk ilkesi ve refah kuramına dayalı ahlaki bakışını ve bunun üzerine oturan ekonomik kalkınma anlayışını sorgulamaktadır. Çünkü bu tez, dünyanın bazı coğrafyalarında, erkeklere göre kadınların, önlenabilir nedenlerle açlık, hastalık ve ölüme mahkum olmasının bir taraftan iktisadi olarak ahlakiliğini diğer taraftan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin görmezden gelinen sonuçlarını tartışmaya açmaktadır. Bahsedilen bu iktisadi ahlaki bakış, Pareto optimumuna dayalı iktisadi refah toplumunda büyük bir yoksullukla/sefillikle muazzam bir bolluğun yan yanlığını optimum bir denge olarak görmektedir¹⁰ (Sen, 1989b; 1991; Insel, 2000; Farber, 2003; Kirmanoğlu, 2005). Bu denge, gelişmekte olan ülkelerde ölüme mahkum edilen 100 milyon kadının varlığını iktisadi bir denge formülüne ve ekonomik bir veriye indirgeyerek görmezden gelmemize yol açmalı mıdır? Sen'in kapasite yaklaşımı, kapasite kullanma özgürlüklerini geliştirerek kadınları ölüme kadar götüren bu eşitsizlikler dengesinin değişmesini amaçlamaktadır.

Doğal şartlar ve eşit koşullarda/bakımda¹¹, kız bebekleri/çocukları, oğlan bebekleri/çocuklardan daha düşük ölüm ve daha uzun yaşama oranına sahip olmalarına (Waldron, 1983; Mage ve Donner, 2006) rağmen, dünya genelinde kadınların ölüm oranı daha yüksek ve hayatta kalma oranı daha düşüktür (Sen, 1989a; 1992; 2001; 2003; 2004; Klasen ve Wink, 2003; Croll, 2001; Anderson, 2010). Waldon (1983; 1993) bu durumu, çevresel faktörlerin yarattığı kadının içinde bulunduğu dezavantajlarla, Croll (2001) patriarkal aile önceliğinin etkisiyle açıklamaktadır. Sen ise bu durumu, özellikle kadınların içinde bulunduğu kapasite yoksunluğuna bağlamaktadır (1989b; 1992; 2004: 150). Elbette erkeklerin de ölüm oranlarını arttırıcı ve yaşam süresi beklentisini düşürücü dışsal faktörlerden -savaşlar, kıtlık, şiddet olayları, daha çok tütün ve içki kullanmaya bağlı hastalıklar, yetersiz sağlık hizmetleri- bahsetmek mümkündür; ancak dünya genelinde zorlayıcı ve zorunlu yoksunluklara bağlı olarak, sürekli ve yoğun şekilde yaşam hakkı ihlal edilenlerin erkeklere kıyasla kadınlar olduğu aşikardır. Nitekim kadınların, bu dış faktörlerin çoğundan kendi çabalarıyla, bir erkek gibi şiddetten ve tütünden uzak durma tercihi gibi, kaçma olanakları da yoktur.

Kadın-erkek ölüm oranları arasındaki değerlendirme ve kıyaslama, bölgeler ve ülkeler arasındaki görece bir karşılaştırmaya dayanmaktadır. Hindistan, Çin, Bangladeş, Pakistan, Afganistan gibi ülkelerde kadın-erkek ölüm oranları Batılı pek çok ülke örneğine göre daha yüksektir. Bu ülkelerde, bu farkın temel nedenin, kadın ve kız çocuklarının maruz kaldığı

ihmallerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Sen (1989a; 1992; 2004: 152), özellikle çocukluğunu geçirdiği Hindistan'ı örnek vermektedir. Hindistan'da, özellikle bebeklik ve çocukluk döneminde beklenmedik ölümlerin kız çocuklarında görülmesinin ana nedeni, erkek çocuk tercihine bağlı kadın/kız çocuğu sağlığı ve beslenmesinin ihmaldir. Avrupa ve Kuzey Amerika'da kadın-erkek ölüm oranı 1,05¹², Sahra Altı Afrika'sında 1,022, Asya ve Kuzey Afrika'da 0,92 civarındadır (Sen, 1992; 2001; 2004: 150-152). Bu farklar göz önüne alındığında, Sen'in hesaplarına göre Doğu Asya, Güney Asya ve Kuzey Afrika ülkelerinde, normalde yaşaması beklenen, ortalama 100 milyon kadının hayatta kalamadığı anlaşılır. Bu rakamlar, Sen'in ifadesiyle "ürkütücü orandaki kayıp kadınları" gösterir (Sen, 1989a; 1992; 2003; 2004). Üstelik bu yaşam süresi beklentisinin daha düşük ve doğurganlık oranının daha yüksek orana sahip olduğu Sahra Altı Afrika'sıyla yapılan kıyaslama sonucunda ortaya konan rakamdır (Sen, 2004:152)¹³.

Bu kıyaslamalar yapılırken, asıl sorun simetrik koşullar/eşit bakım halinde cinsiyet ölüm/yaşam oranının ne olduğudur. Üstelik coğrafi, siyasi (uluslararası göç), kültürel-toplumsal (yeme-içme alışkanları, stres seviyesi), genetik ve ekonomik (nüfus büyüme oranı) faktörler de bu oranları doğal olarak etkileyebilecek değişkenlerdir. Ancak bunların hepsinin hesaba katıldığı Batı-Doğu, Güney-Kuzey ülkeleri ve toplulukları arası bir kıyaslama için bu ülkelerde ayrımcılığın olmadığı bir ölüm oranı da elimizde yoktur (Anderson, 2010: 1266; Klasen & Wink, 2003: 266; Coale, 1991). Sonuçta, toplumsal cinsiyet eşitsizliği dünyanın her yerinde, her döneminde vardır; ancak farklı yerler ve zamanlarda farklı formlar almaktadır (Sen, 2001). Bu nedenle, aslında tüm kıyaslamalar varsayımsaldır ve eleştirilere açıktır. Anderson (2010: 1264) bu eleştirilerden bir tanesinin, kayıp kadınlar kavramının içeriğine bağlı olduğunu düşünür. Kayıp kadınlar, eşitsiz bakım ve ayrımcılığın sonucunda ortaya çıkan önlenebilir kadın ölümlerine göre hesaplanıyorsa ihmallere (ateşlenme, gebelik ölümleri¹⁴ gibi) ve intiharlar¹⁵ sonucu ölen kadınlar, kayıp kadınlar olarak görülebilir. Ancak kardiovasküler benzeri hastalıklar sonucu ölen kadınların temel tetikleyicisi cinsiyet ayrımlarından ziyade toplumsal (beslenme alışkanlıkları, stres) ve genetik gibi başka değişkenler olabilir (Anderson, 2010: 1264-65). Bu açıdan, kayıp kadınları oluşturan tek nedenin cinsiyet temelli ayrımcılık ve eşitsizlik olduğunu söylemek, diğer değişkenlerin etkilerini gözden kaçırmak anlamına gelmemelidir. Bu bağlamda, kayıp kadınlara dair hesaplar, kullanılan yöntem ve referans noktasına göre de değişebilmektedir¹⁶. Nitekim Coale (1991) kullandığı yöntemle kayıp kadın oranını 60 milyon, Klasen (1994) 89 milyon ve Klasen ile Wink (2003) 100 milyon üzerinde hesaplamışlardır. Anderson (2010: 1265-1266) ise ülkeler arasındaki kayıp kadın tahmininin, yaş ve hastalık değişkenlerine göre farklılaşmakta olduğuna dikkat çekmektedir. Örneğin, Çin'de doğum öncesi ve bebeklik döneminde kız çocuğu ölümleri fazlayken Hindistan ve Sri Lanka'da kadın ölümleri yaş grupları arasında daha homojen dağılmıştır. Bu farklı hesap ve sonuçlara rağmen sorunun

yıkıcılığı, her durumda ortaya konmaktadır. Üstelik Sen'in bu çalışmayı ilk gerçekleştirdiği 1990'lardan bu yana, Hindistan gibi bazı ülkelerdeki küçük çaplı iyileşmelere rağmen durum kötüye gitmektedir (Croll, 2001; Sen, 2003; Klasen & Wink, 2003).

Küreselleşen dünyada hem kalkınma hedeflerinin her ülke tarafından benimsenmesi hem de 1990'lar sonrası artan kadın hakları ve eşitliği taleplerinin Doğu Asya, Güney Asya ve Afrika ülkelerinde de olumlu bir ivme yaratmış olması beklentisi, kayıp kadınlar grafiklerinde bir düşüşü müjdeleyebilirdi. Aslında kadınların dezavantajlı konumlarına bağlı oluşan ölüm oranlarında, kadınların eğitim alanında güçlenmesine de bağlı olarak, hissedilir bir düşüş yaşandı; ancak bir başka radikal değişim bu düşüşün ve gelişmenin önüne geçti. Bu da cinsiyete göre kürtaj yoluyla dışı fetüslerin alınmasının yarattığı kadın/erkek doğum oranını düşmesiydi (Sen, 2003; 2004; Croll, 2001). Özellikle Çin ve Kuzey Hindistan'da bu etki fazlaca hissedildi. Nitekim bu sorunla mücadelenin en önemli ayaklarından olan kadınların güçlendirilmesi politikaları içindeki kadınların eğitimi, kadınların doğurganlık oranını ve kadın ölüm oranını azaltan bir etkiye sahip olmasına rağmen Çin ve Hindistan gibi ülkelerde kadın/erkek doğum oranlarına aynı etkiyi yapmadı. Hala pek çok eğitilmiş ve statüsü yüksek ebeveyn, çocuk tercihini erkek bebekten yana kullanmak istediğinden, cinsiyete göre kürtaj ve gebelik sonlandırmalar kadın/erkek doğan bebek oranlarını kız bebekler aleyhine yükseltmektedir (Croll, 2001: 221-231; Sen, 2003: 1297; Sudha & Rajan, 1999). Öyle ki kayıp kadınlar" içinde, (kürtaj¹⁷, çocuk kaybetme girişimleri, çocuk öldürme, yetersiz bakım ve benzeri) doğum öncesi ve sonrası kız çocuk ölümlerinin ağırlığı dolayısıyla, bu olgunun adının *kayıp kızlar/kız çocukları* olarak değiştirilmesi gerektiği savunulur (Croll, 2001: 230). Bu nedenle durum, Sen'in *ürkütücü bir kayıp* değerlendirmesinin de ötesinde dehşet vericidir.

Ortalık İlişkisinde Taraf Olamayan -Kayıp- Kadınlar

Kayıp kadınlar sorununun kökeni olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin her ne kadar evrensel olduğu kabul edilse de farklı ülke ve bölgelerdeki biçimini ve nedenlerini anlama konusunda yüzeysel olarak iki açıklama çizgisi vardır. Birincisi oryantalist bir söyleme dayanır. Doğu-Batı Kültür/Medeniyet farkına bağlı, Doğu'nun cinsiyetçilik (sexist) tezini savunur. İkinci çizgi, eşitsizlik meselesini ekonomik kalkınma ve gelişme düzeyine indirger. Bu açıklamalara zıt örnekler oluşturan Japonya, Sahra Altı Afrika'sı ve Kerala bölgesi, bu iki yaklaşımın hem eksikliğini hem de meselenin karmaşıklığını ortaya serer (Sen, 1989a). Japonya kültürel olarak Doğu Medeniyetine ait kabul edilir; ancak kadın-erkek ölüm oranı Avrupa'ninkine eşittir. Hindistan'ın Kerala bölgesi ve Sahra Altı Afrika'sı ekonomik olarak Çin'den daha az gelişmiş olmasına rağmen toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadın ölümlerinin azlığı konusunda ondan daha ileridedir. Nitekim kültürel ve ekonomik indirgemecilik, sorunun köken ve

nedenlerini açıklamakta tek başına yetersizdir. Dolayısıyla Sen'in (1989a: 21) belirttiği gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin (ve bunun sonucu olan cinsiyetler arası eşitsiz bakımının) bölgeler arası farklılaşmasını anlamak için ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlerin karşılıklı ilişki içinde olduğu çok yönlü bir değerlendirme gerekmektedir. Bu değerlendirmenin de çıkış noktası kapasite yaklaşımıdır; çünkü kadınların refah ve faydasının market dışındaki bakım işi, ev içi ilişkiler, aile içi şiddet, toplumsal statü ve gelenekler gibi diğer değişkenler üzerinden tekrar tanımlanmasının gerekliliğini vurgulamaktadır (Robeyns, 2003; Iversen, 2003).

Bu çok yönlü değerlendirmeyi sağlayan önemli bir toplumsal birim, aile içindeki sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerdir. Nitekim Sen de bu toplumsal kurumu, bir analiz birimi olarak ele alarak incelemektedir. Bunun temel nedeni de tüm dünyada; geleneksel toplum yapıları nedeniyle, özelde Hindistan, Çin, Bangladeş gibi Doğu ve Güney Asya ülkelerinde, kadınların toplumsal konumunu ve hayatlarını belirleyen iki önemli olgunun, aile ve annelik kurumları olmasıdır. Bu kurumlar içinde kadınlara yüklenen roller ve sorumlulukların, çoğunlukla kadınların hayatlarını belirleyici olduğu bilinmektedir. Nitekim herkesin kapasite özgürlüklerini tanımaları ve gerçekleştirmeleri öncelikle aile içinde başlamaktadır.

Aile içinde belirlenen roller ve ilişkiler çerçevesinde kadınların ve erkeklerin "hem benzeşen hem de çatışan çıkarları" doğrultusunda bir nevi ortaklık ilişkisi ve çatışması kurulur (Sen, 1987; 1989a: 21-22; 2004: 264). Teorik olarak, bir ortaklık ilişkisinde taraflar arasındaki çatışmalar, iki tarafın uzlaştığı bir anlaşma yoluyla çözülür. Aile içi ortaklık çatışmalarında bu anlaşmanın, çoğunlukla kadınların aleyhine işlediği ve bunların onaylanan davranış biçimleri olarak kabul edildiği görülür. Aile hayatının doğası ve yapısının bunu gerektirdiğine dair olan geleneksel inanış nedeniyle bu durum sorgulanmadan kadınlar aleyhine eşitsizlikler anlaşmasını yeniden üretir. Aile içindeki kadınların kendileri dahi çoğu zaman bu durumun adaletsizliğini fark edemez ve bu ilişkiyi sorgulamadan normalleştirir ve kabul eder. Bu bağlamda, aile hayatının doğası bunu gerektirir kabulü, aile içindeki tüm kadınların yoksunluklarını pekiştirme tehlikesini barındırır (Sen, 2004: 265; Iversen, 2003). Bu doğal kabul nedeniyle, kız ve erkek çocukları arasındaki eşitsiz bakımı ve sunulan asimetric imkanlar sorgulanmadan üretilir ve diğer nesillere aktarılır. Pişirilen yemekler, ailenin kadınları tarafından ailenin erkek üyelerinin istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda yapılır. Yemek, para, sağlık imkanı azsa, önce ailenin erkek çocuğu, yaşlı erkeği bundan payını alır. Geriye kalan yemek ve imkanlar, ailenin kız çocukları ve kadınlarına paylaştırılır. Sen'e göre bunun temel nedeni, özel alana dair katkıları ve görünmeyen işleri dolayısıyla kadınların aile içi ortaklık ilişkisindeki ortaklık paylarının küçülmesidir. Bu çatışma, kadınların aileye yaptığı ekonomik katkıyı görmezden gelmekte; kadınların aile içindeki gelir paylaşımından daha az almasına neden olmakta; kadınları ve ev içi işlerini değersizleştirmekte;

kadınların retorik ve duygusal olarak bastırılmasına neden olmakta; çoğu zaman fiziksel şiddeti körüklemektedir. Öyle ki bazı toplumlarda, ev-aile dışında çalışma, dolaşma özgürlüğü tümden yasaklanarak suç unsuru haline getirilmektedir. Üstelik Sen'e (2004: 267) göre aile ve toplum içindeki bu tür kadın karşıtı eğilimleri besleyen temel etken, erkeğin görece hakimiyetidir. Bu da özellikle *eve ekmek getiren* erkek figürüyle pekiştirilmektedir. Croll (2001: 231-234) de bu durumu, pek çok Doğu Asya ülkesindeki ataerkil-aile yapısına bağlı kurgu ve beklentilere bağlamaktadır. Ailenin soy taşıyıcısının erkek çocuk olduğu inancı, gelirlere sahip olacak erkek çocuklarının yaşlı anne-babalara bakacağı beklentisi ve kızların çeyiz harcamaları (dowry-giving), kız çocuklarının ikincil konuma atılmasına ve *sırtta taşınan yük*, *iki kez kayıp* olarak algılanmasına neden olmaktadır. Evin erkek çocuğu olmak ya da erkek bir evlada sahip olmak bir itibar ve ayrıcalık olarak görülmektedir.

Tüm bu nedenlerle, Sen'e göre aile içindeki bu ortaklık ilişkisini, yeniden eşit koşullara göre şekillendirme girişimleri toplumsal cinsiyete yönelik ayrımcılığın öncül adımı olmalıdır. Görüldüğü gibi kapasite özgürlüğüne sahip olma, hatta onu eyleme geçirme durumu kültürel, sosyal ve tarihsel bir bilincin dışı vurumudur. Kayıp kadınları azaltmak için bu bilincin kaynağı olan toplumsal birimleri ve kodları tekrardan şekillendirmek gerekmektedir.

Kadınların Kapasite Yoksunluğu ve Yoksulluk

Sen'e göre toplumsal cinsiyet ve rolleri, yoksulluğun nasıl dağıldığını ve etkilerini de belirleyen önemli değişkenlerden birisidir (2004: 127-128). Nitekim dünyada yoksul nüfusun çoğunluğunu kadınlar oluşturur ve artan yoksullukla birlikte kadınlar daha da yoksullaşır¹⁸. Üstelik kadın yoksulluğu denilen olgu, sadece yoksul kadın oranının erkek oranından daha çok olmasını değil; aynı zamanda kadınların var olan yoksulluğu, erkeklerden daha şiddetli yaşamalarını da içerir. Genellikle yoksulluk, mutlak veya görece yoksulluk kavramları¹⁹ çerçevesinde hanelerin ve bireylerin ölçülebilir gelir düzeyi ve sahip oldukları maddi varlıklar üzerinden hesaplanır (Kardam & Yüksel, 2004: 45; Metin, 2014). Ancak yoksulluk çok değişkenli ve etkili bir olgudur. Bu bağlamda, kadınlar, düşük gelir yoksulluğu yanında çeşitli yoksulluklar açısından da erkeklerden daha kötü durumdadır.

Yoksulluk olgusunun bu karmaşıklığını Sen, gelir yoksulluğu ve kapasite yoksulluğu/yoksunluğu ilişkisini irdeleyerek tanımlar. Bu açıdan, yoksulluk, standart yoksulluk ölçütü olan gelir ve maddi varlık azlığından çok; eğitim alma, geliri olan bir işte çalışma, temel sağlık ve kamu hizmetlerine ulaşma ve minimum sosyal ilişkilere katılma gibi temel kapasitelerden yoksunluk olarak görülmelidir (Sen, 2004: 126). Bu bağlamda, çeşitli sosyal, politik ve ekonomik ihtiyaçları kapsayan *kapasite* bir tür tözsel özgürlük olarak; kişinin değer verdiği şeyleri yapabilme kapasitesine, farklı hayatlar

yaşayabilme olanağına işaret etmektedir (Kılıç, 2008). Kapasite, bir şeyi yapabilmeye muktedir olmayı, potansiyel olarak eyleme geçebilmeyi ve bu açıdan bir nevi özgürlük alanını ifade etmektedir. Diğer bir deyişle kapasite yaklaşımı, insanın yaşam kalitesinin gelişmesiyle ilgili olan *yapabilmek ve olabilmeklere*²⁰ ulaşmadaki özgürlüğünü vurgular (Sen, 1989b: 43). İnsan yaşamını değerli kılan yapabilme ve olabilme işlevleri ise, daha kaliteli bir insan hayatı bu işlevlerin ve bunların kapasitelerinin geliştirilmesini gerektirir. Özellikle kadın yoksulluğuyla mücadelenin özü, var olan yoksunluk ve yoksulları bertaraf edebilecek bu kapasite özgürlüğüdür.

Kapasite yoksunluğunu, yapabilme özgürlüğü ve eyleme geçme (agency) hali olarak iki aşamalı anlamak da önemlidir. Bunlardan ilkinde sahip olmak Sen'e göre kadın yoksulluğuyla baş etmenin ilk koşuludur; çünkü eylemlilik bu kapasite özgürlüğüne bağlı olarak oluşabilir²¹. Bu açıdan, Sen'in kapasite yaklaşımı, kadınların özel alandaki eşitsizliklerinin ve yoksunluklarının da kritik önemine vurgu yaparak kamusalın sınırlarını genişletir²². Üstelik kapasite yoksulluk yaklaşımı, düşük gelirin bu yoksunlukların başlıca nedeni olabileceği görüşünü de reddetmez (Robeyns, 2003). Sonuçta kapasite yoksulluğunu/ yoksunluğunu, eylemliliğe geçirmedeki önemli araçlardan bir tanesi, Kardam ve Yüksel'in (2004) Ankara'da gerçekleştirdikleri alan araştırmasının da gösterdiği gibi asgari maddi kaynaklara/gelire sahip olmakla genelde doğru orantılıdır.

Gelir ve kapasite arasındaki ilişki, toplumsal cinsiyete bağlı rol ve konumlardan dolayı kadın ve kız çocuklarını çoğu zaman olumsuz yönde ve iki kat fazla etkiler. Üstelik kadınların her türlü yoksulluğunun ve yoksunluğunun en temelinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin olduğu görülür. Örneğin, dünya genelinde kadınların erkeklere oranla gelir edinme veya bunu istedikleri gibi yönetme olanakları daha azdır. İkincisi, bir gelir elde edebilseler/etseler dahi, bunu kendi kapasitelerini arttırmak için kullanma olasılıkları erkeklere göre daha zordur. Üçüncüsü, aile içinde gelir dağıtılırken/paylaştırılırken Asya ve Kuzey Afrika gibi pek çok toplumdaki *erkek çocuğu tercihi* nedeniyle gelirin kapasite arttırıcı etkisinden kız çocukları görece daha az yararlanır ve daha çok ihmal edilir (Sen, 2004: 129, 267; Croll, 2001). Kız çocuklarının okullaşma oranı, erkek çocuklarına göre daha azdır. Kız çocukları erkek çocuklarına göre yeterli besin ve gerekli sağlık hizmetlerinden daha az faydalanabilir. Bunun ötesinde, kız çocuklarının yakalandığı hastalıklar son aşamaya kadar daha az ciddiye alınmaz ve hastalıklardan hastalıklara sonuca ölen kız çocuğu sayısı erkek çocuklarına oranla da daha yüksektir. Öyle ki çoğu kız çocuğu, hastane yerine evde ölmektedir (Croll, 2001: 235). Elbette ki toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler, farklı biçimlerde ve oranlarda her toplumda vardır. Ancak gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde ve geleneksel toplumlarda daha sıklıkla hissedilen erkek tercihi veya toplumsal cinsiyet kabulleri, erkeklere oranla kadınların özgürlüğünün sistematik olarak çeşitli şekillerde inkar edilmesine sebep olmaktadır (Sen, 2004: 129-130, 163). Nitekim dünyanın her yerinde, aile (ev içi) dışında çalışmama, ev içi

emeğin maddi ve manevi karşılıksızlığı, bir geliri olsa dahi tasarruf hakkı olmaması benzeri çeşitli ekonomik yoksunluklar, aslında diğer öncelikli görünen temel özgürlük ve toplumsal haklarla, ve kadınların yoksulluğuyla yakından ilişkilidir.

Tek çözüm ekonomik kazanç ve eğitim temelli olmamakla birlikte pek çok durumda, ev dışında çalışarak bağımsız gelir elde edebilen, belli bir mülkiyet hakkı olan, eğitilmiş bir kadının, aile ve toplum içindeki ilişkisi ve konumu olumlu yönde etkilenir. Sen'in (1987; 1989a: 21; 2004: 265-267) deyimiyle "ailenin ortak yararlarının kadınlar ve erkekler arasındaki paylaşımı" değişir; çünkü kadınların aile refahına katkısı görünür hale gelir ve bu katkı, kadını bağımlı konumundan çoğu zaman özgürleştirir. Bu durumun, kadınların özgür eylemliliği üzerinde de dolaylı etkileri göze çarpar. Dışarıdaki/kamusaladaki deneyimler sonucu kadınlar, toplumsal eğitimsel bir etkileşime girerler. Kendilerini daha çok ve rahat ifade edebilirler ve aile içi kararlara katılabilirler. Bu nedenlerle, Sen'in özgürlükle kalkınma ve kapasite yaklaşımı düşüncelerinden etkilenen Bin Yıl Kalkınma Hedefleri ve İnsani Kalkınma Endeksi; toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin, kadın yoksulluğunun ve yoksunlukların önlenmesinin gerekliliğini ve önceliğini vurgular.

Kapasite Yoksunluğunu Aşmada Kadınların Özgür Eylemliliği ve Değişen Diğer Yaşamlar

Kadın eylemliliği, kadınları pasif alıcılar olmaktan çıkararak ve onları aynı zamanda bir durumun eyleyeni haline getiren bir dönüşümü ifade etmektedir. Bu eylemlilik, bireysel olduğu gibi kolektif bir karaktere de sahip olabilir. Naila Kabeer'e göre *eylemlilik*, bir konudaki amacını tanımlama ve o amaç için harekete geçmektir (akt. Iversen, 2003: 103). Bu açıdan kadın eylemliliği denilen olgunun, illa gözlemlenebilir olması gerekmez; belirlenen amaca ulaşmak için sahip olunan motivasyon, kurulan hayaller ve yapılan planlar da birer eylemlilik halini içerir. Kadının eylemliliği, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri ortadan kaldıran eylemlilik haline geçiş durumu olarak da adlandırılmalıdır. Kadınlar, onlara sunulan refah paylarını alan nesnelere eşitsizlikleri ortadan kaldıran öznelerle dönüşürler. Bu durum, bir nevi eğitim verilen değil; eğitim alan ve gelişen; maddi destek sağlanan değil; gelir elde etmeyi öğrenen ve kazanan konumuna kayıttır. Eylemlilik bir direnç alanı, bir ikna süreci, bir mücadele ruhu veya bir değerlendirme biçimidir.

Kadın refahını arttıracak haklarını sabrederek bekleyen kadın rolünün aksine, kadınların bu konudaki aktif ve anonim eylemlilik rolüne yapılan vurgu, kadınların özgür eylemliliği, kadınların refah problemlerini ve kapasite yoksunluğunu aşmanın bir yoludur. Sen'in (2004: 261-262) ifade ettiği gibi bu durum, "kadınların önceki refah kaygılarının değişmesi değil; bunlara önemli bir ek"tir. Gelişmekte olan pek çok ülkede bu ek sayesinde kadınların maruz kaldıkları ihmal ve dezavantajların azaldığı

görülmektedir. Kadınlar, ev-dışında çalışmaya başlayıp aile üretiminden bağımsız gelir kazandıkça, eğitim düzeyleri arttıkça, mülkiyet hakları geliştikçe, aile içi ve dışı kararlara katılan, söz söyleyen aktif birer birey oldukça, refah ve yoksunluklarıyla ilgili meseleler daha çok dikkate alınmakta ve talepleri saygı görmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki günümüzde geçmişe göre artsa da, özellikle refahtan az pay alan kadınların bulunduğu pek çok toplumda kadınların aktif eylemliliği oldukça sınırlıdır/sınırlandırılmıştır. Bu sınırları aşmak, sadece kadınların değil; bütün insanların hayatlarını ciddi ve olumlu şekilde değiştirebilme potansiyelini içinde barındırmaktadır; çünkü gündelik yaşamda erkeklerin ve çocukların hayatları çoğu durumda kadınların yaşamlarıyla iç içedir ve/veya onlarla bağımlıdır. Özellikle annelik, çocuk yetiştirme, ailenin yaşlı bireylerine bakma benzeri sorumluluklara sahip olanların, geleneksel kabuller dolayısıyla genelde kadınlar olduğu göz önüne alındığında, bu etkiler kolayca anlaşılabilir. Bu etkiler -siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik- çeşitli alan ve şekillerde görülmektedir. Bu konuda, Sen'in (2001) vurucu örneklerinden yola çıkılabilir. Güney Asya'da kız çocukları ve kadınların beslenme ve sağlık hizmetleri yönünden ihmal edildiği ortadadır. Yetersiz beslenen ve sağlıksız olan bu kadınların hamilelikleri sonucunda, Güney Asya'da fazla zayıf kız ve erkek bebeklerin doğum oranı yüzde 40-60'a ulaşmaktadır. Araştırmalar, sağlıksız veya yetersiz beslenmiş hamilelik sonunda doğan zayıf bebeklerin, yetişkinlik dönemlerinde kardiyovasküler hastalık riskinin oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Sen, 2001). Üstelik kardiyovasküler hastalıklardan erkeklerin, kadınlara oranla daha fazla etkilendiği de göz önüne alındığında toplumsal cinsiyete dayalı eşitsiz bakımın erkekleri de dezavantajlı hale getirdiği anlaşılır.

Bu açıdan Sen kadınların eylemliliğine²³, özel bir vurgu yapar; çünkü aktif kadın eyleyenleri sadece kadınların değil; "hem kadınların hem de erkeklerin hayatlarını değiştirebilen toplumsal dönüşümlerin dinamik savunucuları olarak" görür (2004: 260, 262). Üstelik bu ilişki, sadece var olunan zamanı değil; gelecek kuşakların hayatlarını şekillendiren uzun vadeli bir etki yaratmaktadır. Dolayısıyla kadınlara bağlı başka hayatları olumlu şekilde de değiştirebilmenin yollarından önemli bir tanesi kadınların çeşitli refah haklarını onlara vererek, bunları özgür eylemlilikleriyle kullanmalarına olanak sağlamaktır. Bu açıdan, kadınların eğitim, çalışma ve gelirlerinde söz sahibi olma özgürlükleri ve bu durumu eylemliliğe dönüştürme kapasiteleri desteklenmelidir. Nitekim kadınların aile ve toplum içindeki konumlarının güçlenmesinin, eğitim almasının çocuk ölümlerini ve cinsiyet temelli ayrımcılığa bağlı kadın ölüm oranlarını azaltabildiği ve doğurganlık oranlarını değiştirdiği görülür²⁴ (Sen, 2003: 1297; 2004: 266-275). Benzer şekilde kadınların aile ve toplum içinde daha yüksek bir statü elde etmeleri, kız ve erkek çocuklarına dair kararlarda ve paylaşımlarda da söz sahibi olmalarına izin vererek bu yeni nesillerin hayatlarını da çoğu zaman olumlu yönde etkileyebilmektedir. Üstelik bunların da ötesinde "kadınların eğitim ve istihdamdan etkilenen

eylemlilikleri ve kendilerini ifade etmeleri çevresel öncelikleri de kapsayan çeşitli toplumsal konularda kamusal tartışmanın da doğasını etkileyebilir” (Sen, 2004: 266).

Kadınların Kapasite Yoksunluğuyla Mücadele için Öneriler

Kapasite yaklaşımı açısından, içinde bulunulan koşullar ve toplumsal yapılar hayatlarımızı şekillendirir. Eşit hak ve fırsatların varlığından ziyade cinsiyet, yaş, engellilik, etnisite gibi faktörler kapasitelerin geliştirilmesinde ve kullanılmasında belirleyiciliğe sahiptir. Toplumsal cinsiyetin, Sen gibi bir analiz kategorisi olarak kullanılması cinsiyet temelinde yaşanan eşitsizliği çok boyutlu olarak ortaya koymaktadır (Arın, 2004: 68). Örneğin, hamile olan ya da ailedeki diğer bireylere (çocuk, yaşlı, hasta) bakmakla yükümlü görülen bir siyah kadınla, yaşıtı bir erkek ya da beyaz bir kadın her alanda aynı kapasitelere sahip değildir (Kılıç, 2008). Bu nedenle, kadınların erkeklerden farklılaşan durumlarını ve gereksinimlerini dikkate alan kota, pozitif ayrımcılık, ekonomik-siyasi güçlendirme benzeri politikalar savunulur. Bu politikaların kapasite özgürlükleri olmayan ya da onları kullanmakta dezavantajlı olan kadınların kapasitelerini ortaya çıkarmasına yardımcı olacağına inanılır. Nitekim Hindistan’ın Kebala bölgesi örneğinin gösterdiği gibi pek çok kayıp kadının hayatı bahsedilen sosyal-kamusal politikalarla kurtarılmıştır (Sen, 1992: 588). Bu doğrultuda, Robeyns (2003) toplumsal cinsiyet eşitliğiyle mücadelede kadınların kapasitelerini geliştirmemiz gereken alanlarının özel olarak belirlenmesinin önemine dikkat çekmiş ve bu alanları -bedensel sağlık ve normal uzunlukta bir yaşam, akıl sağlığı, bedensel bütünlük ve güvenlik, toplumsal ilişkiler, siyasal alanda söz sahibi olma, eğitim ve bilgiye ulaşma, çocuk büyütme ve ev-içi bakım, ücretli çalışma ve üretme, sığınma ve çevre, hareketlilik, boş zaman faaliyetleri, zaman kullanımında otonomiye sahip olma, saygı görme ve din özgürlüğü şeklinde- 14 maddede toplamıştır.

Elbette bu farklılaştırılmış politikaların pratik ve stratejik kadın gereksinimleri²⁵ doğrultusunda ve toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirme tehlikesi bertaraf edilerek gerçekleştirilmesi de bir diğer önemli noktadır. Bu açıdan, sistemin üstüne kurulduğu hakim ataerkil paradigmanın sorgulanması ve dönüştürülmesi gerekliliği de gözden kaçmamalıdır (Fraser, 1999). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele, özünde hakların ve yapabilirlik kapasitesinin eşit dağılımıyla ilgilidir; ancak bu eşitsizliklerin belirleyenleri hem bireysel hem de toplumsal olarak yeniden üretilmektedir. Bu nedenle, söz konusu mücadele, var olan ekonomik sistemin doğasını, geleneksel aile ve toplumsal ilişkilerin yapısını ve bunları teşvik eden toplumsal kabulleri sorgulamayı ve dönüştürmeyi içermelidir. Bu doğrultuda, sosyal-kamu politika alanında toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım, kadınların kapasitelerinin yeniden dağılımıyla hem güçlenen hem de kadınların eylemliliğinden güç alan şekilde formüle edilmelidir (İnsel, 2000: 19; Kılıç, 2008). Üstelik bu süreçte “hiç bir şey kadınların

siyasal, iktisadi ve toplumsal katılım ve liderliğinin yeterince kabulü kadar önemli değildir” (Sen, 2004: 281). Bahsedilen sosyal-kamu politikalarının, temelde katılımcı bir demokrasi tarafından oluşturulması bu nedenle de oldukça elzemdir. Sonuçta Sen’in (Sen, 2004; Kirmanoğlu, 2005) vurguladığı gibi özgürlükler, kapasiteler ve eylemlilikler için itici güç demokratik katılımcı bir ortamdır. Özellikle toplumsal sorunları açıkça tartışmayı sağlayan demokratik siyasi katılım ve çeşitli sivil toplum faaliyetleri gereklidir (Sen, 2004: 157; 164). Nitekim açlık, çoğu zaman doğal bir kıtlıktan veya ekonomik yetersizlikten değil; otoriter yönetimlerin varlığından kaynaklanmaktadır.

Kadınların ve kız çocuklarının maruz kaldıkları kapasite yoksunlukları ve özgürlük ihalleri, coğrafi, bölgesel, kültürel, ırksal ve dinsel değişkenliklere bağlı olarak değişen oranlara ve çeşitliliğe sahiptir. Kuzey Amerika içinde beyaz ve siyah kadınlar arasındaki farklılıklar, Avrupa ve Doğu Asya arasındaki farklar, Hindistan içinde Kebala bölgesiyle kuzey bölgeleri arasındaki farklar, Türkiye’de şehir ve kırsal bölgelerdeki kadınlar arasındaki farklar bu sorunun hem evrenselliğini hem de yerelliğini göstermektedir. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle ve bunların sonucu olan kapasite yoksunluklarıyla mücadele için uluslararası, ulusal ve de yerel politikaların ve dönüşümlerin gerekli olduğu bir kez daha belirtilmelidir. Bu politika ve projeler, devletlerin, sivil toplumun, uluslararası toplumun dahil olduğu bütünlüklü bir süreçle gerçekleştirilmelidir. Nasıl ekonomik kalkınma anlayışında, devlet bu işin baş aktörlerinden biriye, özgürlük temelli kalkınmada da devlet toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerle mücadele için üstüne düşen sorumlulukları yerine getirmelidir. Nitekim Klasen ve Wink’in (2003) de belirttiği gibi devlet, özellikle fakir ailelere, temel besin ve sağlık hizmetlerini sunduğunda, bu ihtiyaçların eşitsiz dağılımı sonucu yoksun kalan kız çocukları ve kadınların ölüm oranları azalabilmektedir. Örneğin, Sri Lanka’da kadınları hedef alan besin, sağlık, eğitim ve iş yatırımları, kadın-erkek oranı arasındaki uçurumu azaltmıştır. Diğer taraftan, Çin gibi tek çocuk politikası güden devletlerse cinsiyete göre kürtaji üstü kapalı teşvik ederek bunun aksine sonuçlar doğurmaktadır. Ancak var olan cinsiyetçi kabulleri ve eşitsiz uygulamaları, sadece yasal değişiklikler ve cezalarla aşmak mümkün değildir. Örneğin Hindistan’da hamilelikte cinsiyet belirlemeyi kontrol altına alan yasalar, tek başına cinsiyete göre kürtajın ya da kız bebek ölümlerinin önüne geçememiştir (Sudha ve Rajani, 1999). Elbette cinsiyete göre kürtaji, gelişen teknoloji ve ilerleyen tıp biliminin bir sonucudur; ancak gözden kaçmaması gereken nokta, bu teknolojilerin gelişmesinin kadın-erkek ayrımını değil; var olan ayrımcılık ve eşitsizliğin etkilerini arttırdığıdır. Dolayısıyla mesele bu teknolojilerin gelişmesini ve kullanımını kısıtlamak ve yasaklamaktan ziyade, bu ayrımcılık ve eşitsizliklerle köklü bir mücadeledir.

Bu tür bütünlüklü ve kapsamlı politikalar gerektiren önemli bir sorunda, elbette devlete, kurumlarına ve yöneticilerine büyük sorumluluklar

düşmektedir. Ancak Croll (2001: 240) devletlerin, istatistikçilerin ve sağlık uzmanlarının, kız çocuklarının mahkum olduğu bu kötü durumu görmelerinin, bu sorumlulukların yerine getirilmesi için öncelikli adım olduğu kanaatinde. Örneğin, 60-100 milyon kayıp kadın gibi görünür sayılar, meseleyi uluslararası toplumun ve BM'lerin gündemine taşıyacak kadar etkili olmuştur. Türkiye'de artan kadına yönelik şiddet ve kadın cinayet vakalarının duyurulması da bu açıdan önemlidir. 13 Şubat 2015'te Mersin'de okuldan eve dönerken bindiği minibüsün şoförü tarafından zalimce öldürülen Özgecan'ın hikayesinin, üçüncü sayfa haberlerinin ötesine taşınması ve toplum vicdanını harekete geçirmesi de devletin, kadına yönelik şiddet gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelli önemli bir konuda daha duyarlı olması için bir itici güç olmalıdır.

Tüm bu mücadele sürecinde, kadınların eğitim, ev dışında çalışabilme, oy kullanabilme, mülk edime hakları; kadınların diğer özgürlüklerinin (kendi kararları doğrultusunda yaşabilme, payına düşen geliri kullanabilme, istediği kadar çocuk doğurabilme²⁶, siyasal sürece katılabilme benzeri) önünü açabilmektedir. Bu açıdan, eğitimi ve geliri yapabilirliğe dönüştürme zorluğu yaşayan kadınlar için çeşitli kamu yardım politikaları oluşturulmalıdır (Gürses, 2009). Örneğin, Bangladeş'teki Grameen Bank ve Kırsal Gelişme Komitesi'nin (BRAC) kadınlara verdikleri kredi uygulamaları, kadınların ekonomik alanda güçlenmesini sağlayarak kadın eylemliliğinin artmasını da teşvik etmiştir (Sen, 2001). Sonuç olarak, bu tür politikaların özellikle devlet destekli teşviki, kayıp kadınlar sorunun yanında her türlü toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kalkınma sorunu için de bir çözümü içermektedir.

Sonuç

Sen'in kayıp kadınlar tezi, her ne kadar 1990'larda açılan bir tartışma olsa da bugün hala geçerliliğini ve önemini korumaktadır. Orta Doğu'da yaşanan iç savaşların mağduru olan pek çok kız çocuğu ve kadın; Türkiye'de her geçen gün artan kadın cinayetleri sonucu ölen onlarca kadın günümüzün kayıp kadınlarıdır. Boşandığı eski kocası tarafından kızlarının önünde öldürülmeseydi yaşayacak olan Ayşe Paşalı, minibüs şoförü tarafından boğazı kesilmeseydi eve gidebilecek olan Özgecan Aslan, Tahrir Meydanı'nda toplu tecavüze uğramasaydı Mısır haberlerini yayınlayacak olan Hollandalı kadın gazeteci, İŞİD tarafından zorla seks kölesi olarak kullanılan Ezidi kadınlar, Suriye iç savaşında ölen milyonlarca kadın ve kız çocuğu, barış mesajı vermek istediği yolculuğu tecavüz ve ölümle sonuçlanmasaydı Tel Aviv'e ulaşabilecek Pippa Bacca ve onlar gibi nice kayıp kadın hikayesi bunların örnekleridir.

Üstelik kayıp kadınlar, sadece ölüp giden kız çocuğu/kadın bedenlerini değil; kaybolmuş, sindirilmiş, kontrol altına alınmış, kuşatılmış kadın hayatlarını da simgelemektedir. Sen'in deyişiyle kadınların yapabileme/kapasite özgürlükleri, diğer bir deyişle istedikleri şekilde

yaşayabilme hakları, sistematik olarak ellerinden alınmaktadır. Kadınlar ellerinden alınan bu çeşitli özgürlüklerden dolayı, sağlık, kamu ve sosyal hizmetlerden, rejimlerin demokratik katılım mekanizmalarından ve ekonomik kalkınmanın nimetlerinden erkeklere göre dışlanmaktadır. Üstelik kadınların bu kapasite yoksunluğunda, Avrupa-Kuzey Amerika'yla Üçüncü Dünya ülkeleri arasında önemli farklar olmasına rağmen dünyanın her yerinde kadınların bu durumla karşı karşıya oldukları gerçeği de ortadadır. Örneğin, Sen'in Kuzey Amerika'daki siyah kadınlardaki ölüm oranının, oradaki sadece beyaz kadınlar ve siyah erkeklerden değil; aynı zamanda Hindistan'ın Kebala bölgesindeki kadınlardan daha fazla olduğuna dair vurgusu, bunun bir kanıtıdır. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin evrenselliğinin ötesinde yerel/bölgesel, kültürel, dinsel, ırksal, sınıfsal ve ekonomik pek çok değişkene bağlı olarak değiştiği de vurgulanmalıdır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin öncelikle siyasal-toplumsal bağlamları olan kamusal bir sorun olduğu kabul edilmelidir. Ayrıca bu mesele hem ulusal düzeyi hem uluslararası toplumu ilgilendiren yerel ve evrensel boyutlarıyla düşünülmesi gereken bir içeriğe sahiptir. Kadınların karşı karşıya kaldığı eşitsizliklerin ve bunlar kaynaklı olan yoksunlukların, kadınların kapasite yoksunluğu, eylemsizliği ve bağımlılığından dolayı talep edemeyen ve eyleyemeyen olmasından kaynaklandığı da göz ardı edilmemelidir. Bu nedenlerle, kadınların yoksunluklarının temel nedeni olan özgürlük, daha özelinde özgür eylemlilik eksikliğini kırmaya yönelik adımların, diğer özgürlük yoksunluklarının da güçlenmesine katkı sağlayacağı belirtilmelidir. Nitekim Sen'in söylediği gibi "kadınların daha güçlü eylemlilikle güvence altına aldıkları yaşamlar" (2004: 265) kesinlikle önce kendilerinki sonra da çevresindekilerin hayatlarıdır. Bu açıdan, Sen'in kayıp kadınlar çerçevesindeki görüşleri temelinde konuyu ele almak, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin hem önemini kavranması hem de bu sorunun kamusal, kültürel, siyasal ve iktisadi ilişki birlikteliğinde anlaşılmasını sağlamaktadır.

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, hukuksal hakların, sosyal ve ekonomik özgürlüklerin, duygusal ihtiyaçların da ötesinde en temel insan hakkı olan yaşama hakkını, sırf cinsiyetleri nedeniyle kadın/kız çocuklarının elinden alabilecek kadar ciddi bir toplumsal ve siyasal meseledir. Nitekim kadın-erkek arasındaki tercihi yaparak kız ve kadınların yaşamlarını kuşatanlar ve onları ölüme mahkum edenler ister ebeveynler ister erkekler ister toplumlar ister devletler olsun Klase ve Wink'in deyişiyle "kadınların sessiz katilleri"dir (2003: 291).

Notlar

¹ Kayıp kadınlar kavramı ve tezi "Kayıp Kadınlar" başlığı altında detaylı şekilde ele alınmaktadır.

² Sen, bireysel fayda ve refah büyümesi temelli iktisadi kalkınma yaklaşımına eleştirel bir açıdan bakar ve bir anlamda yeni bir iktisadi-siyasi paradigmaya ihtiyaç duyulduğunu gösterir. Sen'in anakım iktisat yaklaşımına bir alternatif sunup sunmadığı tartışması için bkz. Karaçay-Çakmak, 2008 ve İnel, 2000.

- ³ Sen'in kapasite (capability) kavramı, Türkçe literatürde genelde "yapabilirlik", "kapasite" veya "yetenek" şeklinde çevrilerek kullanılmaktadır. Bu çalışmada, kişinin yapabilme hali kadar potansiyel gücünü de içinde barındırdığı düşüncesiyle "kapasite" sözcüğünün kullanımı tercih edilmiştir.
- ⁴ Sen'in bu tartışmaları, 1990 sonrasında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve İnsani Gelişme Endeks'lerini etkileyerek toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununun, uluslararası toplum için de bir öncelik olmasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, Toplumsal Cinsiyete Göre Gelişme Endeksi ve Toplumsal Cinsiyeti Güçlendirme Ölçüsü de yaşam süresi, eğitim, gelir, siyasi katılım, iktisadi kaynakları kulanma gücü, kadın-erkek eşitliği benzeri değişkenler temelinde Sen'in yaklaşımından etkilenmiştir.
- ⁵ Bkz. Alkine, 2002; 2007; Gürses, 2009; Karay-Çakmak, 2008; Robeyns, 2005; 2006; Qizilbash, 1996; Walker ve Unterhalter, 2007.
- ⁶ Bkz. Alexander, 2008; İnel, 2000; Kirmanoğlu, 2005; Metin, 2014.
- ⁷ Bkz. Kardam ve Yüksel, 2004; Arın, 2004; Kılıç, 2008.
- ⁸ Bkz. Coale, 1991; Klasen, 1994; Croll, 2001; Klasen ve Wink, 2003.
- ⁹ Sen, missing women, Coale ise missing female olarak kullanmışlardır.
- ¹⁰ Sen (1991) bu durumu, "Sezar'ın ruhu gibi sıcak cehennemden çıkma" olarak tasvir etmektedir.
- ¹¹ Sen bu durumu, özellikle simetrik bakımı veri olarak kurgular. Simetrik bakım, cinsiyeti önemsizmeden hem kız hem de oğlan çocuklarına aynı olanak ve koşullarla, sağlık, bakım, ilgi ve besin sağlanan durumu ifade etmektedir.
- ¹² Sen'e (2004: 151) göre Batı'nın yüksek kadın-erkek oranı, düşük kadın ölüm oranından kaynaklanır.
- ¹³ Sen, olması gereken tahmini cinsiyet oranı olarak bölgesel benzerlikleri ve ortalama bir değeri ifade etmesi açısından Sahra Altı Afrika'sını ele almıştır.
- ¹⁴ Gelişmişlik düzeyinin en çok gebeliğe bağlı ölümleri azalttığı bilinmektedir.
- ¹⁵ Doğu Asya'da 100.000 üzeri kadının her yıl intihardan öldüğü bilinmektedir. Örneğin, Çin'in kırsal bölgelerinde intihar oranlarının % 66'sı kadınlardan oluşmaktadır (Anderson, 2010: 1291).
- ¹⁶ Bu alternatif yöntem, araştırmalar ve bunların sınırlılıkları için bkz Coale, 1994; Klasen, 1991; Klasen ve Wink, 2003; Anderson, 2010.
- ¹⁷ 1990'lar sonrası kadın/erkek doğum oranlarıyla ilgili en temel tartışma konusu gelişen tıp teknolojisine bağlı artış gösteren cinsiyete göre kürtaj sorunudur. Özellikle, Çin ve Hindistan gibi aile planlaması politikaları ve erkek çocuğu tercihi hakim olan Doğu Asya ülkelerinde bu, önemli sorunlar yaratmaktadır.
- ¹⁸ Bu açıdan, günümüzde yoksullukla mücadele stratejilerinde, kadın yoksulluğunu azaltma öncelikli amaçlardan birisidir.
- ¹⁹ Mutlak yoksulluk, insanların yaşamlarını sürdürebilmek için temel besin, barınma ve giyinme gibi fizyolojik ihtiyaçlara dayalı asgari bir gelire-maddi varlığa sahip olma hali; göreceli yoksulluğa insanın içinde yaşadığı toplumun mevcut kaynaklarına, yapısına ve yaşam standartlarına dayalı olarak belirlenen ortalama yaşam düzeyinin gerisinde olma hali olarak tanımlanır (Metin, 2014).
- ²⁰ Sen (1989b: 43) bu "yapmak ve olmak" durumlarını işlevler (functioning) olarak tanımlar.
- ²¹ Kadın eylemliliği aşağıdaki başlıklarda detaylı olarak ele alınmıştır.
- ²² Kapasite ve eylemlilik, bireylere ait özellikleri önelediğinden, feminist çalışmalar tarafından da sıklıkla kullanılmaktadır (Robeyns, 2003; Iversen, 2003; Kardam ve Yüksel, 2004: 50).
- ²³ Sen (2004) kadınların eylemlilik rolünün refah yönüyle örtüştürülmesi gerektiğini de vurgular. Bu ikisi üzerine detaylı tartışmalar için bkz. Sen, 2004: 259-263 ve Sen, 1985.
- ²⁴ Diğer taraftan, artan erkek okuryazarlığı/egitimi ya da istihdamının artmasının benzer bir etki yaratmadığı göz önüne alındığında kalkınma yolunda kadın-erkek eşitliğinin önemi daha da belirginleşir.
- ²⁵ Pratik kadın gereksinimleri, özellikle gündelik hayattaki toplumsal cinsiyet rollerinin sonucu oluşan kadınların öncelikli ihtiyaçlarını ifade eder. Ev işlerinden sorumlu olan geleneksel kadın prototipi için bu yükü hafifletecek çamaşır evleri açılması buna örnek verilebilir. Stratejik kadın gereksinimleri ise bu tür verilen rollerin sonucu olan ilişkileri dönüştürmeyi ve kadınları güçlendirmeyi hedefleyen ihtiyaçları tanımlar (Şumbas, 2013). Seçim kotası buna örnektir. Pratik ve stratejik kadın çıkarı tartışması için bkz. Molyneux, 1985.
- ²⁶ Örneğin, Hindistan'da 300 bölge üzerinde yapılan bir araştırmaya göre kadın eğitim ve istihdamı, doğurganlık oranlarını azaltan önemli iki değişken olarak belirlenmiştir (Sen, 2004: 268).

Kaynakça

- Alexander J.M. (2008). *Capabilities and Social Justice: The Political Philosophy of Amartya Sen and Martha Nussbaum*. Hampshire: Ashgate Publishing Ltd.
- Alkire S. (2002). *Valuing Freedoms: Sen's Capability Approach and Poverty Reduction*. New York: Oxford University Press.
- Alkire S. (2007). Choosing Dimensions: The Capability Approach and Multidimensional Poverty, *Chronic Poverty Research Centre Working Paper 88*.
- Arın T. (2004). *İnsani Gelişme ve Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi, Necla Arat'a Armağan*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Anderson S. (2010). Missing Women: Age and Disease. *The Review of Economic Studies*, 7: 1262-1300.
- Coale A. (1994). Excess Female Mortality and the Balance of the Sexes. *Population and Development Review*, 17 (3): 517-23.
- Croll E.J. (2001). Amartya Sen's 100 Million Missing Women. *Oxford Development Studies*, 29 (3): 225-244.
- Gürses D. (2009). 'İnsani Gelişme' ve Türkiye. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (21): 339-350.
- Farber D.A. (2003). The Problematics of the Pareto Principle, *Working Paper No. 114*, UC Berkeley Public Law, Internet adresi: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=384142. Erişim Tarihi: 27.01.2015.
- Fraser N. (1999). Cinsiyet Eşitliği ve Refah Devleti: Sanayi Sonrası Bir Düşünme Girişimi. İçinde Benhabib S. (Der.), *Demokrasi ve Farklılık*. İstanbul: WALD: 310-344.
- Hill M. (2003). Development As Empowerment, *Feminist Economics*, 9 (2/3): 117-135.
- İnel A. (2000). Özgürlük Etiği Karşısında İktisat Kuramı: Amartya Sen'in Etik İktisat Önerisi. *Toplum ve Bilim*, 86 Güz: 7-21.
- Iversen V. (2003). Intra-Household Inequality: A Challenge For The Capability Approach? *Feminist Economics*, 9(2/3): 93-115.
- Karaçay-Çakmak H. (2008). Sen'in Yetenek Yaklaşımı Anaakım İktisada Alternatif Bir Paradigma Sunmakta mıdır? *Ekonomik Yaklaşım*, 19(68): 1-15.
- Kardam F. & Yüksel İ. (2004). Kadınların Yoksulluğu Yaşama Biçimleri: Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk. *Nüfusbilim Dergisi*, 26: 45-72.

- Klasen S. (1994). Missing Women Reconsidered. *World Development*, 22(7) : 1066-71.
- Klasen S. & Wink C. (2003). "Missing Women": Revisiting the Debate *Feminist Economics*, 9(2/3): 263-299.
- Kılıç A. (2008). Toplumsal Cinsiyet, Yapabilirlik Yaklaşımı ve Sosyal Politika, *Amargi*, 8(Bahar): 33-35.
- Kirmanoğlu H. (2005). Amartya Sen'in Özgürlük ve Kalkınma Üzerine Düşüncelerine Bir Bakış. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 47. Seri / Yıl 2005, Prof. Dr. Türkan Öncel'e Armağan*: 21-30.
- Mage DT. & Donneri M. (2006). Female Resistance to Hypoxia: Does It Explain the Sex Difference in Mortality Rates?, *Journal of Womens Health*, 15(6): 786-94.
- Metin B. (2014). Yoksullukla Mücadeleye İnsan Hakları Açısından Bakmak: Amartya Sen'in Kapasite (Capability) Yaklaşımı Temelinde Bir Değerlendirme. *Journal of Yaşar University*, 9(36): 6261-6380.
- Molyneux M. (1985). Mobilization without Emancipation? Women's Interests, the State, and Revolution in Nicaragua. *Feminist Studies*, 11(2): 227-254.
- Robeyns I. (2003). Sen's Capability Approach and Gender Inequality: Selecting Relevant Capabilities. *Feminist Economics*, 9(2/3): 61-92.
- Robeyns I. (2005). The Capability Approach: A Theoretical Survey. *Journal of Human Development*, 6(1): 93-117.
- Robeyns I. (2006). The Capability Approach in Practice. *Journal of Political Philosophy*, 14(3): 351-376.
- Sen A. (1985). Well-being, Agency and Freedom: The Dewey Lectures 1984. *Journal of Philosophy*, 82(4): 169-221.
- Sen A. (1987). Gender and Cooperative Conflicts. *Working Paper 18*, World Institute for Development Economics Research Helsinki.
- Sen A. (1989a). Women's Survival As a Development Problem. *American Academy of Arts and Sciences*, 43(2): 14-29.
- Sen A. (1989b). Development as Capability Expansion. *Journal of Development Planning*, 19: 41-58.
- Sen A. (1991). *On Ethics and Economics*. Wiley-Blackwell.
- Sen A. (1992). Missing Women. *British Medical Journal*, 304: 587-588.

- Sen A. (2001). The Many Faces of Gender Inequality. In Kimmel M.S. & Aronson A. (Eds.), *The Gendered Society* (3rd Ed.). Oxford University Press: 466-477.
- Sen A. (2003). Missing Women-Revisited. *British Medical Journal*, 327: 1297-1298.
- Sen A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*. Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sudha S. & Rajan S. I. (1999) Female Demographic Disadvantage in India 1981-1991: Sex Selective Abortions and Female Infanticide. *Development and Change*, 30: 585-618.
- Sumbas A. (2013). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Politika Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Belediyelerin Hukuksal ve Siyasal Durumları. *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(1): 31-44.
- Qizilbash M. (1996). Ethical Development. *World Development*, 24(7): 1209-1221.
- Waldron I. (1983). Sex Differences in Human Mortality: The Role of Genetic Factors. *Social Science Medicine*, 17(6): 321-33.
- Waldron I. (1993). Recent Trends in Sex Mortality Ratios for Adults in Developed Countries. *Social Science Medicine*, 36(4): 451-52.
- Walker M. & Unterhalter E. (Eds.) (2007). *Amartya Sen's Capability Approach and Social Justice in Education*. New York: Palgrave Macmillan.

Çalışan Evli Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini, Yaşam, İş Doymu ve Evlilik Uyumlarının İncelenmesi¹

Perihan Ünüvar^{*}
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Özlem Tagay^{**}
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Öz

Bu araştırmada çalışan evli kadınların toplumsal cinsiyet özelliklerine göre, yaşam doyumu, iş doyumu ve evlilik uyumlarının farklılaşp farklılaşmadığı ve evlilik uyumlarının yordayıcıları olarak toplumsal cinsiyet rolleri, iş doyumu ve yaşam doyumu incelenmiştir. Araştırmada veri toplama araçları olarak Evlilik Uyum Ölçeği, Yaşam Doymu Ölçeği, Minnesota İş Doymu Ölçeği, Bem Cinsiyet Rolü Envanteri ve araştırmacılar tarafından geliştirilen Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu kullanılmıştır. Bu araştırmanın çalışma grubunu nicel veriler için 230, nitel veriler için 11 olmak üzere toplam 241 evli ve çalışan kadın oluşturmuştur. Toplumsal cinsiyet özelliğine göre yaşam doyumu, iş doyumu ve evlilik uyumunun farklılaşp farklılaşmadığı ANOVA ile test edilmiş, evlilik uyumunun yordanmasında Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır. Nitel veriler için ses kayıtları deşifre edilmiş ve deşifre metinler üzerinde içerik analizi uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda erkeksi ve androjen özelliklere sahip çalışan kadınların iş doymununun yüksek olduğu, kadınsı cinsiyet rolüne sahip çalışan kadınların ise evlilik uyumunun yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca evlilik uyumunun anlamlı yordayıcılarının sırasıyla yaşam doyumu ve toplumsal cinsiyet rolü olduğu görülmüştür. Nitel verilerden elde edilen bulgular; evli ve çalışan kadınlar için aile bireylerinin (eş ve çocuklar) sağlıklı olması ve evlenmeden önceki aile (anne, baba, kardeşler) ile aynı şehirde ya da yakın yerde oturuyor olmak en önemli yaşam doyumu sebebi olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: evlilik, uyum, iş doyumu, toplumsal cinsiyet rolleri.

^{*} Doç.Dr. Perihan Ünüvar, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Okulöncesi Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye. E-posta: perihanunivar@mehmetakif.edu.tr.

^{**} Yrd.Doç.Dr. Özlem Tagay, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye. E-posta: ozlemtagay@yahoo.com.

Employed Married Women: Gender Roles, Life Satisfaction, Job Satisfaction and Marital Adjustment

Perihan Ünüvar
Mehmet Akif Ersoy University

Özlem Tagay
Mehmet Akif Ersoy University

Abstract

This research analyzes whether life satisfaction, job satisfaction and marital adjustment vary according to gender features of employed married women; and therefore, it studies gender features, job satisfaction and life satisfaction as determinants of employed women's marital adjustments. In this study, Marital Adjustment Scale, Life Satisfaction Scale, Minnesota Job Satisfaction Scale, Bem Gender Inventory and Interview Form are used as data collection tools. 241 employed married women, consisting of 230 women for quantitative data and 11 women for qualitative data, form the research group of this study. Using ANOVA, it is tested whether Life Satisfaction, Job Satisfaction and Marital Adjustment vary according to gender features. The Multiple Linear Regression Analysis is employed in determining the marital adjustment. For qualitative data, voice records are transcribed and content analysis is carried out on transcribed texts. As a result of this research, it is found that employed women with masculine and androgen features have high job satisfaction, while employed women with feminine features have high marital adjustment. Furthermore life satisfaction and gender role respectively were determined as the significant predictors of marital adjustment. Findings obtained from qualitative data show that the most important reason for life satisfaction of married and employed women are well-being of family members, and living in the same city with or in a location close to family.

Keywords: *marriage, adjustment, job satisfaction, gender role.*

Giriş

Son yıllarda ailelerde ihtiyaçların hızla değişmesi; aile üyelerinin birbirlerinden beklentilerini, ailedeki rol dağılımlarını değiştirmiştir. İhtiyaçların çoğalması ve değişmesi kadınların çalışma hayatının içinde daha fazla yer almasına yol açmıştır. Sorumluluk alanları farklı olsa da tarihin her döneminde ekonomik ve toplumsal yaşamın bir yanını kadınlar, diğer yanını da erkekler oluşturmuştur (Pınar, 2008). Tarım toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde kadın iş gücüne ihtiyaç duyulan alanlar da farklılaşmıştır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre kadınlar, bazen nitelikli işlerde faaliyet gösterirken bazen de tarımsal üretimde ve fabrikalarda çalışmaktadırlar (Yılmaz & ark., 2008). Kadınlar; çalışma yaşamı içerisinde çeşitli niteliklerdeki işlerde çalışırken bir yandan da kendilerinden beklenen toplumsal cinsiyet rollerine de uygun davranmaya çalışmaktadırlar.

Belirli bir toplumda ve sosyal sistemde kadınlar ve erkekler bazı ortak değerleri paylaşarak yaşarlar. Ancak kültürel olarak tanımlanmış olan cinsiyet rollerine uygun tutum ve uygulamaların sonucu olarak farklı roller edinirler (Yıldırım, 1997). Gelişim süreci içinde yetişkin kadın ve erkekte, kendi cinsiyetine ilişkin sosyal rolleri benimsemesi beklenir. Biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal cinsiyet; kültürel olarak kadına ve erkeğe yüklenen roldür. Kişi bu rolü doğumdan itibaren aile, okul ve içinde yer aldığı diğer sosyal çevrede geçirdiği yaşantılarla öğrenmektedir. Toplumsal cinsiyet şeması kuramına göre, yüksek oranda erkeksi ama az miktarda kadınsı özellikler gösterenler erkeksi, yüksek oranda kadınsı ama az miktarda erkeksi özellik gösterenler kadınsı, kadınsı ve erkeksi özellikleri bir arada ve eşit miktarda gösterenler androjen, hem erkek hem de kadın cinsiyet rolüne özgü özellikleri çok az taşıyanlar belirsiz olarak tanımlanmıştır (Bem, 1981; Mayer & Sutton, 1996).

Ev işleri ve çocuk bakımına ilişkin işler pek çok toplumda kadınsı işler olarak algılanmaktadır. Yapılan araştırmalar, annelerin çocuk bakımında ve ev ile ilgili işlerde babalara oranla daha fazla sorumluluklar üstlendiğini göstermektedir (Collins, 2011; Dedeoğlu, 2000; Lupton & Barclay, 1997; Gümüsoğlu, 2008; Sever, 2002; Ökten, 2009; Urhan & Etiler, 2011). Evlilik ve çocuk sahibi olma, kadınların çalışma yaşamında belirleyici rol oynamaktadır. Evlilik ve doğum, kadın işçilerin işten ayrılma nedenlerinin %70'ini, işverenin işten çıkarma nedenlerinin de % 20'sini oluşturmaktadır (Erkek & Karagöz, 2009). Çalışan kadınların evlenme ve/ veya çocuk sahibi olma sebebiyle işini kaybetme korkusunu yaşamaması, ekonomik açıdan kayba uğrayabileceğini ve yaşam koşullarının zorlaşabileceğini düşündürmekte ve çalışan kadınları sıkıntıya sokmaktadır. Bu düşüncelerle çalışan evli kadınlarda psikolojik belirtilerin daha fazla olması beklenebilir (Çilli & ark., 2004). Ev dışında ücretli olarak bir işte çalışarak aile ekonomisine katkı sağlamaya çalışan kadınların, ev işleri ve çocuk bakımına yönelik görev ve sorumluluklarını eşi ya da diğer aile üyeleriyle paylaşamaması kadının üzerindeki yükün daha da artmasına sebep olmaktadır. İş doyumu, en genel anlamıyla iş görenin işinden sağladığı mutluluk olarak tanımlanır. İş doyumu ile ilgili olarak yapılan araştırmaların bir

bölümünde iş doyumu, çalışanın fiziksel ve ruhsal sağlığıyla (Erdoğan, 1999), iş arkadaşlarıyla (Balcı, 1985), cinsiyetiyle, (Özdayı,1990; Ma & Mac Millian, 1990;) ilişkili bulunmuştur. Öte yandan cinsiyet, medeni durum ve yaş değişkenlerinin iş doyumunu farklılaştırmadığına ilişkin araştırmalar da mevcuttur (Ekinci, 2006; Başer ve Özel, 2013).

Çalışan kadın bir yandan iş doyumunu yükseltmeye çalışmakta, öte yandan evlilik uyumunu sağlamaya çalışmaktadır. İyi bir evlilik tanımlamasında; evlilik uyumu, evlilik doyumu, evliliğin niteliği gibi kavramlar öne çıkmaktadır (Tutarel Kışlak ve Göztepe, 2012) . Evlilik uyumu; karşılıklı etkileşen, evlilik ve aileyi ilgilendiren konularda fikir birliği yapabilen ve sorunlarını olumlu bir şekilde çözebilen çiftlerin uyumu olarak tanımlanmaktadır. Evlilikte mutluluk, doyum ve beklentilerin gerçekleşmesi, karşılıklı uyum ile mümkündür (Erberk & ark., 2005). Sosyal bir yapı olan evlilik ilişkisinin sürdürülmesinde ve uyumun, doyumun artmasında; çocuk olup olmaması, çocuk sayısı ve yaşları, çiftin geliri, ev dışında yapılan işin statüsü, ev içi sorumlulukların paylaşımı, eğitim düzeyi gibi birçok sosyal faktör önemli rol oynamaktadır (Twenge, 2003; Demiray, 2006).

Evlilik ve iş doyumunun ilişkili olabileceği kavramlardan bir diğeri ise yaşam doyumudur. Yaşam doyumu, bir kimsenin yaşamını algılama ve geleceğiyle ilgili düşünme biçimidir. Yaşam doyumu kavramı ilk kez Neugarten, Havinghurst ve Tobin tarafından bir insanın beklentileriyle (ne istediği), elinde olanların (neye sahip olduğu) karşılaştırılmasıyla elde edilen durum ya da sonuç olarak tanımlanmıştır (aktaran Karatekin, 2013). Yaşam doyumu ile ilgili yapılan araştırmalar cinsiyet, ırk ve gelir durumunun mutluluğu ve yaşam doyumunu yordamada hemen hemen hiçbir etkiye sahip olmadığını; kişisel eğilimler, yakın ilişkiler ve içinde yaşanılan kültür gibi psikolojik değişkenlerin yaşam doyumunu açıklamada daha etkili olduğunu göstermiştir (Myers & Diener, 1995).

Çalışan evli kadınların; toplumsal cinsiyet rolleri, yaşam doyumu, iş doyumu ve evlilik uyumları nasıldır? Sorusu bu çalışmanın ana problem sorusu olarak seçilmiştir. Alt problem soruları aşağıdaki gibi şekilde oluşturulmuştur;

1. Çalışan evli kadınların toplumsal cinsiyet özelliğine göre yaşam doyumu, iş doyumu ve evlilik uyumları farklılaşmakta mıdır?
2. Çalışan evli kadınların evlilik uyumu ile toplumsal cinsiyet rolleri, yaşam doyumu ve iş doyumları arasında nasıl bir ilişki vardır?
3. Çalışan evli kadınların; toplumsal cinsiyet rolleri, yaşam doyumu ve iş doyumu düzeyleri evlilik uyumlarını anlamlı olarak yordamakta mıdır?
4. Çalışan evli kadınların yaşam doyumlarını etkileyen unsurlara ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Çalışan evli kadınların iş doyumlarını etkileyen unsurlara ilişkin görüşleri nelerdir?
6. Çalışan evli kadınların iş yaşamı ve evliliğinin birbirine etkileri konusunda görüşleri nelerdir?
7. Çalışan evli kadınlar işi ve evliliği nasıl tanımlamaktadır?

8. Çalışan evli kadınların ailelerinde ev ve çocuklar ile ilgili sorumlulukların paylaşımı konusunda görüşleri nelerdir?

Önem

Evlilik uyumu, aile işlevlerinin kalitesi açısından önemlidir. Bilindiği gibi aile toplumsal normların ve kültürün genç kuşaklara aktarıldığı ve geleceğin bireylerinin yetiştirildiği en önemli sosyal kurumdur. Ailede yaşanacak sorunlar toplumu etkileyecektir. Toplumun sorunlarını çözmek için, toplumun temel yapısını oluşturan ailelerden başlanmalıdır. Türkiye’de evlilik uyumu konusunda yapılan çalışmalar sınırlı olduğu gibi özellikle çalışan kadınların evlilik uyumları, iş ve yaşam doyumlarının birlikte ele alındığı çalışmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada evli ve çalışan kadınların toplumsal cinsiyet özelliğine göre yaşam doyumu, iş doyumu ve evlilik uyumu düzeylerinin anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı, evli ve çalışan kadınların evlilik uyumlarının yordayıcıları olarak toplumsal cinsiyet rolleri, iş doyumu ve yaşam doyumu incelenmiştir. Bunun yanı sıra evli ve çalışan kadınlar için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile onların evlilik uyumu, iş doyumu ve yaşam doyumu konularında görüşleri alınmıştır. Bu çalışmadan elde edilecek sonuçların evli ve çalışan kadınların sorunlarının ve evlilik uyumunun yordayıcılarını ortaya koyması açısından önemli olacağı düşünülmektedir. Elde edilecek sonuçların Türkiye’de kadınlara yönelik olarak yapılacak destekleme çalışmaları, yasal düzenlemeler ve eğitim seminerleri için yol gösterici olacağı öngörülmektedir. Ayrıca bu çalışmadan elde edilen veriler evlilik uyumunu bozan veya güçlendiren değişkenlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağından psikolojik danışma alanına ve uygulayıcılara da katkı sağlayacaktır.

Yöntem

Bu araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. McMillan ve Schumacher (2006) Karma yöntemi, nicel ve nitel verilerin bir arada değerlendirildiği yöntem olarak tanımlamaktadır. Nitel ve nicel yaklaşımların tek bir çalışmada birleştirilmesiyle ortaya çıkan karma yöntem araştırmaya kattığı zenginlik ve güvenilirlik açısından araştırmacılar tarafından giderek daha çok tercih edilmektedir. Bu araştırmada veri toplama aracı olarak; Evlilik Uyum Ölçeği, Yaşam Doyum Ölçeği, İş Doyum Ölçeği, BEM Cinsiyet Rolü Envanteri ve Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu kullanılmıştır.

Evlilik Uyum Ölçeği

Locke ve Wallace tarafından geliştirilmiş ve Türkiye’de Tutarel Kışlak (1999) tarafından geçerlik güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Ölçek 15 maddeden oluşmakta olup iç tutarlık (Cronbach Alpha) katsayısı .84 olarak saptanmıştır. Ölçeğin iki yarı test güvenirliliği (split-half) $r = .84$ ’dür.

Ölçekten düşük puan almak uyumsuzluğu göstermektedir. Puanlar uyumsuzluktan uyumluluğa doğru artmaktadır. Ölçek, eşlerin anlaşma alanlarını ölçen sekiz soru ile çatışma çözme bağlılık ve iletişimi ölçen altı sorudan oluşmaktadır. Evlilik Uyum Ölçeği genel evlilik niteliğini ölçmekle birlikte, çeşitli konularda (aile bütçesi, duyguların ifadesi, arkadaşlar, cinsellik, toplumsal kurallar, yaşam felsefesi) anlaşma ya da anlaşmama ile ilişki tarzını da (boş zaman, ev dışı etkinlikler, çatışma çözme, güven) ölçmektedir (Tutarel Kışlak, 1999).

Yaşam Doyum Ölçeği

Diener, Emmans ve Griffin tarafından 1983 yılında geliştirilmiş olup, ülkemizde güvenilirliği Yetim (1991) tarafından yapılmıştır. Yaşam doyum ölçeği, genel yaşam doyumunun düzeyini ölçmekte olup, yedili likert tipi ve altı maddeden oluşan bir kendini değerlendirme ölçeğidir. Her madde 1 - 7 arasında puan almaktadır. Yaşam doyum ölçeğinden alınabilecek en düşük puan 6, en yüksek puan 42 olmaktadır. Ölçekten alınan puanların yüksekliği yüksek yaşam doyumunu, düşüklüğü ise düşük yaşam doyumunu göstermektedir.

Minnesota İş Doyum Ölçeği

İş doyum düzeyini belirlemek amacıyla, Dawis, Weis, England ve Lofquist tarafından geliştirilmiş olup Türkçe uyarlaması ve geçerlik - güvenirlik çalışması Baycan (1985) tarafından yapılmıştır. Minnesota İş Doyum Ölçeği, içsel ve dışsal doyum faktörlerini ortaya çıkarıcı özelliklere sahip, 20 maddeden oluşan, beşli Likert tipi bir ölçme aracıdır. Bu ölçekte her ifade için; çok memnunum:5, memnunum:4, kararsızım:3, memnun değilim:2, hiç memnun değilim:1 şeklindeki beş seçenekten birisinin seçilmesi istenir. Ölçekten genel doyum, içsel doyum, dışsal doyum puanları elde edilmektedir. Bu çalışmada yalnızca genel doyum puanları kullanılmıştır.

Bem Cinsiyet Rolü Envanteri

Bem Cinsiyet Rolü Envanteri Bem (1974) tarafından geliştirilmiştir. Kavuncu (1987) tarafından Türk toplumuna uyarlanmış ve test tekrar test güvenirliği kadınsılık (K) için 0.75, erkeksilik (E) için 0.89 olarak bulunmuştur. Kadınsılık ve erkeksilik ölçekleri her biri için 20 olmak üzere toplam 40 maddeden oluşmaktadır. Maddeler karışık sırada ve tek bir ölçek halinde uygulanmaktadır. Kişiler bu maddelerin kendilerini ne ölçüde tanımladığını; hiç uygun değil (1) ve tamamen uygun (7) anlamına gelecek şekilde belirtmektedirler. Kadınsılık ve erkeksilik ölçeklerinden iki ayrı puan elde edilmektedir. Bu puanların ortancalarına (median) göre deneğin androjen, erkeksi, kadınsı ya da belirsiz cinsiyet rollerinden hangisine sahip olduğu belirlenmektedir. Kadınsılık puanı kadınsılık ortancasının üstünde, erkeksilik puanı erkeksilik ortancasının üstünde olanlar androjen; kadınsılık puanı ortancanın altında, erkeksilik puanı ortancanın üstünde olanlar

erkeksi; kadınsılık puanı ortancanın üstünde, erkeksilik puanı ortancanın altında olanlar kadınsı ve iki puanı iki ortancanın altında olanlar da belirsiz cinsiyet rolüne sahip olarak kabul edilmektedir.

Dökmen (1999) tarafından Bem Cinsiyet Rolü Envanteri Kadınsılık ve Erkeksilik Ölçekleri Türkçe Formu' nun psikometrik özellikleri çalışılmıştır. K ve E Ölçeklerinin iç tutarlılık katsayıları; K'nın alpha katsayısı 0.73, iki yarı güvenirlik katsayısı ise 0.76'dır (N=989). E'nin alpha katsayısı 0.75, iki yarı güvenirlik katsayısı .75'tir (N=989). Bütün deneklerin (N=1762) K ve E puanlarından K medyanı 111 (ortalama puana göre 5.55), E medyanı da 104 (ortalama puana göre 5.20) bulunmuştur. Yapılan analizler sonucunda da araştırmalar için norm olarak kabul edilmesi önerilen meydanların; K için 111 (5.55), E için 104 (5.20) olarak kullanılmasının güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır. Bu araştırmada Kadınsı (feminen), erkeksi (masculen), androjen ve belirsiz cinsiyet özellikleri, K ve E ölçeklerinden alınan puanların Dökmen (1999)'in K ve E için belirlediği medyanlar dikkate alınarak belirlenmiştir.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Bu görüşme formu evli ve çalışan kadınların evlilik, iş ve çalışma yaşamına ilişkin görüşlerinin derinlemesine alınmasını amaçlamaktadır. Görüşme formunda kişisel bilgilerin alınması için 6 soru, evlilik uyumu, yaşam ve iş doyumu ve toplumsal cinsiyet olarak kendilerini nasıl tanımladıklarını belirlemeye yönelik 6 açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Kullanılan; Yaşam Doyum Ölçeği, Minnesota İş Doyum Ölçeği, BEM Cinsiyet Rolü Envanterlerinin bu çalışmada belirlenen psikometrik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Yaşam Doyumu, İş Doyumu, Toplumsal Cinsiyet ve Evlilik Uyumu Ölçeklerinin Psikometrik Özellikleri

Ölçekler	Güvenirlilik(Alfa)	N	Min.	Max.	Ort	St. Sapma
Yaşam Doyumu	.88	230	6,0	42,0	30,7	6,9
İş Doyumu	.90	230	39,0	99,0	71,9	11,6
Toplumsal Cinsiyet - Kadınsılık	.81	230	83,0	138,0	116,1	11,3
Toplumsal Cinsiyet - Erkeksilik	.87	230	49,0	130,0	96,1	15,5
Evlilik Uyumu	.85	230	28,00	74,00	59,8	7,66

Araştırma sürecinde toplanan veriler üzerinde yapılan analizlerde kullanılan tüm ölçeklerin alfa güvenirliklerinin 0.81 ile 0.90 arasında değiştiği görülmüştür. Yaşam doyumu puanlarının 6-42 arasında değiştiği, ortalamasının yaklaşık 31 olduğu; İş Doyumu puanlarının 39-99 arasında değiştiği, ortalamasının 72 olduğu; Kadınsılık puanlarının 83-138 arasında değiştiği, ortalamasının 116 olduğu; Erkeksilik puanlarının 49-130 arasında

değiştirdiği, ortalamasının 90 olduğu ve Evlilik Uyumu puanlarının da 28-74 arasında değiştiği, ortalamasının 60 olduğu Tablo 1' de görülmektedir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 241 çalışan kadın oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde maksimum çeşitlilik örnekleme yoluna gidilmiş, farklı sektörlerden (eğitim, sağlık, güvenlik, finans, adalet gibi) ve farklı çalışma koşullarına sahip (tam zamanlı, yarı zamanlı, ücretli, gece nöbetine kalan vb) işlerde çalışan kadınların çalışma grubuna alınmasına özen gösterilmiştir. Çalışma grubuna alınan 241 kadından 230'u nicel verilerin elde edildiği gruba, 11'i ise nitel verilerin elde edildiği gruba oluşturmaktadır. Görüşme yapılarak nitel veri toplanan kadınların anket maddelerinden etkilenmemeleri için onlardan nicel veri toplanmamıştır. Çalışma grubunun özellikleri Tablo 2 de verilmiştir.

Nicel çalışma grubunda yer alan kadınların yarısı (f=117) 31-40 yaş aralığında, yaklaşık dörtte biri 21-30 yaş aralığında, dörtte biri de 41-50 yaşları arasındadır. Çalışma grubundaki kadınların yarıdan fazlası (% 68, f=157) üniversite mezunudur. İlkokul/ilköğretim, lise ve lisans üstü eğitim almış kadınların dağılımı birbirine yakın ve her biri için %10 civarındadır. Yaklaşık %34'ü (f=79) 16-20 yıl arası, %30'u ise (f=70) 6-10 yıl arası mesleki deneyime sahiptir. Yaklaşık %37'sinin evliliği 16-20 yıllıktır. Evliliği 1-5; 6-10; 11-15 arasında olan kadınların dağılımı birbirine yakın ve her biri için %20 civarındadır. Kadınların %20'si çocuksuz, %29'u bir çocuklu, %43'ü iki çocuklu ve %8'i de 3 çocukludur. Nicel çalışma grubundaki kadınların %63'ü eşi ile anlaşarak, %37'si ise görücü usulü ile evlenmiştir. Kadınların; kadınsılık ve erkeksilik puanlarının medyanları dikkate alınarak yapılan analizlerde nicel çalışma grubunda yer alan kadınların; yaklaşık %23'ü (52 Kadın) kadınsı, %20'si (47 kadın) erkeksi, %29'u (67 Kadın) androjen ve %28'i (64 Kadın) belirsiz cinsiyet özelliği göstermiştir. Çalışan kadınlarda androjen role sahip olanların oranı diğer rollere (erkeksi, kadınsı, belirsiz) sahip olanların oranlarından yüksektir.

Nitel verilerin toplandığı grup, yaşları 35 ile 52 arasında değişen 11 kadından oluşmaktadır. Bunlardan biri ilkokul, biri lise, yedisi üniversite ve ikisi lisans üstü eğitim almıştır. Görüşme grubundaki kadınların 5'i eğitimci, 4'ü sağlık görevlisi, 2'si ise memurdur. Kadınların 5'inin evlilik süresi 10-15 yıl, 3'ünün evlilik süresi 16-20 yıl ve 3'ünün evlilik süresi ise 21-25 yıl arasındadır. Bu kadınların 10'u iki çocuklu, 1'i ise tek çocukludur. Nitel çalışma grubundaki kadınların 9'u eşi ile anlaşarak, 2'si ise görücü usulü ile evlendiğini belirtmiştir.

Tablo 2. Çalışma Grubunun Özellikleri (N=230)

	Özellik	Nicel Çalışma Grubu		Nitel Çalışma Grubu	
		f	%	f	%
Yaş	21-30	55	23,9	2	18
	31-40	117	50,9	3	27
	41-50	58	25,2	5	46
	51-60	0	0	1	9
Eğitim Düzeyi	İlkokul/ İlköğ.	27	11,7	1	9
	Lise	25	10,9	1	9
	Üniversite	157	68,3	7	64
	Lisans Üstü	21	9,1	2	18
Mesleki Deneyim	1 - 5	36	15,7	1	9
	6 - 10	70	30,4	3	27
	11 - 15	45	19,6	4	36
	16 - 20	79	34,3	3	27
Evlilik Süresi	1 - 5	53	23,0	0	0
	6 - 10	43	18,7	2	18
	11 - 15	48	20,9	1	9
	16 - 20	86	37,4	3	27
	21-25	0	0	3	27
Çocuk Sayısı	0 çocuk	45	19,6	0	0
	1 çocuk	67	29,1	1	9
	2 çocuk	99	43,0	10	91
	3 çocuk	19	8,3	0	0
Evlenme Biçimi	Anlaşarak	145	63,0	9	82
	Görücü usulü	85	37,0	1	9
Toplumsal Cinsiyet	Kadın	52	23,0	3	27
	Erkek	47	20,0	2	18
	Androjen	67	29,0	4	36
	Belirsiz	64	28,0	2	18

Verileri Toplanması ve Analizi

Araştırmanın nicel verileri, kadınlar iş yerlerinde araştırmacılar tarafından ziyaret edilerek toplanmıştır. Araştırmanın nitel verileri; görüşülen kadınların tercih ettikleri ortamlarda toplanmıştır. Görüşmelerde görüşülen kişiden izin alınarak ses kaydı yapılabileceği bildirilmiş, izin veren katılımcılara görüşme soruları sözlü olarak yöneltilip cevaplar alınmıştır. Ses kaydının yapılmasına izin vermeyen 1 katılımcıya ise görüşme soruları yazılı olarak verilmiş ve cevapları yazması istenmiştir. Toplanan nicel veriler SPSS 15 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Toplumsal cinsiyet özelliğine göre Yaşam Doyumu, İş Doyumu ve Evlilik Uyumunun farklılaşıp farklılaşmadığı ANOVA ile test edilmiş, Evlilik uyumunun yordanmasında Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır.

Nitel verilerden ses kayıt cihazlarıyla toplanan veriler için ilk olarak deşifre işlemi yapılmıştır. Bunun için iki araştırmacı birbirinden bağımsız olarak görüşme kayıtlarını deşifre etmiştir. Deşifre metinler karşılaştırılarak tutarlıklarına bakılmış ve görüş birliğine varılmıştır. Deşifre edilen metinler ve

yazılı olarak alınan görüşlerde araştırmacının amacına uygun olarak kodlar belirlenmiştir. Kodlamada, önceden bir kod listesi hazırlanmamış, verilerden çıkarılan kavramlara göre kodlama yoluna gidilmiştir. Kodlama işleminin güvenilirliğini sağlamak için iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız olarak kod belirleme işlemi yapılmış ve ortak olan kodlar seçilerek tutarlık sağlanmıştır. Kod belirlemede iki araştırmacı arasında %92 tutarlık sağlanmıştır.

Nicel Bulgular

Çalışan evli kadınların toplumsal cinsiyet özelliğine göre yaşam doyumu, iş doyumu ve evlilik uyumları farklılaşmakta mıdır? Bu araştırma sorusu ile ilgili olarak toplumsal cinsiyet özelliğine göre yaşam doyumu, iş doyumu ve evlilik uyumu puanları Anova ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Toplumsal cinsiyet özelliğine göre Yaşam Doymu, İş Doymu ve Evlilik Uyumu Puanlarının ANOVA Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalama	F	P	Anlamlı Fark
Yaşam Doymu	Gruplar arası	38,791	3	12,930	0,271	0,846	
	Grup içi	10780,90	226	47,703			
	Toplam	10819,69	229				
İş Doymu	Gruplar arası	1665,17	3	555,057	4,312	0,006	Erkeksi-Kadınsı
	Grup içi	29089,91	226	128,716			
	Toplam	30755,08	229				
Evlilik Uyumu	Gruplar arası	140,05	3	46,683	0,792	0,500	Androjen-Kadınsı Androjen-Belirsiz
	Grup içi	13324,14	226	58,956			
	Toplam	13464,19	229				

Kadınların toplumsal cinsiyet özelliğine göre yaşam doyumu ve evlilik uyumlarının farklılaşmadığı iş doyumunun ise anlamlı düzeyde farklılaştığı ($F=4,312$; $p<.05$) görülmüştür (Tablo 3). Yapılan Post Hoc test sonucuna göre; *Erkeksi* kadınların iş doyumu, *Kadınsı* kadınların iş doyumunda anlamlı derecede yüksek çıkmıştır. *Androjen* kadınların iş doymu da *Kadınsı* ve *Belirsiz* kadınların iş doyumundan anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Bu bulgu, Baştuğ ve Kuru'nun (2009) belirttiği, iş yerinde başarılı olmak Erkeksi ve Androjen (ortamın gerektirdiği kadınsı ve erkeksi özellikleri gösterebilecek esnek yapıda olma) özellikte davranış gerektirmektedir ifadesini desteklemektedir.

Çalışan evli kadınların evlilik uyumu ile toplumsal cinsiyet rolleri, yaşam doyumu ve iş doymu arasında nasıl bir ilişki vardır? Bu araştırma sorusu ile ilgili olarak evlilik uyumu, toplumsal cinsiyet, yaşam doyumu ve iş doymu puanları arasındaki korelasyona bakılmış ve sonuçlar Tablo 4' te verilmiştir.

Tablo 4. Çalışan Evli Kadınların Evlilik Uyumu, Toplumsal Cinsiyet Roller, Yaşam Doymu ve İş Doymu Puanları Arasındaki İlişki

Ölçek	Kadınsılık	Erkeksilik	Yaşam Doymu	İş Doymu
Erkeksilik	0,36**			
Yaşam Doymu	0,08	0,06		
İş Doymu	0,10	0,24**	0,28**	
Evlilik Uyumu	0,23**	0,18**	0,59**	0,17*

Toplumsal cinsiyet rolü bakımında kadınsılık ve erkeksilik puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.(0,36). Çalışma grubundaki kadınların yaklaşık üçte birinin androjen (Kadınsılık ve erkeksilik puanları belirlenen medyanın üzerinde) özellik gösterdiği, çalışma grubunun özelliklerinin açıklandığı bölümde belirtilmiştir. Bu nedenle kadınsılık ve erkeksilik puanları anlamlı derecede ilişkili çıkması çalışma grubunun özelliklerine ilişkin bulgularla tutarlı görünmektedir. İş doymu; yaşam doymu (0,28) ve erkeksilik(0,24) ile pozitif yönde anlamlı derecede ilişkilidir. Çalışan kadınların evlilik uyumları sırasıyla; yaşam doymu (0,59), Kadınsılık (0,22), Erkeksilik (0,18) ve İş Doymu (0,16) ile anlamlı düzeyde ve pozitif yönde ilişkili bulunmuştur.

Yaşam doymu toplumsal cinsiyet özellikleri (kadınsılık, erkeksilik) ile anlamlı derecede ilişkili değildir. İş doymu da toplumsal cinsiyet özelliklerinden kadınsılık ile anlamlı düzeyde ilişkili çıkmamıştır. Bir başka ifade ile kadınsı veya erkeksi cinsiyet özelliğine sahip kadınlar arasında düşük yaşam doymuna sahip olanlar olduğu gibi yüksek yaşam doymuna sahip olanlar da vardır.

Çalışan kadınların; toplumsal cinsiyet özellikleri, yaşam doymu ve iş doymu düzeyleri evlilik uyumlarını anlamlı olarak yordamakta mıdır? Bu araştırma sorusuna cevap bulmak için toplumsal cinsiyet, yaşam doymu ve iş doymu puanlarının evlilik uyumunu yordayıp yordamadığı çoklu doğrusal regresyon analizi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Evlilik Uyumunun Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Stan.hata(B)	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Constant	25,080	4,764		5,265	0,000		
Kadınsılık	0,103	0,038	0,151	2,703	0,007	0,23	0,18
Erkeksilik	0,047	0,028	0,094	1,652	0,100	0,18	0,11
Yaşam Doymu	0,651	0,061	0,584	10,747	0,000	0,59	0,58
İş Doymu	-0,024	0,037	-0,036	-0,643	0,521	0,17	-0,04
	R=0,624	R ² =0,398	F ₍₄₋₂₂₅₎ =35,906	P=0,001			
Değişken	B	Stan.hata(B)	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Constant	25,668	4,399		5,835	0,000		
Yaşam Doymu	0,644	0,058	0,577	11,031	0,000	0,591	0,591
Kadınsılık	0,123	0,036	0,181	3,462	0,001	0,225	0,224
	R=0,618	R ² =0,382	F ₍₂₋₂₂₇₎ =70,156	P=0,001			

Yapılan ilk regresyon analizinde dört bağımsız değişken (Kadınsılık, Erkeksilik, Yaşam Doyumu ve İş doyumu) modele katılarak evlilik uyum puanlarının yordanmasında anlamlı bir katkı sağlayıp sağlamadıkları test edilmiştir (Tablo 5). Erkeksilik ve İş Doyumu modele anlamlı bir katkı sağlamadığından modelden çıkartılmış, Kadınsılık ve yaşam doyumu değişkenleri ile model yeniden test edilmiştir. Yapılan analizde; $1 - R^2 = 0,62 > 20$, ve en büyük VIF=1,006<10 olduğundan değişkenler arasında çoklu bağıntı olmadığı sonucuna varılmıştır (Sipahi, Yurtkoru & Çinko, 2006; Büyüköztürk, 2010). Yapılan çoklu regresyon analizinde, çalışan kadınların evlilik uyumu puanlarındaki varyansın %38'inin, Yaşam Doyumu ve Kadınsılık, değişkenleri ile açıklanabildiği 0,01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Standardize edilmiş regresyon katsayılarına göre; evlilik uyumunu yordamada bağımsız değişkenlerin görece önem sırası; Yaşam Doyumu ($\beta=577$) ve Kadınsılık ($\beta=181$) şeklindedir (Tablo 3). Bu bilgiler ışığında; Evlilik Uyumunun Yaşam Doyumu ve Kadınsılık, değişkenleri kullanılarak yordanmasının istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Nitel Bulgular

Araştırmanın nitel bulguları için 11 çalışan kadın ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kayıtlar çözümlenerek kodlanmış ve temalara göre organize edilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 1999). Önceden bir kod listesi belirlenmemiş, görüşme kayıtlarından çıkan ifadelerle göre kodlar oluşturulmuştur. Her bir soru ile bir ya da birden çok kod belirlenmiştir. Bu nedenle kodlara ilişkin frekans toplamları görüşülen kişi sayısından fazladır. Aşağıda bu yolla elde edilmiş olan bulgular yer almaktadır

Çalışan evli kadınların yaşam doyumlarını etkileyen unsurlara ilişkin görüşleri nelerdir? Bu araştırma sorusu ile ilgili olarak kadınlara; "Yaşamınızdan memnun musunuz? Neden" sorusu sorulmuştur. Görüşme kayıtlarında elde edilen veriler analiz edilmiş ve Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Çalışan Evli Kadınların Yaşam Doyumunu Etkileyen Unsurlar

Temalar	Kodlar	f
Yaşamından Memnun (9)	Sağlıklı olma	4
	Aileye yakınlık	3
	Çocuklar	3
	Yaşam koşulların iyi olması	2
	Eşi sevme	2
	Huzur	2
	Eşin iyi olması	1
Yaşamından Orta Düzeyde Memnun (2)	Ekonomik koşullar	1
	İş koşulları	1

Görüşülen kadınlardan 9'u yaşamından memnun olduğunu, 2'si ise memnun olmadığını belirtmiştir. Yaşamından memnun olan kadınlar memnuniyetinin gerekçesi olarak; Sağlıklı olmayı (4), aileye yakın bir yerde oturuyor olmayı (3), çocukların varlığını (3), yaşam koşullarının iyi olmasını (2), eşini sevmesini

(2), evliliğindeki huzuru (2), eşinin iyi olmasını (1) belirtmiştir. Yaşamından orta düzeyde memnun olan kadından biri bu durumun gerekçesi olarak; “ekonomik sıkıntıları” ve diğeri de “iş koşullarının zorluğu” nu belirtmiştir.

Katılımcıların İfadelerinden Örnekler

“Yaşamımdan memnunum, çünkü çocuklarım var ve sağlıklılar (G2-35 yaşında, 13 yıllık evli, sağlık sektöründe çalışıyor).

“Yaşamımdan memnunum, çünkü aileme yakın bir yerde oturuyorum” (G4- 38 yaşında, 18 yıllık evli, sağlık sektöründe çalışıyor).

“Memnunum, eşimi seviyorum, hayatımda her şey yolunda, aileme yakın oturuyorum (G5- 32 yaşında, 8 yıllık evli, sağlık sektöründe çalışıyor).

“Yaşamımdan memnunum, çocuklarım var ve sağlıklılar, huzurlu bir hayatım var” (G6- 36 yaşında, 11 yıllık evli, eğitim sektöründe çalışıyor).

Çalışan evli kadınların iş doyumunu etkileyen unsurlara ilişkin görüşleri nelerdir? Bu araştırma sorusu ile ilgili olarak kadınlara ; “İşinizden memnun musunuz? Neden?” sorusu sorulmuştur. Görüşme kayıtlarında elde edilen veriler analiz edilmiş ve Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Çalışan Evli Kadınların İş Doyumunu Etkileyen Unsurlar

Temalar	Kodlar	f
İşinden Memnun (9)	Başkalarına yardım	4
	Maddi getiri	3
	Cinsiyete uygunluk	3
	Kendini ifade etme	2
	Saygınlık	2
	Çalışma koşullarının iyi olması	1
İşinden Memnun Değil (2)	İlerleme imkanı olmaması	1
	İş tanımı olmaması	1

Görüşülen kadınlarda 9’u işinden memnun olduğunu 2’si ise memnun olmadığını ifade etmiştir. İşinden memnun olan kadınlar memnuniyet gerekçesi olarak; başkalarına yardım edebilmesini (4), maddi getirisini (3), cinsiyetine uygun olmasını (3), kendini ifade etmesini sağlamasını (2), işin saygınlığını (2) ve çalışma koşullarının iyi olmasını (1) belirtmiştir. İş yaşamından memnun olmayan kadınlar (2) memnuniyetsizliklerinin sebebi olarak işinde ilerleme imkanının olmamasını (1) ve görev tanımının yapılmamış olmasını (1) göstermişlerdir.

Katılımcıların İfadelerinden Örnekler

“İşimden memnunum. Bayana uygun bir meslek. Çalışma koşulları daha rahat” (G9- 37 yaşında, 14 yıllık evli, eğitimci).

“İşimden memnunum, yardım etmeyi seviyorum kendimi ifade edebileceğim bir meslek” (G2- 35 yaşında, 13 yıllık evli, sağlık sektöründe çalışıyor).

“Çok memnunum işim beni mutlu ediyor, kazancım ve statümden memnunum” (G7-45 yaşında, 21 yıllık evli, akademisyen).

“Tam olarak memnun değilim aslında. İşimde ilerleme şansım yok. Kendimi geliştiremedim. Her yerde çalıştırılıyor (G3-45 yaşında, 23 yıllık evli, sağlık sektöründe çalışıyor).

Çalışan evli kadınların iş yaşamı ve evliliğinin birbirine etkileri konusunda görüşleri nelerdir? Bu araştırma sorusu ile ilgili olarak kadınlara; “işinizin ve evliliğinizin birbirini etkilediğini düşünüyor musunuz? Hangi yönde etkilediğini düşünüyorsunuz? Neden? Soruları yöneltmiş alınan cevaplar analiz edilerek Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Çalışan Evli Kadınların İş Yaşamı ve Evliliğinin Birbirine Etkileri

Temalar	Kodlar	f
Olumlu Yönde Etkileme (5)	Ortak zaman	3
	Huzur yansımaları	2
	Mesleki bilgiyi kullanma	1
	İşe saygı	1
Olumsuz Yönde Etkileme (6)	Ev işleri ve çocuk bakımı	6
	Eve yorgun gitme	2
	İş yaşamını kısıtlama	1

Görüşülen kadınlardan 5’i işi ve evliliğinin birbirini olumlu yönde 6’ sı ise olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Evliliği ve işinin birbirini olumlu etkilediğini düşünen kadınlar bunun gerekçesi olarak; işin eşle ortak zaman geçirmeye ve plan yapmaya imkan vermesini (3), evdeki huzurun işe yansımaları (2), mesleki bilgilerini aile ilişkilerinde kullanmasını (1) ve eşin işe saygı duyması (1) olarak belirtmişlerdir. İş ve evliliğinin birbirini olumsuz etkilediğini düşünen kadınlar bunun nedeni olarak; ev işleri ve çocuk bakımına ilişkin sorumlulukların kadına yüklenmiş olmasını (6), işten eve yorgun gidilmesini (2) ve evliliğin iş yaşamını kısıtlaması (1) olarak ifade etmişlerdir.

Katılımcıların İfadelerinden Örnekler

“Eşim de öğretmen olduğu için ortak tatillerimiz var aile yaşantısı açısından birlikte vakit geçirebiliyoruz” (G8-46 yaşında, 23 yıllık evli, eğitim sektöründe çalışıyor).

“İşim evliliğimi olumlu etkiliyor. Mesleki bilgilerimle aile ilişkilerimi daha nitelikli hale getirebiliyorum” (G7-45 yaşında, 21 yıllık evli, eğitim sektöründe çalışıyor).

“Çok yoruluyorum. Eve enerjim kalmıyor. Evdeki sorumluluklara yetişemiyorum. Bu yüzden işim evliliğimi olumsuz etkiliyor (G4- 38 yaşında, 18 yıllık evli, sağlık sektöründe çalışıyor).

7. *Çalışan evli kadınlar işini ve evliliğini nasıl tanımlamaktadır?* Bu araştırma sorusu ile ilgi olarak kadınlara işinizi ve evliliğinizi tanımlayan 3 kelime ne olurdu? Sorusu yöneltmiş ve elde edilen verilere ilişkin frekans değerleri Tablo 9’da verilmiştir.

TABLO 9. Evliliği ve İş Tanımlamayan 3 Kelime

Evlilik	f	İş	f
Huzur	7	İyilik	6
Sevgi	6	Saygınlık	4
Mutluluk	4	Çalışmak	4
Sorumluluk	3	Sosyallik	3
Hareket	2	Emek	2
Saygı	1	Hareket	2
Sadakat	1	Para	2
Düzen	1	Risk	2
Birlik	1	Sorumluluk	2
Eğlenme	1	Mutluluk	1
Rahatlık, ,	1	Düzen	1
Özveri,	1	Eğlenme	1
Güven	1	Özveri	1
Dostluk,	1	Dostluk	1
Aşk,	1	Çaresizlik	1
Anlayış	1		

Görüşülen kadınlar evliliği tanımlamada; Huzur (7), sevgi (6), mutluluk (4), sorumluluk (3), hareket (2), saygı, sadakat, düzen, birlik, eğlenme, rahatlık, özveri, güven, dostluk, aşk, anlayış kelimelerini ifade etmişlerdir. İş tanımlamada kullanılan kelimeler ise; iyilik (6), saygınlık (4), çalışmak (4), sosyallik (3), emek (2), hareket (2), para (2), risk (2), sorumluluk (2), mutluluk, düzen, eğlenme, özveri, dostluk, çaresizlik olarak belirtmiştir.

8. Çalışan evli kadınların ev ve çocuklar ile ilgili sorumlulukların paylaşımı konusunda görüşleri nelerdir? Bu araştırma sorusu ile ilgili olarak evliliğinizde eşiniz ve size ait sorumluluk paylaşımları nasıldır? Sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen bilgilerin analiz edilmesi sonucunda ulaşılan tema ve kodlar Tablo 10' da verilmiştir.

Tablo 10. Ev ve çocuklar ile ilgili sorumlulukların paylaşımı.

Temalar	Kodlar	f
Çoğunlukla Kadın	Evin tüm işleri	5
	Çocuk Bakımı	4
	Evin geçimini sağlama	2
	Çocukların eğitimi	2
Çoğunlukla Erkek	Ödemeler	3
	Çocuk Bakımı	2
	Çocukların eğitimi	1
Çoğunlukla Ortak	Yemek yapma	3
	Çocuk Bakımı	3
	Evin tüm işleri	3
	Karar alma	2
	Alış veriş	1

Görüşülen kadınlar bu soruya birden fazla cevap vermişlerdir. Verdikleri cevapların analizi sonucunda; Çoğunlukla kadınlar üzerinde olan görev ve

sorumluluklar; evin tüm işleri (5), çocuk bakımı (4), evin geçimini sağlama (2), çocukların eğitimi (2) şeklindedir. Çoğunlukla erkekler üzerinde olan görev ve sorumluluklar; Ödemeler (3), çocuk bakımı (2), çocukların eğitimi(1), kadın ve erkek tarafından ortak olarak yürütülen görev ve sorumluluklar; yemek yapma (3), çocuk bakımı (3), evin tüm işleri (3), karar alma (2), alış-veriş (1) şeklindedir.

Katılımcıların İfadelerinden Örnekler

“Eşim evde hiç bir işi yapmaz. Genellikle yemek, bulaşık, çamaşır bana aittir. Dışarıya da tek çıkarım eşim eşlik etmez ” (G4- 38 yaşında, 18 yıllık evli, sağlık sektöründe çalışıyor).

“Çocuk bakımı ve eğitimi ile genellikle ben ilgileniyorum. Ev işlerini ortak olarak yapıyoruz. Ödemelerle ilgili sorumluluklar eşimdedir” (G7-45 yaşında, 21 yıllık evli, eğitim sektöründe çalışıyor).

Tartışma

Bu araştırmanın ilk bulgusuna göre; kadınların toplumsal cinsiyet özelliğine göre yaşam doyumu ve evlilik uyumları anlamlı olarak farklılaşmamakta ancak iş doyumları anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Bu bulgu, evlilik doyumunun farklı değişkenlere göre incelendiği araştırmaların bulguları ile tutarlı görünmektedir. Anar (2011) çalışmasında evli ve çalışan yetişkinlerin cinsiyetlerine, yaşlarına ve ailelerinin aylık ortalama gelirlerine göre evlilik doyumları arasında anlamlı bir fark olmadığını bulmuştur. Benzer şekilde Acar (1998) araştırmasında yaş, cinsiyet, meslek gibi bireysel özelliklerin ve evlilik süresi, evlenme biçimi, ilk evlenme yaşı gibi evliliğe ait özelliklerin evlilik doyumunu etkilemediğini bulmuştur.

Araştırmada; erkeksi veya androjen cinsiyet rolüne sahip kadınların iş doyumlarının anlamlı derecede yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bu bulgu, bu konuda yapılmış araştırmaların bulgularıyla karşılaştırıldığında benzerlik gösterdiği görülmüştür. İş yerinde başarılı olmak ortamın gerektirdiği kadınsı ve erkeksi özellikleri gösterebilecek esnek yapıda olmayı başka bir deyişle androjen özellikte davranışı gerektirmektedir (Baştuğ ve Kuru, 2009). Hem erkeksi hem de kadınsı özelliklere sahip olan androjen bireyler, daha esnek ve farklı durumlara daha kolay uyum sağlayabilen bireylerdir (Tzuiirel, 1984). Grobelny ve Wasiak (2010) özellikle yönetici düzeyinde çalışan kadınlardan erkeksi cinsiyet rolü ile bağlantılı niteliklerin beklendiğini ifade etmektedir. Schuttenberg, O'Dell ve Kaczala (1990) çalışmalarında androjen cinsiyet rolüne sahip olan kadın ve erkeklerin iş doyumlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Erkeksi veya androjen cinsiyet rolüne sahip kadınların erkeksi veya androjen cinsiyet rolüne sahip erkeklere göre kadının çalışması konusunda daha olumlu tutumlara sahip oldukları görülmüştür (Çıtak, 2008). Ayrıca androjen kadınların, kadınsı, erkeksi ve belirsiz cinsiyet rolüne sahip kadınlardan daha yüksek benlik saygısına sahip oldukları belirlenmiştir (Plaited, 1995).

İş yerinde ortaya çıkabilecek beklenmedik durumlar karşısında esnek olan bireyler programlarını esnetebilir, yeni durumlara daha kolayca uyum sağlayabilir ve yaşayacakları çatışmaları azaltabilirler. Çalışma ortamında yaşanabilecek çatışma ve stres durumlarının azlığı kişilerin iş doyumunu artırabilir. Ayrıca çalışan kadınların; kadının çalışması konusunda olumlu tutuma sahip olmaları ve benlik saygılarının yüksek olması, çalışma ortamlarında ortaya çıkabilecek olumsuz durumların üstesinden daha kolay gelmelerine yardımcı olabilir. Bu araştırmadan elde edilen, çalışma ortamında erkeksi ve androjen cinsiyet rolü sergileyen kadınların iş doyumlarının daha yüksek olduğu bulgusu ulusal ve uluslararası çalışmaların bulgularıyla paralellik göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre; evlilik uyumunun en önemli yordayıcısı yaşam doyumudur. Genel yaşam doyumunun yüksek olması mutluluk ve kendine güven duygusunu da beraberinde getirmektedir. Mutlu ve kendine güvenen kadınlar evliliklerinde de uyumu sağlamaktadırlar. Çelik ve Tümkaya (2012)'nin araştırma sonuçlarına göre de evlilik uyumu ile yaşam doyumları arasında pozitif yönde orta düzeyde ilişki bulunmaktadır.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulguya göre evlilik uyumunu anlamlı şekilde yordayan diğer bir değişken kadınsı cinsiyet rolüdür. Lips (2000) ve Eagly (1987)'e göre Batı kültüründe kadınlarla sezgisel olma, bağımlılık, itaatkârlık ve duyarlılık gibi kişilik özelliklerinin ilişkilendirildiği görülmektedir. Ayrıca sosyal rol teorisine göre toplumsal rolleri açısından kadınlardan doyurucu ve verici olmaları kadınların ve erkeklerin farklı rolleri ve davranışları göstermeleri beklenmektedir. Dolayısıyla bu bakış açısıyla kadınsı cinsiyet özelliği göstermenin evlilik uyumu ile ilişkili olması beklenen bir sonuçtur. Çınar (2008) araştırmasında; Cinsiyet rolü androjen olan kadınların evlilik doyumlarının cinsiyet rolü erkeksi olan kadınların evlilik doyumlarından yüksek olduğunu; cinsiyet rolü kadınsı olan kadınların evlilik doyumlarının da cinsiyet rolü belirsiz olan kadınların evlilik doyumlarından yüksek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Polat (2006) kadınların sosyo-ekonomik düzeyi yükseldikçe evlilik uyumlarının yükseldiğini ve çatışma eğilimlerinin düştüğünü bulmuştur.

Toplumsal kalıp yargılarına göre bireyle ilgili beklentilerin neler olacağı cinsiyetine bağlıdır. Buna göre erkeklerden güçlü olmaları, ailelerini geçindirmeleri, çevre üzerinde belirli bir etkinlik ve kontrol sağlamları; kadınlardan işe sabırlı, anlayışlı olmaları, evi çekip çevirmeleri, insan ilişkilerini düzenlemeleri beklenmektedir (İmamoğlu, 1991). Bu durum özellikle önemli bir toplumsal kurum olan ailede de kendini göstermektedir. Ancak kadın ve erkeğe yüklenen roller küreselleşme ve kentleşmenin etkisiyle değişime uğramıştır. Başaran (1984)'a göre ülkemizde kentleşme ve ekonomik gelişmenin doğal bir sonucu olarak yoğun bir şekilde yaşanan sosyal değişme süreci, kadına ve erkeğe özgü roller konusunda tutumları değiştirmiş ya da modernleştirmiştir. Kentte özellikle çalışma yaşamına katılan kadınların ailelerinde, eşler arasında roller paylaşılmış ve kadının yeni roller alması söz konusu olmuştur (Başaran, 1984). Kadının para kazanma işlevine katılmasıyla

geleneksel aile düzeninin dayandığı ayrılmış kadın-erkek rolleri yerini paylaşmaya dayalı cinsiyet rolleri anlayışına bırakmıştır (Fortin, 2005).

Araştırmanın nitel bulguları göz önüne alındığında; görüşülen kadınlar, aile bireylerinin sağlıklı olmasını önemli bir yaşam doyumunu sebebi olduğunu belirtmişlerdir. Çalışan kadınların, aile bireylerinin sağlıkları ile ilgili olarak endişe duydukları ve yaşam memnuniyetine ilişkin olarak ilk sırada aile bireylerinin sağlıklı olmasını dile getirdikleri görülmektedir. Ayrıca çalışan kadınlar, yaşamlarından memnun olmalarının gerekçesi olarak ikinci sırada, kendi ailelerine yakın yerde oturuyor olma cevabını vermişlerdir. Bu durum çalışan kadınların üzerlerindeki sorumlulukların yükünü aile bireyleriyle bir miktar paylaşarak hafifletebilmesi ve gerekli sosyal desteği alabilmelerinden kaynaklanıyor olabilir. Ruffolo (1989)'ya göre tam zamanlı çalışan anneler, evin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıkları gibi aile bireylerinin fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını da karşılamak durumundadırlar. Çalışan kadınların bu süreçte sosyal destek ağlarını kullanmaları sosyal refah düzeylerini de olumlu şekilde etkilemektedir. Yemek, ev işleri ve çocuk bakımı gibi konularda aile bireylerinden destek alabilen çalışan kadınlar kendine, eşine ve işine daha çok zaman ayırabilmektedir ve bu durumun çalışan kadınların yaşam doyumunu artırmada etkili olduğu söylenebilir.

Kadınlarla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular; kadınların iş doyumlarını, başkalarına yardım edebileceği bir meslekte çalışmalarını, mesleğin sağladığı gelir ve mesleğin cinsiyete uygunluğu gibi faktörlerin etkilediği görülmektedir. Eğitim sektöründe çalışan kadınlar genellikle cinsiyetlerine uygun olduğunu düşündükleri için mesleklerinden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Bu durum Türk toplumunda yaygın olan 'öğretmenlik kadına uygun bir meslektir' fikrini de desteklemekte ve toplumsal cinsiyetin etkilerini yansıtmaktadır. Kağıtçıbaşı (1986) aile içi rollerin değişmesine en çok karşı koyan faktörün kültürel değerler olduğunu ve toplumsal cinsiyet rollerine yönelik beklentilerin kadının meslek seçimini de etkilediğini belirtmektedir. Toplumun cinsiyet rollerinden beklediği mesleği seçmiş olan kadınların iş doyumlarının nedeni olarak, cinsiyetine uygun meslekte çalışıyor olmayı göstermeleri anlaşılabilir. Kadınların işlerinden memnuniyetini etkileyen bir diğer faktör de eşlerinin işlerine saygı duymasıdır. Elde edilen bütün bu sonuçlar değerlendirildiğinde kadınların iş ve yaşam doyumunu ve memnuniyetinin; eşlerinin, çocuklarının ve toplumun beklenti, davranış ve memnuniyetine bağlı olarak arttığı söylenebilir.

Araştırma sürecinde görüşülen kadınlara, evliliğini ve işini tanımlamada kullanacağı üç kelimenin neler olabileceği sorusu yöneltilmiştir. Böylelikle genel evlilik ve iş yaşamına yönelik algısının farklı bir yoldan belirlenmesi ve diğer verilerle ilişkilendirilmesi amaçlanmıştır. Görüşülen kadınların tamamının evliliğini tanımlamada olumlu kelimeler seçtiği görülmüştür. Huzur, sevgi, mutluluk, hareket ve sorumluluk en çok ifade edilen kelimeler olmuştur. Kadınların olumlu kelimeler seçmiş olmaları evliliklerinden memnuniyetleri ile de tutarlı görülmektedir. Zira kadınlardan hiçbiri evliliğinden memnun olmadığını belirtmemiştir. İşi tanımlamada ise; iyilik, saygınlık, çalışma ve

sosyallik sırasıyla en çok ifade edilen kelimeler olmuştur. İş tanımlamada risk ve çaresizlik gibi kısmen olumsuz kelimelerin de kullanıldığı görülmektedir. Mutluluk, hareket, sorumluluk, düzen, eğlenme, özveri ve dostluk kelimeleri ise hem evliliği hem de işi tanımlamak için ifade edilen kelimeler olmuştur. Bu kelimelerin ortak olması evlilik ve iş yaşamının birbirini etkilediğini, ev ve iş hayatının iç içe geçmiş olduğunu, birinde yaşanan bir durumun diğerini etkileyeceğini düşündürmektedir. Evinde mutlu olan kişi, işinde de daha mutlu çalışacaktır. İşinde mutlu ve başarılı olan birisinin bu durumu evliliğine yansıtması beklenir (Ruffolo, 1989; Kumar ve Sharma, 2012). Bilindiği gibi aile ve iş yaşamı, aslında toplumsal yaşamın küçük birer modelleridir. Toplumsal yaşam becerileri iyi olan kişilerin, aile bireyleri ve iş arkadaşlarıyla da dost olabilmeleri beklenir. Hareket, heyecan ve eğlenceyi seven birisi bu durumu evliliğinde de işinde de yaratmaya çalışır. Bu nedenle pek çok kelimenin ev ve işi tanımlamada ortak olarak kullanıldığı görülmektedir. Tezer (1992) tarafından yapılan bir çalışmada da evlilik ve iş doyumunu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu durum mutlu evliliklerin daha mutlu ve doyurucu bir iş yaşamını sağlayabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Nazlı (2009) sağlıklı aileyi duyguları paylaşabilen, işbirliğinin esas olduğu, temel ihtiyaçların karşılanabildiği, problem çözme becerisine sahip evliliklerden oluştuğunu özetlemektedir. Evlilikte sorumluluk paylaşımının dengeli olmasının evlilikteki mutluluğu etkileyen faktörlerden birisi olduğu söylenebilir. Bu çalışmada; görüşülen kadınlara evliliklerinde kendilerinin ve eşlerinin üstlendiği sorumlulukların neler olduğu sorusu yöneltilmiştir. Çiftlerin görev ve sorumluluk paylaşımına ilişkin ifadelerinde, geleneksel toplumsal roller içerisinde kadına atfedilmiş olan ev işleri ve çocuk bakıma yönelik görev ve sorumlulukların çoğunlukla kadınlarda olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak; erkeksi ve androjen özelliklere sahip çalışan kadınların iş doyumunu daha yüksek ve kadınsı cinsiyet rolüne sahip evli ve çalışan kadınların da evlilik uyumu daha yüksektir. Çalışan kadınlar için aile bireylerinin sağlıklı olması ve ailesi ile aynı şehirde ya da yakın yerde oturuyor olması yaşam doyumunu artırmakta, yaşam doyumunun yüksek olması da evlilik uyumunu artırmaktadır.

Notlar

¹ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi BAP-0186NAP -13 nolu projeden üretilmiştir.

Kaynakça

Acar H. (1998). *Ankara'da Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğüne Bağlı Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Çalışan Üniversite Mezunu Evli Personelin Evlilik Doyumları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Anar B. (2011). *Evli ve Çalışan Yetişkinliklerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İle Evlilik Doyumu ve İş Doyumu İlişkisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balcı A. (1985). *Eğitim Yöneticisinin İş Doyumu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Başaran A.R. (1984). *Kırsal Kesimde: Aile Kurma Çözme, Aile İçi Etkileşim ve İlişkiler*. Türkiye’de Ailenin Değişimi Toplum Bilimsel İncelemeler. Ankara: Maya Matbaacılık.
- Baştuğ G. & Kuru E. (2009) Bayan Sporcuların Bedenlerini Algılama Düzeyleri ve Cinsiyet Rollerine Üzerine Bir Araştırma. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2): 533-555.
- Bem S.L. (1974). The Measurement of Psychological Androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42 (2): 155-162.
- Bem S.L. (1981). Gender Schema Theory: A Cognitive Account of Sex Typing. *Psychological Review*, 88(4): 354-364.
- Başer M.U. & Özel A. (2013). İlköğretim Okulu Müdürlerinin İş Doyum Düzeyleri. *E-International Journal of Educational Research*, 4(1): 47-62.
- Baycan A. (1985). *An Analysis of The Several Aspects of Job Satisfaction Between Different Occupational Groups*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyüköztürk Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. 11. Basım. Ankara: Pegem Akademi.
- Çelik M. & Tümkaya S. (2012). Öğretim Elemanlarının Evlilik Uyumu ve Yaşam Doyumlarının İş Değişkenleri İle İlişkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 13 (1): 223-238.
- Çınar L. (2008). *Evlilik Doyumu: Cinsiyet Rollerine ve Yardım Arama Tutumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çıtak A. (2008). *Kadınların Çalışmasına Yönelik Tutum: Cinsiyet, Cinsiyet Rolü ve Sosyoekonomik Düzeye Göre Bir Karşılaştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çilli A.S., Kaya N., Bodur S., Özkan İ. & Kucur R. (2004). Ev Kadınlarında ve Çalışan Evli Kadınlarda Psikolojik Belirtilerin Karşılaştırılması. *Genel Tıp Dergisi*, 14 (1):1-5.
- Collins R.L. (2011). Content Analysis of Gender Roles of Media: Where Are We Now and Where Should We Go? *Sex Roles*, 64: 290-298.

- Demiray Ö. (2006). *Evlilikte Uyumun Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dedeoğlu S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 86:139-170.
- Dökmen Z. (1999). Bem Cinsiyet Rolü Envanterinin Kadınlık Ve Erkeksilik Ölçekleri Türkçe Formunun Psikometrik Özellikleri. *Kriz Dergisi*, 7(1): 27-39.
- Eagly A.H. (1987). *Sex differences in Social Behavior: A Social-Role Interpretation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Ekinci Y. (2006). *İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Sosyal Beceri Düzeylerine Göre Öğretmenlerin İş Doyumu ve İş Stresinin Karşılaştırılması*. Gaziantep: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gaziantep Üniversitesi.
- Erberk E., Beştepe E., Akar H., Eradamlar N. & Alpkan R.L. (2005). Evlilik uyumu, *Düşünen Adam*, 18(1): 39-47.
- Erdoğan İ. (1999). *İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış*. İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü. İstanbul: Araştırma ve Yardım Vakfı, No: 5.
- Erkek S. & Karagöz H. (2009). *Kadının İş Hayatındaki Yeri ve Karşılaştığı Sorunlar*. Konya: Konya Ticaret Odası Etüt ve Araştırma Servisi Yayınları.
- Fortin N.M. (2005). Gender Role Attitudes and the Labour-Market Outcomes of Women Across OECD Countries. *Oxford Review of Economic Policy*, 21(3): 416-438.
- Gümüsoğlu F. (2008). Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet. *Toplum ve Demokrasi*, 2(4): 39-50.
- Grobelny A.L. & Wasiak K. (2010). Job Satisfaction and Gender Identity of Women Managers and Non-Managers. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, 23(2):161-166.
- İmamoğlu E.O. (1991). *Aile İçinde Kadın-Erkek Rollerini*. Türk Aile Ansiklopedisi. Cilt 3. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı.
- Kağıtçıbaşı C. (1986). Status of Women in Turkey: Cross-Cultural Perspectives. *International Journal of Middle East Studies*, 18(4): 485-499.
- Karatekin H. (2013). *Benlik Yapılarına Göre Başa Çıkma Stratejileri ve Yaşam Doyumunun İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Kavuncu N. (1987). *Bem Cinsiyet Rolü Ervanteri'nin Türk Toplumuna Uyarlama Çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Kumar V. & Sharma Y. (2012). Marital Adjustment in Relation to Jop Status and Emotional Intelligence. *Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies* 1(2): 213-217.
- Lips H.M. (2000). *Sex and Gender: An Introduction*. Mountain View, CA: Mayfield.
- Lupton D. & Barclay L. (1997). *Constructing Fatherhood: Discourses and Experiences*. London: Sage.
- Ma X. & MacMillan R.B. (1999). Influence of Workplace Conditions On Teachers' Job Satisfaction. *The Journal of Educational Research*, 93(1): 39-47.
- McMillan J.H. & Schumacher S. (2006). *Research in Education: Evidence-Based Inquiry*. Sixth Edition. London: Pearson.
- Mayer F.S. & Sutton K. (1996). *Personality: An Integrative Approach*. New Joursey: Prentice Hall.
- Myers D.G. & Diener E. (1995). Who is Happy? *Psychological Science*, 6(1): 10-19.
- Nazlı S. (2009). *Aile Danışmanlığı*. Genişletilmiş 5. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ökten Ş. (2009). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal Cinsiyet Düzeni. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8): 302-312.
- Özdayı N. (1990). Resmi ve Özel Liselerde Çalışan Öğretmenlerin İş Tatmini ve İş Stresinin Karşılaştırmalı Analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi.
- Pınar F. (2008). *Barbara Frischmuth'ta Çalışan Kadının Sorunları ve Kültürel İlişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Plaited V. (1995). *Gender and Sport*. İçinde Morris and j.summers (Eds.), *Sport Psychology*. New York: John Willey and Sons: 538-566.
- Polat D. (2006). *Evlü Bireylerin Evlilik Uyumları, Aldatma Eğilimleri ve Çatışma Eğilimleri Arasındaki İlişkilerin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ruffolo M.C. (1989). Social Supports and Women With Full-Time Work and Parenting Roles: Implications for Practice. *National Symposium on Doctoral Research in Social Work*. Ohio State University.
- Schuttenberg E.M., O'Dell F.L. & Kaczala C.M. (1990). Vocational Personality Types and Sex-Role Perceptions of Teachers, Counsellors and Educational Administrators. *The Career Development Quarterly*, 39(1):60-71.
- Sever M.(2002). *Toplumsal, Kültürel Bağlamda Babalık Kurgu ve Pratiklerinin Çocuk Eğitimine Etkileri: Üç Kuşak Babalar Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara : Ankara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sipahi B., Yurtkoru E.S. & Çinko M. (2006). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tezer E. (1992). Evlilik ve İş Doyumu İlişkisi: İkili Çatışmalar ve Bazı Demografik Değişkenlerin Rolü. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(1): 1-8.
- Tutarel Kışlak Ş. (1999). Evlilikte Uyum Ölçeğinin (EUÖ) Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *3P Psikiyatri, Psikoloji, Psikiyatri ve Psikofarmoloji Dergisi*, 7(1): 50-57.
- Tutarel Kışlak Ş. & Göztepe I. (2012) Duygu Dışavurumu, Empati, Depresyon Ve Evlilik Uyumu Arasındaki İlişkiler. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2): 27-46.
- Twenge M.J., Campbell K.W. & Foster A.C. (2003). Parenthood and Marital Satisfaction: A Meta Analytic Review. *Journal of Marriage and Family*. 65 (3): 574-583.
- Tzurie I.D. (1984). Sex Role Typing and Ego İdentitiy in İsraili Oriental and Western Adolescents. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(2): 440-457.
- Urhan B. & Etiler N. (2011). Sağlık Sektöründe Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Analizi. *Çalışma ve Toplum*, 2(29): 191-215.
- Yılmaz A., Bozkurt Y. & İzci F. (2008). Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İş Görenlerin Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2):89-114.
- Yetim Ü. (1991). *Kişisel Projelerin Organizasyonu ve Örüntüsü Açısından Yaşam Doyumu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım A. (1997). Gender Role Influences on Turkish Adolescents Self-Identity. *Adolescence*, 32(125): 217-231

Yıldırım A. & Şimşek H. (1999). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Feminist Kuramların Çağdaş Sanat Pratiğinde İfade Bulması

Ebru Dede*
Kadir Has Üniversitesi

Öz

Çağdaş feminist sanatçılar, 1960'lerden itibaren kadını "izlenen nesne" algısından kurtarmak ve kadının toplum içinde özne olarak varlığını göstermek amacıyla eserler üretmekte ve performanslar gerçekleştirmektedirler. Bu eserlerin ve performansların Freud ve Lacan'ın fallus merkezci psikanalist yaklaşımları ve Butler, Kristeva, Irigaray gibi feminist kuramcılarının metinleri ile bağlantı kurularak yorumlandığı makale dört bölüme ayrılmıştır. Nesnellik Meselesi bölümünde, Butler ve Kristeva'nın beden ve aklın birlikte değerlendirilmesi görüşlerine ve Irigaray'ın kadının çoğul karakterinin kuramlaştırılması önerisine yer verilmiştir. Louise Bourgeois ile Fusun Onur nesnel eserleriyle kadının nesne olmadığını göstermiş, K8 Hardy, Emily Roysdon, Ginger Brooks Takahashi penis kıskançlığına ironik gönderme yapmıştır. Sarah Lucas kadının çoğul karakterini mizahi bir şekilde kurgulamıştır. Varlık Meselesi bölümünde, babasoylu kimlik sistemi tartışılmıştır. Her türlü cinsel kategorileşmeye karşı çıkan feministler, sisteme kadın diye bir varlık eklemenin adil olmayacağı görüşündedir. Kadının tarihini yazmanın mümkün olabileceğini gösteren sanat eserlerine örnek olarak Mary Beth Edelson, Judy Chicago ve Carolee Schneemann'ın çalışmaları bu bölümde ele alınmıştır. "Dile Gelmeyen Bellek" isimli çalışmam, toplumun kadından beklentilerinden dolayı, toplumda insan olarak yapmak istediklerimin baskılanmış olmasıyla ilgilidir. Kadının annelikle özdeşleştirilmiş olmasına karşı çıkan ve anne çocuk ilişkilerini yeniden tanımlamak isteyen feminist kuramlar ve eserler Annelik Meselesi bölümünde ele alınmıştır. Elinor Carucci ve Mary Kelly'nin çalışmaları anne ile çocuk arasındaki duygusal bağın önemini vurgularken, Nil Yalter'in performans videosu, kadına yüklenen anlamları bir arada sergilemektedir. "Ayrılık Öncesi Bağlılık" isimli eserim kadını doğurgan bir nesne olarak dar bir çerçevede sunar. Öznellik Meselesi bölümünde, öznenin eril olarak kuruluşu tartışılmaktadır. Li Wei ve Valie Export'un performansları kadını erkeğin yanında iktidar sahibi olarak gösterirken, Charles Ray ile Laurie Simmons'un eserleri gücün kadın bedeninde de olabileceğini kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: kadın, kimlik, özne, iktidar, feminizm, çağdaş sanat.

* Öğr.Gör. Ebru Dede, Grafik Tasarımı Programı, Kadir Has Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu, İstanbul-Türkiye. E-posta: ebru.dede@khas.edu.tr.

Expression of Feminist Theories in Contemporary Art Practices

Ebru Dede

Kadir Has University

Abstract

Contemporary feminist artists have been performing and producing Works of art for the purpose of recovering the woman the perception of “the monitoring object” and showing the presence of the woman as a subject in society since 1960s. The article that interpreted the Works of art and performances related with phallogocentric psychoanalytic approach of Freud and Lacan, the texts of feminist theorists like Butler, Kristeva, Irigaray, divided into four sections. In the section of The Matter of Objectivity, included the view of Butler and Kristeva that evaluation of the body and mind together and the theory recommends the woman’s plural character by Irigaray. Louise Bourgeois and Fusun Onur showed that the woman is not an object with their objects of art form. K8 Hardy, Emily Roysdon, Ginger Brooks Takahashi made ironic references to penis envy. Sarah Lucas manipulated the woman’s plural character in a humorous manner. In the section of The Matter of The Presence, patrilineal identification system discussed. The feminists who are opposed to all forms of sexual categorization, are of the opinion will not be fair adding the woman as a category to the system. Showing that it can be possible to write the history of woman’s, Mary Beth Edelson, Carolee Schneemann and Judy Chicago’s Works of art discussed in this section. My work of art named “Memory Without Language” is related to what I want to do as a human being suppressed in society because of expectations from women. In the section of The Matter of The Maternity, discussed the Works of art and feminist theories that oppose to identify the woman in maternity and seeking to define the mother-child relationship again. The Works of Elinor Carucci and Mary Kelly emphasize the importance of the emotional connection between mother and child, the video art performance of Nil Yalter shows the meanings of the woman in combination. My work of art named “Maternal-Fetal Conflict Before Separation” shows the woman as a fertile object in a narrow frame. In the section of The Matter of Subjectivity, discussed the establishment of the subject as a masculine. The performances of Li Wei and Valie Export show the woman as a power in comparison with man, the Works of art of Charles Ray and Laurie Simmons prove that the woman’s body also has a power.

Keywords: woman, identity, subject, power, feminism, contemporary art.

Giriş

Bugün halen, kadının toplum içindeki konumunda sorunlu alanlar bulunmaktadır. Örneğin, soy kütük tarih boyunca baba soyunun devamlılığını sağlamış ve dolayısıyla kadın tarihte ve dilde yer almamıştır. Kadının varlığı halen annelikle özdeşleştirilmekte ve kadın özne olarak yok sayılmaktadır. Feminist yazarlar ve psikanalistler bu meselelerle ilgili teoriler geliştirmeye devam etmektedirler. Psikanalizin temelindeki kadın ve erkeğin cinsel farklılıklarıyla ilgili önermeler, feminist yazarların hem temel çerçevesini oluşturmakta, hem de eleştiri odağı olabilmektedir.

Kadının varlığını desteklemek adına, çağdaş sanat da görsel ve yazınsal olarak önemli katkılar sağlamaktadır. Sanat tarihinde, sanat galerilerinde ve müzelerinde yer alan sanat eserlerinin çoğunlukla erkekler tarafından gerçekleştirilmiş olması ve kadın bedeninin sanat eserlerinde nesneleştirilmesi karşısında feminist sanatçılar, 1960'lı yıllardan itibaren kendi bedenlerinin temsil hakkını elde etmek için çeşitli girişimlerde bulunmaktadırlar (Antmen, 2014: 176). Sanatın çoğunlukla performans alanında ifade olanağı bulan feminizm, kadının dile gelişini, canlı görüntüler eşliğinde izleyicinin zihninde gerçekleştirmektedir. Feminist çağdaş sanat, özellikle performanslar aracılığıyla pek çok söylemi dile getirmiştir.

Sanatsal ve kuramsal alanlarda gerçekleştirilen bu feminist çalışmalar, 1940'lı yıllarda gündeme gelen yapısalcılığın eleştirisiyle Fransa'da özellikle 1960'lı yılların ikinci yarısında ortaya çıkan post-yapısalcılık (Akay, 2002: 95) süreciyle bağlantılıdır. Post-yapısalcıların amaçlarından birisi, sosyal ve kültürel ortamdaki özne-nesne gibi ikili karşıtıklara dayanan tutucu yapılaşmanın yapısökümüne yönelik çeşitli stratejiler geliştirmektir (Şahiner, 2015: 60). Post-yapısalcılığın önde gelen düşünürlerinden Derrida, hümanizmle ilgili olarak sabit kimliklerin altını oyarken, gizli kalmış farklılıkları açıklamaya çalışmakta (Newman, 2006: 198) ve diyalektik düşünceyi tartışarak çokluğa izin verebilecek bir sentezin önünü açmaktadır (Say, 2013: 344). Feminist ve queer sanat da aynı yolu izleyerek, kimlik seçiminde çoklu yapıyı öneren eserler üretmektedir.

Bu çalışmada, kadının konumuyla ilgili üretilen sanat eserlerine ve bu eserlerle bağlantılı olabilecek kuramlara yer verilmiştir. Feminist sanatçıların ürettikleri eserler ve sergiledikleri performanslar, sanat galerilerinin ve müzelerinin kataloglarında yer bulmaktadır. Ancak bu kataloglar çoğunlukla görsel verilerle ve sanatçı biyografileri ile sınırlı tutulmaktadır. Feminist sanatçıların vermek istedikleri mesajların, feminist kuramlar çerçevesinde yorumlanarak yazılı kaynaklar haline dönüştürülmesi ve sanatın dışındaki alanlarda da yayınlanması, teoriler ile pratiklerin birlikte daha güçlü bir şekilde yol almasını sağlayacaktır.

Bu çalışmada feminist kuramlar ve çağdaş sanat eserleri dört bölümde ele alınmıştır. Nesnellik Meselesi bölümünde kadını nesne olarak algılayan ve fallus merkezlikle temellenen kuramlar tartışılmaktadır. İnsan, beden ve akıldan oluşan bir varlık iken, kadının sadece bedenle sınırlı

algılanmasına karşı çıkan Butler ve Kristeva'nın görüşleri ile Irigaray'ın kadının çoğul karakterinin salt erkek bakış açısıyla kuramlaştırılmasının eksik kalacağı yorumuna bu bölümde yer verilmiştir. Örneğin çağdaş sanatçılardan Louise Bourgeois ile Füsün Onur, kadını temsilen birer nesne olarak sundukları eserleriyle kadının nesne olmadığını tartışırken, K8 Hardy, Emily Roysdon, Ginger Brooks Takahashi'nin ortak eserinde penis kıskançlığına ironik bir gönderme yapılmaktadır. Sarah Lucas ise kadın ve erkeğe ait cinsel organları nesnelere mizahi bir dilde yorumlarken, kadının çoğul karakterini yalın bir anlatımla gözler önüne sermektedir.

Varlık Meselesi bölümünde, kadını varlık olarak yok sayan kuramlar tartışılırken özellikle babasoylu kütükle kimlik edinme sistemine değinilmiştir. Bu sisteme karşı anne soylu bir kütük oluşturmak da mümkün olabileceken, sisteme kadın diye bir varlık eklemenin adil olmayacağı görüşündeki feministler, her türlü cinsel kategorileştirmeye karşı çıkmışlardır. Kadının tarihini yazmanın mümkün olabileceğini gösteren sanat eserlerine örnek olarak Mary Beth Edelson, Judy Chicago ve Carolee Schneemann'ın çalışmaları bu bölümde ele alınmıştır. Yine bu bölüme eklenen, *Dile Gelmeyen Bellek* isimli çalışmam, toplumun kadından beklentilerine karşı, toplumda insan olarak yapmak istediklerimin iç dünyamda sınırlandırılmış olmasıyla ilgilidir.

Toplumun kadından beklentilerinin annelikle sınırlandırılmış olmasına karşı çıkan ve anne çocuk ilişkilerine yeni bir boyut getirmek isteyen feminist tartışmalar ve eserler Annelik Meselesi bölümünde ele alınmıştır. Anne çocuk ilişkilerinin sadece bedenle ve cinsel özelliklerle belirlenmiş olmasını eleştiren ve annenin çocuğun kültürel gelişimine olan etkisinin ve aradaki duygusal bağın altını çizen kuramlara ve sanat eserlerine bu bölümde yer verilmiştir.

Öznellik Meselesi bölümünde, öznenin eril olarak kurulması yani beden özelliklerine göre tanımlanması tartışılmaktadır. Feminist kadın yazarlar ve sanatçılar, kadını özne olarak konumlandırabildikleri eserler üretmekle birlikte, insanları cinsel olarak kategorileştirmeye karşı çıkmaktadırlar. Özne oluşu, iktidar olmakla ilişkilendiren ataerkil görüşlere karşı üretilen sanat eserleri, iktidar oluşun beden cinselliğiyle ilgili olmadığını ironi ve mizah yöntemleriyle ortaya koymaktadır.

Nesnellik Meselesi

Tarih boyunca kadınlar, eril gücün yanında kamusal alanda ikincil bir konuma itilmişlerdir. Feminist kuramcılar, kadını nesne olarak tanımlayan ya da özne olarak yok sayan bu anlayışa karşı çıkmaktadırlar. 20.yüzyılın başlarında, psikanalizin kurucusu Freud bu anlayışı araştırmıştır. Cinsel kimliği kadın, erkek, dönüklük ve çift cinsiyet olarak inceleyen Freud, erkek dışında kalan cinsel kimliklerle ilgili yeterli verileri olmadığını belirtmiştir. Örneğin 'erkek bedeni içinde kadın beyni' durumunu ele alırken, kadın beyninin ne olduğuna dair ve kadınların dönüklüğü ile ilgili

elinde kaynak olmamasının bu konuları incelemesine engel teşkil ettiğini belirtmiştir (Freud, 2011; 7-130). Dolayısıyla Freud'un kadını yorumlayışı da, tarihte olduğu gibi, erkekle ve erkeğin cinselliğiyle bağlantılı ve sınırlı olmuştur. Bu indirgemenin önemli örneklerinden birisi, Freud'un dişiliği "penis kıskançlığı" olarak yorumlamış olmasıdır (Wright, 2002: 22-23). Freud ve Lacan'a göre, kadın, penisi olmadığı için erkekten bağımsız bir varlık değildir. Lacan, Freud'un kuramlarını geliştirmiş olsa da, ona göre kadın tamamlanmadığı için yoktur. Lacan, kadının cinsel organının konu dışı olduğunu söyleyerek, (K)adın'dan söz edilemeyeceğini savunmaktadır (Lacan, 1975: 6-7; 75).

Feminist yazarlar, fallus merkezci bir çerçevede yapılanmış olan bu kuramları yapı bozumu tekniği ile eleştirmektedirler. Örneğin, feminist kuramın önde gelen isimlerinden Judith Butler, dışı cinsiyetin bedeniyle sınırlı algılandığını ve bu sınırların ortadan kaldırılması gerektiğini vurgular (Butler, 2012: 59). Bedeninde cinsel organının (penisin) yokluğu bakımından eksik görülen kadına ait bu teori, erkekler tarafından ortaya atıldığından yanlı bir görüştür. Irigaray, kadının erkeğin kontrolünde olamayacak kadar çoğul (akışkan, hareketli) bir karakteri olduğunu söyler. Kadının çoğul ya da sonsuz yapısı, erkeğin dünyasında tamamen yer almaz. Erkek, kendi bakış açısında göremediği kadını yok saymaktadır (Irigaray, 2014: 69). Kadının varlığı, cinsel organına göre düşünülecekse, kadının cinsel organları çoğuldur ve kadının haz duyabileceği pek çok alan bulunmaktadır. Kadının ince zekası, duygusal yapısı ve imajı dar bir bakış açısıyla değerlendirilemeyecek kadar kompleks bir yapıdadır (Irigaray, 1985: 28).

Kristeva, beden ve aklı zıt terimler olarak gören anlayışa karşı çıkarak, anlamın beden ve aklın beraber çalışmasıyla oluştuğunu göstermeye çalışmıştır (Wright, 2002: 61-62). Akıl, bedeni harekete geçiren önemli bir unsurdur. Bedenin, akıldan ayrı değerlendirilmesi mümkün değildir. Ruhu, karakteri ve aklı araştıran psikanalizin sadece bedenden yola çıkması ilginçtir.

Belki de psikanalizin yorumları, yüzyıllar boyunca kadın bedenine yüklenen anlamların kaynağını araştırmanın bir sonucudur. Yüzyıllar boyunca kadın bedenine yüklenen anlam, sanatın da konusu olmuştur. Sanat tarihini bu açıdan yorumlayan John Berger'a göre erkek tarafından izlenen kadın nesneye dönüşmektedir. Berger'a göre kadını izlenen, erkeği izleyen yapan düzende, erkek gerçekte olmadığı kadar güçlüymiş gibi davranmaktadır (Berger, 2004: 45-47). Feminist sanat hareketleri, kadını bir nesne ve pasifliğin temsili olmaktan çıkarıp, bedenin temsil ve izlenme haklarını kendi üzerlerine almışlardır (Işık, 1998: 72). Bu noktada çağdaş sanatın kadın bedeni ve kimliği meselesini sorgulayan örnekleri önem taşımaktadır.

Louise Bourgeois'ın *Histeri Kemerini* adını verdiği 2000 tarihli enstalasyonunda (Resim 1), yamalı pembe kumaştan oluşan kadın bedeni karın bölgesinden biriple yukarıya bağlanmış, edilgen bir şekilde asılı durmaktadır. Kadın bedenini

yamalı bir nesne olarak sunan sanatçı, çalışmasına psikolojik bir hastalığın ismini vererek zaten herhangi bir eylemde bulunması mümkün olmayan bedeni davranışlarından sorumlu olmayacak şekilde damgalamıştır. Beden her iki şekilde de tamamen nesnelleşmektedir. Bu nesne, ne kadından beklendiği şekilde seyirlik bir nesne, ne de erkeğin iktidarını uygulayabileceği bir alandır. Bourgeois, kadının bir nesne olmadığını, nesnenin ne olduğunu göstererek anlatmaktadır.

Fusun Onur'un *Nü* ismini verdiği 1974 tarihli, Venüs pozundaki plastik bebek ile aynadan oluşan assemblajında (Resim 2), sanatçı hem sanat tarihine gönderme yapmakta, hem de toplumsal cinsiyet meselesini sorgulamaktadır. Kadın simgesi, erkek egemen kültürüne karşı arıtlaşmaktadır (Antmen, 2014: 96-97). John Berger'ın geleneksel sanat tarihindeki nü kadın ile erkek egemenliğinin yorumuna göre, tarih boyunca kadın bedeni izlenen, erkek ise izleyen olmuştur. Fusun Onur'un bu çalışması, John Berger'ın, izlenen kadının davranışlarını, kendisini sürekli izleyerek belirlemesi gerektiği ve böylece kendisine neler yapılabileceğini belirlemekte olduğu (Berger, 2004: 46) tespitine karşı bir söylem geliştirmektedir. Onur'un çalışmasındaki temsili kadının kendisini izlemesiyle erkeğe bir rol verilmemiştir. Böylece erkek bakışı dışlanmaktadır. Rolü belirleyen ve oynayan bizzat kadının kendisidir. Erkek kadrajın içinde yer almadığı gibi kadrajın dışında da hayal edilemez.

2002 yılında *Lezbiyenlere Yardım* isimli ortak bir çalışma gerçekleştiren K8 Hardy, Emily Roysdon ve Ginger Brooks Takahashi (Resim 3) lezbiyenlik ve queer kavramlarını sorgulamıştır. Bu eserde yarı çıplak kadın bedeninin üzerine penis ve erkek maskesi eklenerek cinsiyet meselesi tartışmaya açılmıştır. Yüzdeki maskede 19. Yüzyılda yaşamış olan Fransız şair Arthur Rimbaud'un fotoğrafı kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacıyla ilgili olarak Roysdon şöyle söylemiştir: "Tarihimizi ıskartaya çıkarma fırsatı ve eylemimizle geleceğimizi canlandırmak" (Butler&Schwartz, 2010: 458-460).

Lezbiyenlere Yardım isimli bu çalışmada aynı zamanda, kadına yapılan 'eksiklik' damgasına karşı bir söylem geliştirilmektedir. Kadında eksik görülen, kadına eklenmiş ve sonuç olarak iğrenç bir görünüm sağlanmıştır. Görünümdeki iğrençlik, eklenen fazlalıktan kaynaklanmaktaysa o fazla olanı kaldırdığımızda herhangi bir eksiklikten söz edemeyiz, aksine bütünsellikten söz edebiliriz. Böylece kadının eksik olmadığını, aksine tam olduğunu doğrulayabiliriz. Bu eser, Freud ve Lacan'ın kadına dayattığı "eksiklik" damgasına bir cevap niteliğindedir.

Lezbiyenlere Yardım eseri, Irigaray'ın kadının eril özellikleri taklit etmesiyle ilgili düşüncelerini de anımsatır. Irigaray, Lacan'ın ayna evresinden yola çıkarak, kadının erkek özneyi ters bir yapıda yansıtmakta ve kendini görünmez kılarak, erkeğin varlığını beslemekte olduğunu anlatmaktadır. Bu nedenle, eril özellikleri taklit etmek, farklılığı eksiklik olarak tanımlanan kadının dişil özelliklerinin gizlenmesi anlamına da gelmektedir. Bu eserdeki kadın bir arzu nesnesi olarak tanımlanamayacağı gibi aynı zamanda erkeği taklit edememiş başarısız bir kurgudur. Son

derece rahatsız edici olacağı düşünülerek tasarlanmış bu görüntü, izleyicinin kadını erkeğin taklidinden geri kurtarma ihtiyacı hissetmesine neden olmaktadır.

Sarah Lucas, 1994 tarihli *Doğal* ismini verdiği enstalasyonunda (Resim 4), yer yatağına eril ve dişil bedenlerin cinsel organlarını çağrıştıran nesnelere yerleştirmiştir. Lucas'ın bu eseri, ilk bakışta mizahi bir unsur taşıyor gibi görünmekle birlikte, psikanalizde eksik görülen dişil cinsiyetin, eril cinsiyetten daha fazla cinsel organı bulunduğunu göstermektedir. Lucas bu eseriyle, eril cinsiyetle özdeşleştirilen eylemsellik ile dişil cinsiyetle özdeşleştirilen pasifliği yeniden gözden geçirilmeye çağrı yapmaktadır. Sarah Lucas'ın eserinde, dişiye ait cinsel organlar, eril organdan daha fazla hareketi yansıtmakta Irigaray'ın kadının birden fazla cinsel organı bulunduğu görüşünü desteklemektedir.

Varlık Meselesi

Feminist yazarlar ve sanatçılar, kadının cinsel bir nesne olarak tanımlanarak yok sayılmasına karşı çıkarlar. Psikanalizin kurucusu Freud'un fallus-merkezli ifadelerini bir adım ileriye taşıyan Lacan, toplumsal açıdan kadının dilde var olmadığını, dilde var olmayan kadın kimliğini çözümlemenin istikrarsız olduğunu ve kimlik eleştirisinden yararlanmak gerektiğini vurgulamıştır (aktaran Wright, 2002: 61-63). Lacan'ın kadına dair oluşturduğu kuramlar ve feminist yazarlara önerisi yeterince açık değildir. Freud ve Lacan'ın kadınla ilgili yorumları, oldukça dar ve katı bir çerçeve çizmekte ve bu çerçeve, kadının değişken ve çok yönlü doğasını sınırlamaktadır.

Bu sınırın aşılmasını öneren feminist yazarlar, kadını yok sayan görüşe karşı çıkmakla birlikte, dile kadın diye bir varlık eklemenin de anlamsız ve adaletsiz olduğu görüşündedir. Judith Butler, kadınlar kategorisi oluşturmanın feminizmin amaçlarına uymadığı görüşündedir. Butler, kimlik kategorilerinin feminizmin açacağı kültürel imkânları kısıtlayacağını belirtmektedir (2012: 49; 239). Kristeva da, kültürel yaşamda insanları kadın ve erkek şeklinde sınıflandırmanın ve bu sınıflandırmalara belirli tanımlar getirmenin yol açacağı sorunların önemini vurgulamıştır (Guberman, 1996: 112). Feministler, kadını dile getirmeyi amaçlamakta ve bununla birlikte cinsiyet ayrımcılığına da son vermeyi istemektedirler. Bu iki istek zaman zaman kendi içinde çelişkiler doğurmaktadır.

Bu çelişkileri ortadan kaldıracak bir görüş Cornell'den gelir. Derrida'nın dilde "değişen şey" kuramından yola çıkan Cornell, kadının dilde yoksun olarak sabitlenemeyeceğini yorumlamaktadır. Bu yoruma göre Cornell, toplumsal cinsiyet yapılarını yeniden simgeleştirmenin mümkün olduğunu anlatmaktadır. Cornell'in kadın oluşun yeniden simgelemesi çağrısını, soyut ve politik açıdan şüpheli bulan Nancy Fraser, tarihsel ve kuramsal açıdan daha fazla temellenmeye ve soy kütük oluşturmaya ihtiyaç olduğunu dile getirmektedir (Benhabib vd., 2014: 182-184). Kadının dilde var

olmayışının nedenlerinden biri nüfus sisteminin baba soylu kütüğe dayandırılmasıdır. Evlilik kurumu, baba soylu bir kütük temelinde, kadını bir değiş-tokuş nesnesi ya da bir hediye olarak kullanmaktadır. Bu soy kütükte, eril kimlik egemenliğindeki kadının kimliği yoktur. Kadınlar eş olarak, baba soyunun devamını güvence altına almaktadır. Kültürel açıdan kimlik, kendi içinde benzer olan eril, ataerkil ve baba soylu olarak ayrıştırılır. Farklı isimler altındaki bu eril kültürel kimlikler, kadın değiş-tokuşuna ve paylaşımına dayanan bir çeşit erkekler arası anlaşmadır (Butler, 2012: 96-99).

Baba soylu klanın bir devamı olarak, tarihe geçen evin erkek revidir, böylece tarih erkeklerin öyküsünü anlatmıştır (Benhabib vd., 2014: 28). Tarihe geçerek nesnelleşen kültür, tamamen erildir. Sanat, sanayi, bilim, ticaret, devlet ve din gibi pek çok alanda tarih erkeği yazmıştır. “İnsan” kelimesi saf bir biçimde “erkek” ile özdeşleştirilmiştir. Dolayısıyla kadın kültürü yok sayılmıştır (Simmel, 2002: 61-66).

Cornell’in önermesi, feministlerin tüm amaçlarını ve isteklerini çizen çerçeveyi esneterek hepsini kapsamaktadır. Ancak Fraser’in de belirttiği gibi esnek olan bu simgeleştirme oldukça soyuttur. Aynı zamanda kadının gelecekteki isteklerine de cevap verici nitelikte olmakla birlikte, tanımlanamaz ve politik açıdan kabul edilemezdir. Fraser’in yorumu, yapısökümün amaçladığı çoğulculuğa karşı tutucu bir direniş sergiler. Politik açıdan elbette sorunlar yaşanacaktır, yine de hümanizm açısından herkesi kapsayan çoğulcu yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çoğulcu yaklaşım içinde kadının varlığını oluşturmak isteyen feminist sanatçılardan bazıları, kendi soy kütüklerini yazdıkları eserler üretmişlerdir. Örneğin, Mary Beth Edelson *Yaşayan Bazı Kadın Sanatçılar* ismini verdiği 1972 tarihli çalışmasını kes-yapıştır yöntemiyle gerçekleştirmiştir (Resim 5). Leonardo da Vinci’nin 1495-98 tarihlerinde yaptığı *Son Akşam Yemeği* adlı tabloyu yeniden kurgulamış, bu defa eserin ana teması kadın sanatçılar olmuştur. Himaye ve temsil sisteminin sanal bir devri olarak öngörülen çalışma saldırgan olmakla birlikte, içinde çok güçlü bir mizah duygusu barındırmaktadır (Butler & Schwartz , 2010: 18-19). Edelson, bu eseriyle eril kimlik egemenliğini yapı bozuma uğratmakta ve dişil kimliğe dayalı yeni bir sistem oluşturmaktadır. Çalışma, da Vinci’nin eserine de gönderme yaptığından çok dikkat çekici olmakla birlikte, kolajın yapaylığı nedeniyle yeterli değildir. Enstalasyon ya da performans sergilemek daha gerçekçi bir izlenim bırakarak daha inandırıcı ve ikna edici olabilir.

Judy Chicago’nun *Akşam Yemeği Partisi* isimli 1979 tarihli enstalasyonu (Resim 6), feminist sanat akımının öne çıkan eserlerinden birisi olan kolektif bir çalışmadır. Batı kültüründe kutsal görülen üçgen sembolünden yola çıkılarak, bu formda bir yemek masası düzenlenmiştir. Masanın üzerinde mitolojiden ve tarihten önemli 39 kadına yer ayrılmıştır. Masanın altındaki fayanslar üzerine 999 saygın kadının ismi yazılmıştır. Eser, tarihe katkıda bulunduğu halde gölgede kalmış kadınlara saygı niteliğindedir. Vajina biçimindeki tabaklar kadın cinselliğini onurlandırmaktadır. Eser genel olarak,

tarihi yeniden yazma ve o güne kadar ötekileştirilenlere hakkını geri ödeme amacıyla (Heartney, 2008: 245). Enstalasyonun içine dâhil edilen, Kutsal Kitap'ın Yaradılış bölümünün yeniden yazıldığı beş bölümlük el yazması dikkat çekicidir. Bu el yazmasına göre yaratıcı Tanrı değil, Tanrıça'dır. Kıyamet Günü ise dünyanın feminist değerleri kabul ederek iyileştiği gündür (Lucie-Smith, 2004: 324). Bu çalışmayla Chicago, Edelson'un kes yapıştır yöntemiyle oluşturduğu dişil kimlik sistemini bir adım ileriye taşıyarak, üç boyutlu bir somutlukta gerçekleştirmiştir. Bir enstalasyon olarak akşam yemeği masası somut olarak karşımızda durmakta ve bu masada eril bir kimliğe yer verilmemektedir.

Edelson ve Chicago'nun eserleri, erkeği yerinden ederek kadına alan açmak ister. Burada 'erkeği yerinden etmek' ilk bakışta sert bir tavır olarak görülebilir. Derinden düşünülerek değerlendirildiğinde, kadına açılacak yeni ve bilinmeyen herhangi bir alanın, yine 'kadına ait öteki alan' olarak kalma riskinin olduğu kabul edilebilir. Yine de başka seçenekler her zaman vardır. Örneğin Carolee Schneeman'ın performansı, kadına ait bilinen bir alanda kadını yeniden anlatmaktadır.

Carolee Schneemann, kadın bedenine onu küçümsemek amaçlı yüklenen anlamları performansı ile yüceltmış ve kadının adet dönemini bir seremoniye dönüştürmüştü. Sanatçı 2005 tarihinde *Kronoloji (Chart)* ismini verdiği eserinde bu seremoniyi yeniden ele alarak tarihsel bir dizine dönüştürmüştür (Resim 7). Feminist akımın önemli temsilcilerinden birisi olan Schneemann, sanata ve feminizme sağladığı katkıları bir kronolojide toplamış ve böylece kendi tarihini yazmıştır. Yüzyıllar boyunca basitleştirilmiş kadın bedeni olgusunu tarihsel bir izleğe taşıyarak onurlandırmıştır. Kadın bedeninin özellikleri zekice tarihe geçirilmektedir. Tarihi başarı için kadının bedenini gizlemesine ya da kendisine yeni bir özellik eklemesine gerek kalmamıştır. Başarı, kadının doğal bedeninde ve zekâsında bulunmaktadır.

Feminist olsa da olmasa da günümüz kadın sanatçıların eserleri, ister istemez, kendi ailevi ve kültürel yaşamlarındaki dertlerinden dolayı kadınla ilgilidir ya da kadın meselesi ile bağdaştırılabilecek özelliktedir. Örneğin benim *Dile Gelmeyen Bellek* isimli 2006 tarihli çalışmamda (Resim 8), gözlerim kapalı fotoğrafımı tuval üzerine aktararak sargı bezi ile kapladım ve üzerine ruhsal dönüşümü anlatan bir metin yazdım. Kültürün bir parçası olan ailemin ve çevrem benden beklediklerine gözümü kapayarak, benim hayattan beklediklerimi gerçekleştirmek adına içime kapandığım bir dönemde, kendiliğinden gelişen bir çalışma olmuştu. Metindeki ruhsal dönüşümde ise özetle şunlar yazılıydı: Her birey toplumun beklentileriyle arzularını bastırmaktadır. Arzuların gerçekleşmesi, içe dönerek onları yeniden keşfetmek ve iyice dibe vurduktan sonra dışarıya yönelmekle mümkün olur. Kadının dile gelmeyişi nedeniyle, arzuların gerçekleştirilmesi çok daha acılı bir süreçtir. Kadın hem dile gelme hakkını kazanmaya çalışmalı, hem de arzularını gerçekleştirmek için çabalamalıdır. Kadın ne

kadar yara alsada, kendi varlığını dile getirecek ve kendi soy kütüğünü yazacaktır.

Annelik Meselesi

Feminist yazarlar ve sanatçılar, kadını sadece annelikle özdeşleştiren anlayışa karşı çıkmaktadırlar. Annelik çok özel ve değerli bir alan olup, anneliğe kadınlıktan ayrı bir alan açılması ve anneliğin sadece biyolojik açıdan değil, duygusal açıdan da ele alınarak yeniden tanımlanmasına ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadırlar.

Irigaray, kadın olmanın, kanı muhafaza etmek ve bu sayede yaşamı erkeğe geri vererek, eril soyun devamlılığını sağlayan bir nesne olarak görülmesine karşı çıkar (Irigaray, 2009: 159-172). Kadın olmak, insanlığın üremesini simgelemekten önce, kadın olmak demektir. Kadın sadece erkek ile birlikte olmakla ilgili de değildir. Mesele, iki cinsiyetin birbirini basitçe tamamlaması değildir. Cinsel kimlik, insanın varoluşunun sınırını oluşturmaz. Başkalarıyla ilişkiler önemli olmakla birlikte, kişinin kendisiyle ilişkisi de önemlidir. O halde kişi kendi içine döner, düşünür, içsellik de önemlidir. Irigaray, bunu “ben, sen değilim” şeklinde ifade eder. “Ben, sen olmadığım için kendime dönebilirim” der. “Seninle kurduğum ilişki, benim varoluşuma ve kendime dönmeme katkı sağlar” (Irigaray, 2000: 33-37). Dolayısıyla, insanın varoluşu, hangi cinsel kimlikte olursa olsun, başkaları için olduğu kadar kendisi için de gereklidir. Varoluş sadece, erkek iktidarı ve babasoylu kütüğün devamı için düzenlenen bir sisteme hizmet etmemelidir. Kadının varlığı, erkek tarafından yüklenen ve sadece annelik’le sınırlandırılan kimliğe ait olmakla kalmaz.

Kadına erkek tarafından yüklenen anne kimliğinin yeniden tanımlanması gerektiğini düşünen Irigaray’a göre, toplumda anne ile olan ilişkilerin karanlıkta kalan yönleri sorgulanmalıdır. Kadın kimliğinin anne kimliğinden ayrılması gerektiğini söyleyen Irigaray, erkeklerin sosyal ortamda erkek olmakla baba olmak arasında bir seçim yapmak zorunda kalmayışlarını örnek olarak gösterir. Kadın da, anne olmanın dışında bir kadın olarak bir kimlik edinebilmelidir. Ayrıca kadına ait bir soy kütük de oluşturulabilir. Hepimizin dışı aile ağacı mevcuttur: Anne, büyük anne, büyük büyük anne (Irigaray, 1993: 10-19). Bugün yaygın bir şekilde kullandığımız ve önem verdiğimiz ‘ana dili’ kavramı, dışı aile ağacının sessiz kalmadığını bize gösterir, ancak bir şekilde sistemin dışında bırakılmıştır. Ana dili önemlidir, çünkü insan en çok anneye iletişim kurarak gelişir.

Bu iletişim göz ardı edilerek, psikanalizde anne çocuk ilişkisi bedenle sınırlandırılarak kuramlaştırılmıştır. Çocuğun kişisel gelişimiyle ilgili olan bu psikanaliz kuramları, annenin manevi varlığını yok saymaktadır. Lacan’a göre bireysel olarak kültürde varoluş, anne bedeninden koparak gerçekleşmektedir. Anne bu şekilde ‘öteki’ olarak kabul edilmiştir. Babanın adını alan birey anneden men edilmiştir. Bu yasa, ataerkil kültürel yaşamın yarattığı babanın yasasıdır. Kültürü ataerkilleştiren ise bilinç dışında

fallusun merkeze alınmış olmasıdır (Benhabib vd., 2014: 107-108). Lacan'a göre babaerki yasa, dilde simgeleşmiş her şeyi içinde barındırır ve dolayısıyla evrensel kültürün yapısını teşkil eder. Bu yapıya göre, anne bedeniyle ilişkinin reddedilmesi ve bastırılması gerekmektedir (Butler, 2012: 151). Feminist kuramcılar, Lacan'ın anne bedeninin bastırılmasıyla mümkün olan bireyleşme ve kültürel anlam kazanma görüşünü tartışır.

Kristeva, anne ile çocuk ilişkisinin psikanalizde sadece cinsellikle bağlantı kurulmasıyla açıklanan, çocuğun "anneden ayrılma", "tiksinme", "korkma" duygularıyla annenin tanımlanmasına karşı çıkar (Butler, 2012: 104-157). Kristeva çözüm olarak, "arkaik anne" şeklinde tanımladığı anne rolü yerine, kadının dilde varoluşunu sağlayacak ve beden ile dil arasındaki uyanışı gerçekleştirecek "konuşan özne" modelini önermektedir (Kristeva, 1980: 164-166). Kadını anne olarak var eden ve dildeki imajını yok sayan sistemi, kadını yabancılaştıran bir sistem olarak gören Kristeva, "Biz hala bu dünyadayız. Yine de kaybolmuş durumdayız. Ne söyleyeceğimizi unuttuk, özne-nesne sistemi içinde ne söyleyeceğimizi unutturdular" diyerek, kadının varlığında hayalet imajı algısı yarattığının altını çizer (2002: 210-218).

Irigaray'a göre, psikanalizde anne ile çocuk ilişkisinin yorumlanması oldukça primitiftir. Bu ilişki yorumu insani ilişkilerden ziyade hayvansı bir ilişki tasarısıdır. Bilinçaltının bu primitif özelliğinin yanı sıra, anne ile çocuk arasında spiritüel bir ilişki de söz konusudur. Çünkü varoluşumuzu sadece bedenle sınırlandıramayız. Anne ile çocuk arasındaki ilişki, iki özne arasındaki ilişkidir, dolayısıyla iki kutup arasındaki denge çok önemlidir. Çocuk açısından "ben" in oluşumunda, kişi hem karşısındakini hem de kendisini dinlemelidir. Bireysel kimlik, diğeri ile ilişki neticesinde toplumda şekillenir. Varoluş, ilişki ile sağlanır. Çocuğun kurduğu ilk ilişki anne ve baba ile gerçekleşir. Ebeveyn (anne ve baba) çocuğun bireysel kimlik gelişimi için gereklidir. Ebeveyn, çocuğun dünyayla ilişkisini kurmasında ve geliştirmesinde önemli rol oynar. Çocuk doğarken, ruh zaten verilmiştir. Bu ruhun kültürel yaşamda değişime uğramasında anne ile ilişkinin rolü önemlidir. Fakat sadece anne değil, hem anne hem de baba, çocuğun hem fiziksel hem de ruhsal gelişiminde, kültürel yaşamda yerini bulmasına katkı sağlar (Irigaray, 2002: 75-130). Irigaray'ın bu değerlendirmesi, anneliğin yeniden tanımlanmasına önemli katkı sağlayacaktır.

Nancy Chodorow, ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkide, anne oluşun babadan farklılık gösteren koruma içgüdü, sezgisel bağlılık ve empati gibi manevi yönlerini irdeler. Bu manevi yönlerin göz ardı edildiği psikanalist kuramları tartışarak, anne ile çocuk arasındaki ilişkinin daha karmaşık olduğuna dikkat çeker. Anne olmanın, kız çocuğunun annesiyle olan içsel ilişkisi olduğunu belirten Chodorow, anneliğin sübjektif yönünü kuramlaştırır (2004: 101-129). Feminist sanatçıların aşağıdaki eserleri de benzer noktalara değinir.

Elinor Carucci'nin 2000 tarihli *Annem ve Ben* isimli fotoğraf eseri, izleyiciyi anne ile kızını temsil eden iki kadının ilişkisini konu alan duygusal ve özel bir sahneye davet eder (Resim 9). İki kadının bedeni de çıplak olmakla birlikte

aradaki duygusal bağ, bu çıplaklıktan daha fazla görünür kılınmıştır. Anneden kopuşu anlatan psikanaliz kuramların aksine anne ile olan bağlılık bir belgesel niteliğinde izlenmektedir. Söz konusu bağlılık, sıradan hayatın içinde doğal ve gerekli olan bir bağlılıktır. Eril cinsiyeti dışlayan bu bağlılık, kendi içinde yaşayan bir hikâyeyi anlatmaktadır. Kadının hikâyesi eril cinsiyet olmadan da yaşanmaktadır. Bu sahnede, Lacan'ın söylediği gibi ötekileştirilen anne değil, babadır. Feminist sanatçıların amacı hiçbir zaman erkeği dışlamak olmamış, aksine tüm cinsel kimliklere açık çoğul bir yapının olanaklarını araştırmak olmuştur. Yine de, bu eserin yorumunda babanın kadraja dâhil edilmemesinin önemine dikkat çekmek gerekir. Annenin varlığı ve anneye kurulan ilişki özel ve ayrıcalıklıdır.

Bu özel ilişkiyi tarif etmek bir anne için dahi güçtür. Mary Kelly, *Ayrılık Sonrası Belgesi* isimli 1978-79 tarihli enstalasyonunda bu güçlüğü aşmaya çalışır (Resim 10). Sanatçının eseri, annenin çocuğuyla kurduğu bağın antropolojik bir analizidir. Annenin toplumun dayattığı ayrılığa karşı direnişini anlatmaktadır. Çocuğunu sürekli koruyup kollayan anne, gözlemlerini ve duygularını günlüğünde dile getirmiştir (Lucie-Smith, 2004: 324-325). Kelly'nin bu hassas çalışması, Lacan'ın anne bedeninin bastırılmasıyla ilgili görüşlerine yeni bir bakış açısı getirmektedir. Butler'ın da dediği gibi, bireyleşme anne bedeninden keskin bir biçimde ayrılarak değil, birlikte var olarak gerçekleşmektedir. Çocuğun büyüyerek toplum içinde sağlıklı bir birey olarak davranmasında, anneye olan bağlılığı çok önemlidir.

Nil Yalter, kişisel performansıyla gerçekleştirdiği *Başsız Kadın veya Göbek Dansı* isimli 1974 tarihli video çalışmasında (Resim 11), Rene Nelli'nin *Erotizm ve Uygarlıklar* kitabından alıntılıdığı "Kadın hem dışbükeydir hem içbükey" cümlesini kendi göbeğine yazarak doğu ezgisi eşliğinde dans etmektedir (Antmen, 2014: 105-106). Görünümde kadına atfedilen bir işlev olan doğurganlık ve izlenice olarak oryantal dans bir arada sergilenmekte gibidir. Yazının anlamı ise bu bakışı tersine çevirmektedir: Kültür, kadını özne saymayarak onu içbükey olarak görmektedir. Kadının aynı zamanda dışbükey olduğunu belirten bir tanımlı kullanan sanatçı, ataerkil bakış açısıyla izleyiciyi performansına davet ederken, aslında kadını yeniden okumaya yönlendirmektedir.

Nil Yalter'in performans video çalışması, kadına özgü oryantal dans ile doğurganlığı bir arada anlatmakta olduğundan, Kristeva'nın kadınlık ve anneliği ayırt etmek gerektiği düşüncesi ile ilk bakışta çelişmektedir. Ancak Yalter'in eseri, oryantal dansın erkek zihninde yarattığı izlenime, doğurganlık özelliğini de ekleyerek, beklentileri boşa çıkarmaktadır. Aynı zamanda kadına dair yazdığı içbükey ve dışbükey mesajıyla, kadına yüklenen anlamların çoğulluğunu vurgulamaktadır. Bu çoğul anlamlar, Kristeva'nın da söylediği gibi, kadının aynı zamanda hem kadın, hem anne, hem de konuşan özne olmasıdır. Anne olmak çok özel bir anlam içermekle birlikte kadınla eşdeğer görülmemeli, kadın doğurganlık dışındaki özellikleri de değer görmelidir. Kadınlar doğurganlık dışındaki özellikleriyle dile gelmedikçe, Kristeva'nın benzetmesiyle 'hayalet varlıklar' olarak kalacaktır.

2012 tarihli karışık malzeme ile gerçekleştirdiğim resimde (Resim 12), kadın bedenini kültürün beklentisine cevap verecek şekilde kodlarken, düşünmesini, konuşmasını, yazmasını ve hareket etmesini sağlayacak organlarını kadraja dâhil etmedim. Zemin ile tamamen kontrast ten rengindeki gövde ile annelik olgusu, kendisinden başka her şeyden kopmuş oldu. Dile geçecek tüm sözler, toplumun kadından beklentilerini içeren cümlelerle, bu nesnel gövdeye cenin formunda eklendi. Kadının ruhunu hiçe sayan bu sözlere, bedenin dışındaki karanlık ve yamalı sargı bezi eşlik etti. Bedenin döndüğü yerde bulunan sargı bezleri, onun yaralı bir geleceğe yöneldiğini vurguluyor. Bedenin arkasında yani geçmişte kalan alanda ise, ruhun karanlıklarında kaybolmakta olan çiçekler bulunuyor. Bu çalışma, kadın olmayı anne olmakla eş gören ve kadına annelikten bağımsız birey olma hakkı görmeyen ataerkil toplumsal sisteme bir cevap olarak, anne bedenini bir nesne olarak teslim etmektedir.

Öznellik Meselesi

Toplumsal cinsiyet konusunda özne, bireyi dış dünyadan ayırt eden toplumsal sistem tarafından kurulmaktadır. Bireyin dışındaki bu toplumsal sistem, kadını öznenin dışında bırakmaktadır (Benhabib vd., 2014: 22). Foucault'ya göre bu toplumsal sistemde erkeğin kadın karşısında pasifleşmesi, kadının erkek karşısında daha iktidarlı olması, halen gerçeğe aykırı bir durum olarak değerlendirilmektedir (2011: 134). Gerçek olan nedir, neye göre belirlenmiştir, bunların yeniden sorgulanması gerekir.

Irigaray, bu gerçeklik kurgusunda her zaman eril kabul edilen bu özne kavramı ile bedensel farklılığı nedeniyle kadının asla bağdaştırılamayacağını, ancak kadının, öznenin dışında kalan “öteki” de olamayacağını vurgular. Kadının farklılığı, öznenin ötekisi olarak kavranamaz. Kadının farklılığı erilin öznel varlığını destekleyici bir hile olan ötekiliğe indirgenemez (Butler, 2012: 68) .

Wittig, öznenin dilde eril olarak kurulması fikrine karşı çıkarken, dilin sabitlenemeyecek bir özellikte olmasından yararlanır. Dilin esnek yapısı içinde kadınlar, konuşan özne olmayı hedeflemelidir. Konuşan özne, birinci tekil şahıs olan “ben” ifadesini kullanabilir. “Ben” deme ayrıcalığı kadına güç, evrensellik ve bütünsellik kazandıracaktır (Butler, 2012: 198-199). Çağdaş toplumu güçlendiren önemli unsurlarından birisi düşünce özgürlüğüdür ve kadınlar bu özgürlükten yararlanmalıdır.

Bu özgürlükle dile gelmek isteyen feministler, dilde kadınlar kategorisi yaratmayı amaçlamayı uygun bulmaz. Örneğin Butler, kadınlar kategorisi yaratmanın feminist amaçlardan birisi olmadığını, çünkü bunun bedene sınırlılıklar getiren iktidara boyun eğmek ve öteki cinsel kimliklere ya da geçişlere imkân vermemek anlamına geleceğini açıklar. Butler'a göre, özne ya da iktidar olmanın beden özelliklerine göre tanımlanması, bedenin çerçevelenmesi anlamını taşır ve dolayısıyla bu, beden için bir yıkımdır. Bedeni sınırlamak, değişimi kısıtlamak imkânsız olduğu kadar, yok saymaktır.

Butler'a göre, özne statüsünü kazanmak, bu statüyü kurgulayan sisteme boyun eğmek ve onunla suç ortağı olmak anlamını taşır (2005: 85-113). Butler, böyle tartışmaya açık bir özne kurulum modelini takip ederek özne olmaya çalışmanın, feminist bir amaç olmaması gerektiği görüşündedir (Butler, 2012: 49-50). Bunu "özne taklidi yapmak" olarak nitelendiren Butler, aynı zamanda toplumsal cinsiyet ve heteroseksüel normlara boyun eğmek anlamına geldiğini de düşünmektedir (Butler, 2007: 24-26).

Butler, dilde kadın diye bir kategori yaratmak yerine, postyapısalcılık dâhilinde iktidar kavramını ve özneyi kuran ve öznenin dışında bırakılana karar veren bu toplumsal sistemi irdelemeyi önerir (Benhabib vd., 2014: 49-50). Butler, öznenin kültür tarafından kurulmadığını düşünmektedir. Özne olmak, bireyin kendisi hakkında düşünme yetisine sahip olmasıdır. Bu tanıma göre özne, kültür tarafından kurulmuş olamaz, ancak kültürün içine batıp bulanmıştır. Kimliğin özne olarak dışarıdan algılanabilmesi gerekliliği, onu kültürün kurallarına dâhil etmektedir. Ancak özne, kültürün kuralları tarafından belirlenmez. Kültürel kurallar özne ve kimliğin algısını tekrarlamaktadır (Butler, 2012: 234-237).

Butler'a göre, özne ve iktidar ilişkilerini kurgulayan toplumsal yasadır. Bu yasa, bireyi özne olarak kabul ederken aynı anda ona bir korku aşılar. Böylelikle bireyi kendi düzenine dâhil eden bu toplumsal yasa sorgulanabilir, değişime zorlanabilir. Özne olmanın kabul edilme koşullarını oluşturan standartlaşma ve tekdüzelik reddedilebilir. Toplumsal sistem içinde otoritelerin önceden belirledikleri koşulları sağlayan özne, gerçek özne değildir (Butler, 2014: 173-177). Gerçekliği sorgulanabilir özneye, yine bu sistem tarafından belirlenmiş nesne tanımı da eklenebilir. Bunu açıklayan Irigaray'a göre, beden özne ya da nesne olması, kültürel ilişkilerde sürekli yer değiştirir. Ben-sen ilişkisinde aktif - pasif rollerin yani dengelerin değişmesiyle özne-nesne tanımları da değişmektedir (Irigaray, 2000: 21-29). Kadın ile erkek birbirlerini destekleyebilen ve birbirleriyle bütünleşebilen bireylerdir. İnsanların geleneksel olarak, cinsel kimliklerine göre kategorileştirilmesi, özne ya da nesne olarak sınırlandırılması, içinde bulunduğumuz dönemde yapı bozuma uğratılmalıdır.

Kültürel kodları yapı bozuma uğratmak için davranışların, görüntülerin, sözlerin değişmesi gerekmektedir. Bu değişim, iyimser bir bakış açısıyla birkaç nesil sonra mümkün olabilecektir. Feminist sanatın, kültürel kodlara alternatif görüntüler sunma olanakları bu bağlamda önemlidir.

Charles Ray, 1992 tarihli *Güz'91* ismini verdiği heykelinde (Resim 13), işkadını insan boyutundan daha büyük olarak canlandırmıştır. İki yana dönük ayaklar kadının kendine olan güvenini ve dışadönüklüğünü, beline yerleştirdiği eller ise karşısındakinden hesap soran bir beden dilini yansıtmaktadır. Kıyafeti, stili, beden dili ve boyutu ile kadını iktidar konumuna yerleştirmiştir. İşkadını temsili heykel, izleyiciye karşı izlenen konumda olmayıp onu yönlendiren ve ona komut veren kültürel bir mizaca sahiptir. Sanat eserlerinde kurulan bu ilişki çok önemlidir. Eser tekil bir

özelliğe sahip olduğunda da izleyici ile ilişki kurar. Bu ilişki, çağdaş sanatın içine dâhil olan interaktif sanat alanında çoğunlukla uygulanır.

Valie Export, 1968 tarihinde Peter Weibel ile birlikte kalabalık bir caddede performans gerçekleştirerek bunu fotoğraf sanatı ile belgelediği çalışmaları (Resim 14) interaktif sanata örnek olabilir. Eril cinsiyeti temsil eden Peter Weibel'in boynunda köpek tasması bulunmaktadır. Valie Export'un yönlendirmesiyle kalabalık bir caddede ilerleyen ikilinin görünümü görenleri güldürmüştür. Günümüzde bilinen bir kalıp yargıya göre, erkeğin kadının sözüyle hareket ediyor oluşu, ikilinin performansının olağan bir durum olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır. Günlük yaşantının içinde bilinen bu gerçek, salt bilinçaltı ile ilgilenen ya da bilinçaltısını fallus-merkezli yorumlayan psikanalizde yer almadığı için gülünçtür.

Valie Export, 1972'de yayınladığı *Kadınların Sanatı* manifestosunda, kadınların gerçekleştirecekleri sanat eserlerinin onların geleceğini ve tarihini şekillendireceğini belirtmiştir (Antmen, 2008: 245-246). Li Wei'nin 2004 tarihli eserine *Yüksek Mekânda Aşk* ismini vererek konuyu aşk ile ilişkilendirmiştir (Resim 15). Bu aşk sahnesinde kadın etken, erkek ise edilgen konumdadır. Kadın etkenlikten öte, erkekle özdeşleştirilen şiddeti erkek üzerinde uygulayandır. Bu çalışma, kadın ve erkek dövüşünü konu alan ve kimi zaman kadını erkekten daha güçlü gösteren Amerikan film sahnelerini hatırlatması bakımından gerçekçidir. Sanatçının çalışması, gücün ve iktidarın fallus-merkezinde yer almadığının bilinen göstergesidir.

Laurie Simmons'un *Yürüyen Silah* isimli 1991 tarihli enstalasyonu (Resim 16), kadın ve erkeğin rollerini kullandığı özel kostümle yeniden düşündürmektedir. Kadın bedenine giydirilmiş silah ve gölgesinden oluşan enstalasyon hem dişil hem eril özellikler barındırmaktadır. Silahın avuca yerleştirildiği siyah bölümü, aynı zamanda kadının gövdesi görünümündedir. Topuklu ayakkabılar ve çıplak bacaklar dişiliği çağrıştıırken, kafasına geçirilmiş silah ise, gücü ve güçle birlikte anılan erkeği simgelemektedir. Birbirine uyumlu biçimde eklenen eril ve dişil özelliklerin yanı sıra formun üç boyutluluğu, gerçekçiliği ve geriye düşen gölgesi, oldukça inandırıcı bir film sahnesi gibidir. Kadın bacaklarındaki yürüme eylemine, eserin *Yürüyen Silah* ismi eşlik etmektedir. İktidar ve gücü sembolize eden silah hareket etmekte ve bu hareketi sağlayan kadın bacakları olmaktadır. Kadın, iktidarın ateşleyicisidir. Bu eserler, Butler'ın eleştirdiği "özne taklidi yapma" kapsamında da değerlendirilebilir. Ancak bu görseller kadın, erkek, özne ve iktidar kavramlarına bakışı ters yüz etme gücüne sahiptir.

Sonuç

İzleyiciyle birebir etkileşim halinde olmayı sağlayan çağdaş sanat yöntemleri, feminist yaklaşımları aktarmakta çok geniş olanaklar sunar. Nesne olarak dile yerleştirilmiş kadın algısını özneleştirmek ya da birey olarak kimlik kazandırmak amacıyla aşılması gereken pek çok kadın meselesi feminist kuramları oluştururken, çağdaş sanatçılar da bu kuramları destekleyici eserler

üretmektedir. Bu eserler, kadını nesnelleştiren, dilde yok sayan ve annelikle özdeşleştirilen toplumsal yapı içinde gelenekselleşmiş bakış açısını eleştirici, hatta yapı bozuma uğraticı niteliktedir.

Söz konusu kadın meseleleri arasından nesne algısına karşı çıkış, dilde var olmak için yeni bir soy kütük sistemi yaratmak, anne olmanın önemi ve kadından ayrı tutulması dileği ile özne ve iktidar kavramlarının tartışıldığı bu makalede, çağdaş feminist sanatçıların eserleri feminist kuramlarla birlikte yorumlanmıştır. Netice itibarıyla kadına yönelik yerleşik anlayışta geliştirilmesi beklenen unsurlar aşağıdaki şekilde listelenebilir.

Öncelikle kadının salt bedenden oluştuğu algısından kurtulmak gerekmektedir. Kristeva'nın da söylediği gibi, akıl ile beden birbirinden ayrı düşünülemez. Psikanalizin amacı ruhun ya da aklın beden ile uyumu olmalıdır. Günümüzde psikanaliz, bireyselliğin güçlendirilmesine çalışmaktadır. Bireyselliğin güçlü olabilmesi için elbette kişi bedeniyle barışık olmalıdır. Sorunlu olan nokta, kadının ötekileştirilerek güçsüzleştirilmeye çalışılmasıdır. Üstelik bu ötekileştirme Freud ve Lacan tarafından 'penis eksikliği' ifadesiyle fallus-merkezinde cinsellikle ve 'anneden ayrılma' baskısıyla dile getirilmektedir.

Eksiklik söyleminde Irigaray'ın görüşüne katılarak kadının erkekten daha fazla cinsel organı olduğunu gösteren Sarah Lucas, eserindeki mizahi güçle etkileyici bir çalışma yapmıştır. Bir grup çalışması gerçekleştiren K8 Hardy, Emily Roysdon, Ginger Brooks Takahashi bu eksiklik söylemine katılıyormuşçasına kadın bedenine penis eklemişler ve bu eklememenin esasında gereksiz bir fazlalık olduğunu ispatlamışlardır. Dolayısıyla kadın bedeni eksik değil, aksine tamdır.

Çağdaş sanatçıların bir başka hedefi, sanat tarihinde kadının bir izlençe olarak kullanılmasına bir karşı çıkış niteliğindedir. Füsun Onur'un eseri, John Berger'ın açıkladığı kadının izlenme teorisine karşı çıkarak, erkek bakışını dışlamakta, kendi kendisini izleyen kadın özne yaratmaktadır. Kadının kendisi için var oluşu, öncelikle kendisine saygı duyması ve böylelikle toplumda kimlik kazanması günümüzde olağan hale gelmiştir, ancak yeterince yaygınlaşmamıştır.

Louise Bourgeois'in eseri ise bize nesnenin ne olduğunu göstererek, kadının bu şey olmadığını anlatmaktadır. Kadına yönelik psikanaliz yorumları, örneğin kadın psikolojisinin kendi içinde bütünsel olmadığını anlatan görüşü destekleyen yamaları, kadının edilgenliğini ve anne olma görevini gösteren kann bölgesinden yukarıya asma işlemini oluşturduğu nesneye uygulayan sanatçı, bu tanımlarla oluşturulan bir nesnenin kadını tam olarak anlatmadığını vurgulamaktadır.

Kadının bir nesne olarak sembolleştirilmesi, insanlığın yaradılış öyküsüyle de çelişmektedir. Cinselliğe öncülük etmekle suçlanarak Cennet'ten kovulan kadının, dünyada erkeğin cinselliği için bir nesne olarak görülmüş olması ilginçtir. Kadın sadece erkeğin iktidarını gerçekleştirebileceği bir nesne ve aynı zamanda Irigaray'ın söylediği gibi kanı muhafaza ederek erkeğe yaşamı geri iade eden bir araç olarak gösterilmiştir. Lacan ise, çocuk denen yeni yaşamın,

anne denilen bu araçtan koparılması gerektiğini söyleyerek, kadını daha da fazla ötekileştirmektedir.

Bu kuramlara sanat aracılığıyla en güzel cevap Carolee Schneemann'dan gelir. Sanatçının kadın bedeninin kanla olan ilişkisini bu ötekileştirmeden kurtaracak düzeyde bir seremoniye dönüştürdüğü performansını daha sonra kendi tarihsel kronolojisine dönüştürmesi, kadın olarak kendi soy kütüğünü yazmasını sağlayarak dilde var oluşunu belgeler.

Kadının yüzyıllar boyunca dünyadaki varlığı yok sayılmışken, dilde var edilebilmesi için soy kütük ve tarih yazma önerisi Nancy Fraser'den gelmiştir. Mary Beth Edelson eserinde tarihi sil baştan yazarken, Judy Chicago tarihte geri planda bırakılmış önemli kadınlara tarihe geçme haklarını geri teslim etmiştir. Kadına yüklenen anlamlardan biri olan 'annelik' Lacan'ın söylediği şekilde ötekileştirilecek bir olgu hiç değildir. Konuya açıklık getiren Kristeva, Chodorow ve Butler, annenin çocuğun bireyselliğinin gelişiminde sağladığı katkıları ve anne ile bağlılığın önemini anlatmışlardır. Annenin bu katkılarıyla ilgili bilgi ve belgeler sanatçıların eserlerine konu olmuştur. Erkek ya da kız çocuğun kişisel ve sosyal gelişimlerinde annenin rolünün ne kadar büyük bir önem arz ettiği günlük yaşantıda sıklıkla dile getirilmekte, ancak bu konuyla ilgili kuramlarda anneye verilen değerler ifade edilmiş ve eksiklikler bulunmaktadır. Annelikle ilgili kuramların bu konuda gelişme kaydetmesi gerekmektedir.

Feminist kuramcılar en fazla meşgul eden konulardan birisi özne ve iktidar kavramlarıdır. Bir toplulukta özne ya da iktidar olmak, topluluk içindeki diğerlerini ötekileştirmek anlamına da gelmekte, bu ötekileştirme kadının adalet duygusuna ters düşmektedir. Yine de ötekileştirilmekten rahatsızlık duyan feminist sanatçılar, dişi cinsiyete iktidar, eril cinsiyete de öteki rollerini veren eserler üretmişlerdir. Bu eserler görüntü olarak izleyiciye hem normal, hem mizahi hem de adaletsiz gelebilir. İzleyicide oluşabilecek bu tutarsız görüşler, aslında gerçek hayatta da toplumsal cinsiyet, özne ve iktidar konularında tutarsızlık olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, kadına yönelik yanlı bir bakış açısı kurgulayan ataerkil kültürel sistem, post-yapısalcılık süreciyle değişmekte ve sil baştan yazılmaktadır. Çağdaş sanat eserleri kadının tarihinin yazılmasında ve dilde varoluşunu sağlamada önemli bir yer tutmaktadır. Toplumsal hiyerarşik sistemlerin geride bırakılmakta olduğu ve her alanda demokratikleşme sağlanmaya çalışıldığı günümüzde, cinsel kimliklerde de özgürleşme sağlanmaktadır. Erkeğin yüzyıllardır kabul gördüğü toplumsal düzende, kadınların da kendilerini özgürce ifade edebilmeleri gerekir. Feminist ve queer kuramlarla birlikte çağdaş sanat da ötekileştirilen kimliklere bakış açısını değiştirme olanağı sağlamaktadır. Bu konudaki eserler çoğaldıkça, izleyicinin zihninde daha fazla yer edecek ve her bireyin özne olarak söz söyleme hakkına saygı duyulacak günler de gelecektir.

Kaynakça

- Akay A. (Ekim 2002). *Postmodern Görüntü* (2.Bs.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Antmen A. (2008). *Sanatçılardan Yazılar ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Antmen A. (2014). *Kimlikli Bedenler: Sanat, Kimlik, Cinsiyet*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Benhabib S., Butler J., Cornell D. & FraserN. (2014). *Çatışan Feminizmler Felsefi Fikir Alışverişi*. (Çev. Feride Evren Sezer.) 2.Bs. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Berger J. (2004). *Görme Biçimleri* (Çev. Yurdanur Salman). 10.Bs. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Butler J. (2014). *Bela Bedenler* (Çev. Cüneyt Çakırlar & Zeynep Talay). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Butler J. (2012). *Cinsiyet Belası. Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (Çev. Başak Ertür) 3.Bs. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Butler J. (2007). *Taklit ve 'Toplumsal Cinsiyet'e Karşı Durma* (Çev. Osman Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Butler C. & Schwartz A. (Eds.) (2010). *Modern Women Artists at the Museum of Modern Art*. New York: The Museum of ModernArt.
- ButlerJ.(2005). *İktidarın Psikik Yaşamı, Tabiyet Üzerine Teoriler* (Çev. Fatma Tütüncü). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Chodorow N.J. (2004). *Psychoanalysis and Women A Personal Thirty-Five-Year Retrospect*. *Annual of Psychoanalysis*, 2004, 32: 101-129.
- Freud S. (2011). *Cinsiyet Üzerine* (Çev. A.Avni Öneş).15.Bs. İstanbul: Say Yayınları.
- Foucault M. (2011). *Herculine Barbin'e Giriş* (Çev. Tolga Yalur & Berfu Şeker). *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi, Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram Sayısı*, 65-66: 132-139.
- Guberman R.M. (Ed.) (1996). *Julia Kristeva Interviews*. New York: Columbia University Press.
- Heartney E. (2008). *Sanat & Bugün*(Çev. Osman Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Irigaray L. (2009). *...cemaatin ebedi ironisi...* (Çev. Yağmur Ceylan Uslu). *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 58:159-172.

- Irigaray L. (1985). *This Sex Which is Not One*. (Çev. Catherine Porter & Carolyn Burke) New York: Cornell University Press.
- Irigaray L. (1993). *Sexes and Genealogies*(Çev. Gillian C. G). New York: Columbia University Press.
- Irigaray L. (2000). *To be Two* (Çev.Monique M.R. & Marco F. Cocito-Monoc). İngiltere: Continuum, The Athlone Press.
- Irigaray L. (2002). *The Way of Love* (Çev. Heidi Bostic, Stephen Pluháček). London: Continuum.
- Irigaray L. (2014). *Başlangıçta Kadın Vardı* (Çev. İlknur Özallı & Melike Odabaş) (Ed. Aslı Göymen). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Işık E.İ. (1998) *Beden ve Toplum Kuramı*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kristeva J. (2004). *Korkunun Güçleri, İğrençlik Üzerine Deneme* (Çev. Nilgün Tural). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kristeva J. (2002). *Intimate Revolt. The Powers and Limits of Psychoanalysis* (Çev. Jeanine Herman). New York: Columbia University Press.
- Kristeva J. (1980). *Desire in Language. A Semiotic Approach to Literature and Art* (Çev. Thomas Gora vd.) (Ed. Leon S. Roudiez) New York: Columbia University Press.
- Lacan J. (1975). *The Seminar of Jacques Lacan. On Feminine Sexuality The Limits of Love and Knowledge. Boox XX Encore 1972-1973* (Çev. Bruce Fink) (Ed. Jacques-Alain Miller). New York: W.W. Norton&Company.
- Lucie-Smith E. (2004). *20.Yüzyılda Görsel Sanatlar* (Çev. Ebru Kılıç vd.). İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Dizisi.
- Simmel G. (2002). Kadın Kültürü (Çev. Leyla Şimşek). *Toplumbilim*, 15: 61-66.
- Newman S. (2006). Bakunin'den Lacan'a Anti-Otoriter Yanizm ve İktidarın Altüst Oluşu. Çev. Kürşad Kızıltuğ. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Say Ö. (2013). Yapısalcılıktan Post-yapısalcılığa Çoğulculuğun İnşası. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(2): 331-346.
- Şahiner R. (Şubat 2015). *Çağdaş Sanatta Temsiliyet Krizi Çağdaş Kuramlar ve Güncel Tartışmalar*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Wright E. (2002). *Lacan ve Postfeminizm*(Çev: Ebru Kılıç). İstanbul: Everest Yayınları.

İnternet Kaynakları

Art Blart Dr. Marcus Bunyan Art Blog (İnternet sitesi). Resim 16. İnternet adresi: <http://artblart.com/tag/adrian-piper-decide-who-you-are>. Erişim tarihi: 06.01.2015.

Art Tattler International Magazine (İnternet sitesi). Resim 14. İnternet adresi: <http://arttattler.com/Images/Archive/ViennaAction/09ExportWeibelausderMappederHundigkeit1968.jpg>. Erişim tarihi: 06.10.2014.

Bianet Bağımsız İletişim Ağı (İnternet sitesi). Resim 2. İnternet adresi: http://www2.bianet.org/system/uploads/1/articles/spot_image/000/133/086/original/f%C3%BCsun_onur_n%C3%BC501.jpg. Erişim tarihi: 04.10.2014.

Brooklyn Museum (İnternet sitesi). Resim 6. İnternet adresi: http://www.brooklynmuseum.org/eascfa/feminist_art_base/archive/images/376.1288.jpg. Erişim tarihi: 11.10.2014

Brooklyn Museum (İnternet sitesi). Resim 7. İnternet adresi: http://www.brooklynmuseum.org/eascfa/feminist_art_base/archive/images/733.2277.jpg. Erişim tarihi: 24.12.2014.

Feminist Art Power online gallery and magazine (İnternet sayfası). Resim 5. İnternet adresi: <https://feministartpower.files.wordpress.com/2012/06/last-supper-edelson1.jpg>. Erişim tarihi: 24.12.2014.

London Grip Uluslararası online kültürel dergi (İnternet sayfası). Resim 9. İnternet adresi: http://londongrip.co.uk/wp-content/uploads/2010/08/23_ec1.jpg. Erişim tarihi: 11.10.2014.

Maçka Mezat Müzayede Evi (İnternet sitesi). Resim 11. İnternet adresi: http://www.mackamezat.com/sites/default/files/macka-mezat_page109_image2_0.jpg. Erişim tarihi: 04.10.2014.

Madame Le Figaro Magazine (İnternet sayfası). Resim 15. İnternet adresi: <http://blog.madame.lefigaro.fr/stehli/LiWei5.jpg>. Erişim tarihi: 12.01.2015.

Mary Kelly sanatçı resmi sitesi (İnternet sayfası). Resim 10. İnternet adresi: http://www.marykellyartist.com/art/33_MaryKelly_Post-artum_Document_1973-79_documentation__VI_dtl3.gif. Erişim tarihi: 15.01.2015.

Saatchi Gallery (İnternet sitesi). Resim 4. İnternet adresi: http://www.saatchi-gallery.com/aipe/imgs/lucas/sarah_lucas_inst.jpg. Erişim tarihi: 03.10.2014.

Soft Gallery (İnternet sitesi). Resim 1. İnternet adresi: <http://www.tekstilkunst.org/images/sized/photos/uncanny-570x450.jpg>. Erişim tarihi: 03.10.2014.

Three Letter Words online magazine (İnternet sitesi). Resim 3. İnternet adresi: <http://threeletterwords.org/wp-content/uploads/2014/07/ltrr-front.jpg>. Erişim tarihi: 24.12.2014

Wikipedia The Free Encyclopedia (İnternet sayfası). Resim 13. İnternet adresi: [http://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Ray_\(artist\)#/media/File:Fall_91_\(red_jacket\).jpg](http://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Ray_(artist)#/media/File:Fall_91_(red_jacket).jpg) Erişim tarihi: 29.05.2015

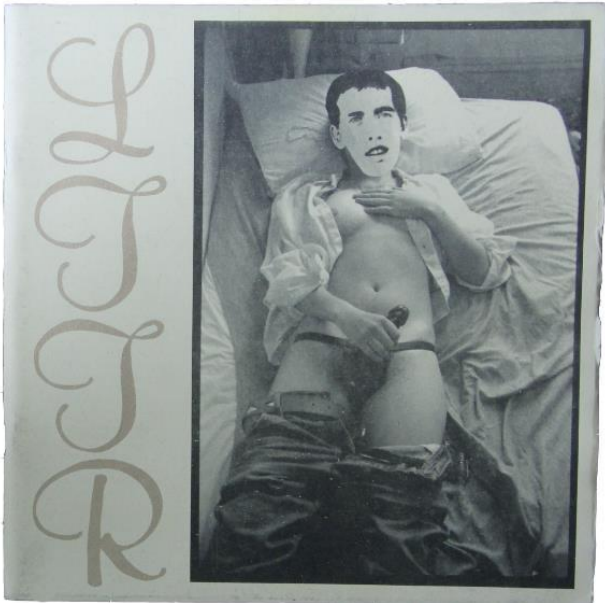
Resimler

Resim 1. *Louise Bourgeois, 2000.*

Resim 2. Füsün Onur, Nü, 1974

Resim 3. K8 Hardy, Emily Roysdon, Ginger Brooks Takahashi, 2002.

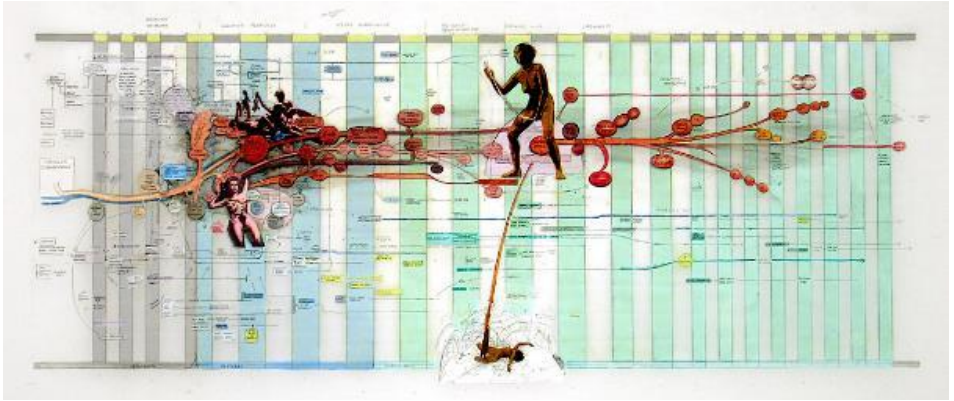
Resim 4. Sarah Lucas, *Doğal (au Naturel)*, 1994

Resim 5. Mary Beth Edelson. *Yaşayan Bazı Kadın Sanatçılar*. 1972.

Resim 6. Judy Chicago, *Akşam Yemeği Partisi*, 1979

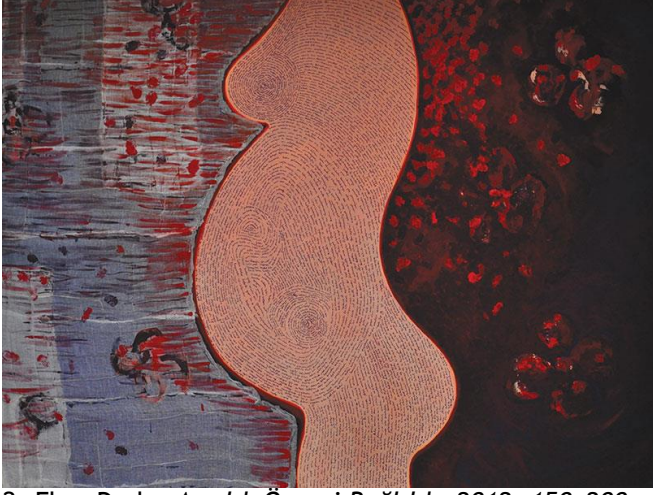
Resim 7. Carolee Schneemann, *Schneeman Kronolojisi*, 2005.

Resim 8. Ebru Dede, *Dile Gelmeyen Bellek*, 2006, 25x35 cm. Tuval üzerine karışık malzeme

Resim 9. Elinor Carucci, *Annem ve ben*, 2000.

Resim 12. Ebru Dede, *Ayrılık Öncesi Bağlılık*, 2012, 150x200 cm. tuval üzerine karışık malzeme

Resim 13. Charles Ray, *Güz'91*, 1992

Resim 14. *Valie Export, 1968*

Resim 15. *Li Wei, Yüksek mekânda aşk, 2004.*

Resim 16. *Laurie Simmons, Yürüyen Silah, 1991*

Gerçeğin Peşindeki Kadınlar: Wonder Woman, Margaret Sanger ve Planned Parenthood'un Geleceği

C. Akça Ataç*

Çankaya Üniversitesi

Öz

Amerika Birleşik Devletleri'nin Obamacare olarak da bilinen evrensel sağlık sigortası girişimleri, Cumhuriyetçi eğilimler gösteren sermaye sahiplerinin çalışanlarına sundukları sağlık sigortalarında kendi politik tutum ve dini inançlarını yansıtacak kısıtlamalara gitmesi gibi tepkisel uygulamaların ortaya çıkması ile eşzamanlı bir gelişme göstermiştir. Araştırmalar, neoliberal politikalar çerçevesinde sağlık sigortasının kapsamı ile ilgili kısıtlamaların en çok kadın çalışanları etkilediğine işaret etmektedir. Haziran 2014'te Hobby Lobby şirketinin Amerikan Yüksek Mahkemesi'nde görülen temyiz davasının sonunda çıkan 'sermaye sahibinin dini inançları doğrultusunda kadın çalışanlarına sunduğu sağlık sigortası paketinden doğum kontrolünü çıkarabilmesi' yönündeki karar, bu olgunun en güncel göstergelerinden biri olmuştur.

Bu çalışma, ünlü kadın hakları savunucusu Margaret Sanger'in kurucuları arasında bulunduğu tarihi Planned Parenthood hareketinin Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin Hobby Lobby kararının emsal oluşturmasını engellemek için başlattığı eylem planını ve bu kararın kadın çalışanlar için nasıl sonuçlar doğurabileceğini incelemektedir. Bunu yaparken Harvard Üniversitesi'nden Jill Lepore'un ünlü çizgi roman kahramanı Wonder Woman'a Margaret Sanger'in ilham kaynağı olduğunu öne süren araştırmasına referansla, Amerikan kadın hareketinin Wonder Woman'ın ilk defa basıldığı 1940lardan bugüne yasa yapımını ne ölçüde etkilenmiş olduğu tartışmalarına da değinecektir. Ayrıca, yine Lepore'un kitabına referansla, kadınların hakikatın peşinde koşma güdüsü ile doğum kontrolü özelinde kadın hakları hareketinin tesadüfi mitolojik, tarihsel ve yasal kesişme noktalarına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Wonder Woman, Margaret Sanger, Planned Parenthood, Hobby Lobby, neoliberalizm.

* Doç.Dr. C. Akça Ataç, Çankaya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara-Türkiye. E-posta: cakca@cankaya.edu.tr.

Women in Chase of Truth: Wonder Woman, Margaret Sanger and the Future of Planned Parenthood

C. Akça Ataç
Çankaya University

Abstract

The universal health-plan attempts in the United States, known as the Obamacare, overlap with the reactionary attitudes of the capital owners with Republican tendencies who seek to drag their own political standpoints and religious beliefs into the social security packages of their employees. Researches demonstrate that working women represent the population group which has been affected most harshly by this new choice of the capital owners. One of the most current example of cherry-picking in social security is unveiled in June 2014 consequent to the verdict in favor of Hobby Lobby by the Supreme Court allowing the company to deny birth control coverage to the female employee on account of religious reasons.

This paper aims to dwell in the campaign launched by Planned Parenthood to prevent the Hobby Lobby case from serving as a precedent and thus probe into how the female employees could be affected by the Supreme Court's decision. In doing that Margaret Sanger who is among the founders of Planned Parenthood will also be remembered, since Harvard University historian Jill Lepore has recently published a book in which she argues that Sanger was the inspiration behind the fictional heroine Wonder Woman. Therefore, to what degree the women's rights movements have influenced the law-making processes in the US since the first publication of Wonder Woman in the 1940s will also be taken into account here. Lastly, again with reference to Lepore's book, the coincidental mythological, historical and legal intersections of women's eagerness on chasing the truth and women's rights movement with particular emphasis on birth control will be discussed.

Keywords: *Wonder Woman, Margaret Sanger, Planned Parenthood, Hobby Lobby, neoliberalism.*

Giriş

Küresel bir konjonktür olarak devletlerin vatandaşlarına tanımakla yükümlü oldukları sosyal güvencelerin kapsamı, sermayenin pazar ve tüketim odaklı tercihleri ve sermaye sahiplerinin kişisel inançları doğrultusunda daralmakta; piyasa koşulları tarafından giderek daha fazla şekillendirilmektedir. Bu bağlamda hükümetler, yasa yapımı bakımından sosyal politikalarına sermayenin müdahalesine izin verirken ya da vermek durumunda kalırken vatandaşların daha önce özellikle sağlık sigortaları kapsamında bulunan bazı güvenceleri bireysel tercihe bağlı olarak bedelli hale getirmektedir. Sağlık sigortasının kapsamının daralmasından daha olumsuz etkilenen nüfus grubu şüphesiz ki kadınlar olmuştur. Kadınlar için hayati tehlike yaratan böylesi bir sonuçta sağlık hizmeti olarak görülmesi gereken doğum kontrolünü sermaye sahiplerinin kendi kişisel inançlarına göre kısıtlama istekleri büyük rol oynamıştır. Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin 2014 yılında gördüğü *Burwell'in Hobby Lobby'e karşı* taraf olduğu dava bu türün en güncel örneğidir ve karar maalesef sermaye lehine çıkmıştır.

Bu çalışma, *Burwell-Hobby Lobby* davası özelinde kadınların neoliberal bakış açısının egemenliğinde gerileyen sosyal haklarına, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) doğum kontrolü hareketinin tarihi gelişimi çerçevesinde yaklaşmayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken, öncü doğum kontrolü aktivisti Margaret Sanger hakkında ünlü çizgi roman kahramanı *Wonder Woman*'a ilham veren kişi olduğunu keşfeden tarihçi Jill Lepore'nin son kitabına da referans vererek Sanger'in kurucularından olduğu *Planned Parenthood* (Planlı Ebeveynlik) federasyonunun yasa yapımına etkisi incelenecektir. *Planned Parenthood*'un Yüksek Mahkeme'nin kararına muhalefet yapabilmek için #jointhedissent (muhalefete katıl) etiketi ile sosyal medyada başlattıkları kampanyaya destek amaçlı 6 milyon giriş yapılmış olması bu platformun ne derecede etkili bir sivil toplum kuruluşu olduğunu göstermektedir (Richards, 2014). Bu makalede ayrıca, yine Lepore'un kitabına referansla, kadınların gerçeğin peşinde koşma güdüsü ile doğum kontrolü özelinde, kadın hakları hareketinin tesadüfi mitolojik, tarihsel ve yasal kesişme noktalarına değinilecektir.

Metis'ten *Wonder Woman*'a Kadın Epistemolojisi

Epistemolojinin teorik olarak kadınların, yıllanmış ve hükmünü yitirmiş fikirlerin saltanatına karşı durmalarını sağlayacak bir "dost" olması beklenmelidir. Ancak tarih boyunca bilginin nasıl üretildiği, saklandığı ve yayıldığı gözönünde bulundurulduğunda kadınların hep zarar görmüş olduğu tartışılmaz bir olgu olarak karşımıza çıkar (Langton, 2000: 128-29). Kadınlar felesefe, tarih, ekonomi, tıp ve sosyal politika tarafından yüzyıllar boyunca yok sayılmış; bilgiler kadınsız oluşturulmuş ya da kadının erişimine kapatılmıştır. Kadınlar bilginin konusu olmadığı gibi sahibi de olamamıştır. Kadınların toplumdaki sistemik dezavantajlı konumu, kısmi olarak erkeklerin

elindeki bilgilerden mahrum olmaları ile açıklanabilir. Varlığı her zaman hissedilen ama tanımlayıcı kavramlardan yoksun bu acı verici 'amorf' mahrumiyet duygusuna Betty Friedan 'adı konmayan sorun' demiştir (Langton, 2000: 132). Kadının dünyaya, hayata, topluma ve aileye yönelik bakış açısını yansıtan bilginin, erkek egemen hiyerarşik sistemler içinde susturulmuş olması günümüzdeki politika ve yasa yapım süreçlerinin hâlâ kadın aleyhine işlemesini sağlamaktadır.

Erkeklerin kadınlarla paylaşmak istemedikleri devlet ve benzeri iktidarlarında kadınlara yönelik tarihsel baskı, yok sayma ve hak sınırlama silsilesinin mitolojik başlangıcı, Hesiod'un aktarmasıyla, Zeus'un sahip olduğu gerçek ve bütün bilgiyi kıskanarak hamile karısı Metis'i yutması ve kızı Athena'yı kafasından kendisinin doğurmasıdır. Bu nedenle zaman içinde erkek egemen güç yapılarının çoğunlukla devlet sırrı (arcana imperii) gerekçesiyle sakladıkları gizli bilgi ya da otoritenin yozlaşması nedeniyle kaybolan bilgelik, 'metis' kelimesi ile anılmaya başlanmıştır. Yine mitolojik olarak bakıldığında, Zeus'un Metis'i yutarak sindirmesinin -Metis'in sahip olduğu bilginin tamamının Zeus'un evrensel otoritesini sürdürmesinde onu koşulsuz desteklemeyeceği, tam tersine bu otoritenin sarsılmasına sebep olacak cazibe ve ikna gücü içerdiği gerekçesi ile- hem gökyüzü hem de yeryüzündekiler tarafından aklandığı görülmektedir. Ancak bilgisini mutlaka kötüye kullanacağı ve erkek iktidarı devireceği yönündeki makul şüphe, Metis'in ortadan kaybolması ile sonuçlanırken ağız aramak yolu ile elde ettiği bilgiyi açıkça kandırmak ve yanıltmak için manipüle eden Hermes, iktidarı desteklemek amacıyla bu şekilde davrandığı inancıyla itibar görmüş, Zeus tarafından en önemli görevler için ulak olarak seçilmiştir (Wilkinson, 1997: 63). Bilineceği üzere dünyaya kötülük saçan çeyiz sandığını Pandora'ya Hermes teslim etmiştir.

Devletler başta olmak üzere tüm güç odaklarının baskın ataerkil egemenliklerini koruyabilmek için her zaman sırları olmuştur. Bilgi toplamak konusunda engel tanımazlarken bilgiye erişimi sınırlamak ve çoğu zaman eksik hatta yanlış bilgiyi dolaşıma sokmak yoluyla iktidarlarını sağlamlaştırmışlardır. Tarihteki gelişimi boyunca devlet, ilk defa Tacitus (56-117) tarafından kullanılan arcana imperii (Annales 2: 36) yani en mahrem sırlarını korumak için her zaman çeşitli baskı, sindirme ve şaşırtma yöntemlerine başvurmuştur. Antik dönemlerden itibaren devlet sırrı, tanrıların sırrı ve doğanın sırrı ile eş tutulmuş, evrenin tarihi kadar eski bir bilgi saklama geleneği ile yüksek siyasetin bir gereği olarak halkın, özellikle kadınların erişiminden uzaklaştırılmıştır. Tacitus'tan önce, bilineceği gibi, Plato da devlete ait bilgilerin korunması ve gerçek denilen bütünün ancak halkı ilgilendiren parçalarının halka, filozof krallar tarafından iletilmesini savunmuştur. Plato'nun siyaset teorisinde yalan söylemek, hata yapmak kadar büyük bir kabahat değildir. Hata yapmak bir başarısızlık göstergesi iken yalan söylemek düşünsel bir eylemdir. Ayrıca filozof kral tarafından söylenen yalanın ulu bir amacı olacağından söylenen asil bir yalandır; mutlaka kallipolis'i yani mükemmel şehri korumayı hedeflemektedir (Jay,

2010:147). Bu nedenle yalan söylemeye karşı geliştirilen ahlakçı söylemler, devletin gerekliliklerinin gücü karşısından ikincil planda kalmıştır. Zaten *raison d'état*; devlet aklı kavramı arcana imperii kavramından türetilmiştir. Bu tür kapalılık, toplumun devlete ait sırlara sorumlulukla yaklaşamayacağı; bilgilere dayalı oluşturacağı fikrin geçersiz ve yetersiz olacağını savunan bir bakış açısının ürünüdür. Bu bakış açısı aynı zamanda ataerkil iktidar yapılarının sorgulanmadan sürdürülmesini sağlayacak araçlardan biri olarak yalan söylemeyi de benimsemiştir. Kendini sır, sansür, kapalılık ve yalan ile devam ettirebilmiş iktidarların kitlelere bilgiye erişimi kontrol altında tutarak verdiği mesaj, boyun eğdikleri ve gizliliğe razı oldukları kadar özgür olacaklardır (Bunn, 1997: 112).

Aydınlanma ile birlikte iktidar güçlerinin sakladığı sırlar, aklın kamusal alandaki kullanımının cesaretlendirilmesinin bir sonucu olarak ahlaki ve politik önemini yitirmiş, yavaş yavaş keşfedilmeye başlanmıştır (Catanzariti, 2010: 14-16). Immanuel Kant'ın kamusal alana çıkma çağrısı, insanlığın birliğini ve saygınlığını gerçekleştirecek şeffaf kamusal söylem ilkesinin başlangıç noktasıdır (Calhoun, 1994:17). Kamusal alanda sırların varlığı ve bu sırları korumak için söylenen yalanlar, böylece hukukun yokluğunun bir işareti olarak kabul görmüştür. Aydınlanma felsefesi, kadını doğrudan muhatap almamış olsa da haklar ve özgürlükler tartışmalarının kamusal alana taşınması kadınların toplandıkları ortamlara da sızmasını sağlamıştır. Kadınların Aydınlanma bilgilerine erişiminin artması eğitime ve diğer sosyal haklara eşit katılma taleplerinin güç kazanması ile sonuçlanacaktı. Kamusal alan ve sosyal haklardan dışlanmayan ve bilgiye erişimi kısıtlanmayan kadınların neler yapabileceklerinin en büyük ispatı Polonya doğumlu Fransız fizikçi Marie Curie'nin Nobel Fizik Ödülü'nü 1903 yılında kocası Pierre Curie ile paylaşması olmuştur. Bu şekilde kadınlar, 20. yüzyılın başında kamusal alanda ayırma (segregation) maruz kalmadan bilgiye ve sosyal haklara erişme ve sırları açığa çıkarma girişimlerini yoğunlaştırarak sürdürmüşlerdir.

Aydınlanma Çağı ve yaydığı ilerleme teorisi, bilginin kamusal alanda herkesin erişimine açılmasını ve bilimsel araştırmaları cesaretlendirirken aynı zamanda ekonomik gelişmeyi de tetiklemiştir. Ancak geçen yüzyıllar içerisinde kalkınma ve ilerleme, özel ve kamusal alanda çeşitlilik göstermesi gereken tercihleri ne yazık ki sermayenin yönlendirmesi doğrultusunda tek tipe indirgemıştır (Shiva, 1996: 264). Bu kalkınma ve ilerleme modeli içerisinde kadın bir süre sonra yeniden, bu sefer doğa ve doğal kaynaklar ile birlikte, gözden çıkarılır olmuştur. Tektipçilik, merkezleşme ve kontrol etme ilkeleri ile işleyen indirgemeci ekonomik ve politik projeler kadını, gelecek bölümlerde tanımlanacak neoliberal üretim ve paylaşım çerçevesi içinde güçlenemeyeceği bir konuma yerleştirmiştir (Shiva, 1996: 267-68). İndirgemeci neoliberal bakış açısı, kadınların özellikle doğa ile ortak bir yaşama sahip olma hakkındaki bilgisini yok saysa da sürdürülebilir, ekolojik ve bütüncül ekonomi anlayışı içerisinde Metis'ten kalanların biriktiği kadın epistemolojisi gelecekte belki de hak ettiği değeri kazanacaktır (Shiva, 1996: 275). Kadınların bilginin hem konusu hem sahibi olmak, yasa ve politika

yapımına etki edebilmek için verdikleri tarihsel mücadelede gerçek ile kurgunun içiçe geçtiği anlardan birine, ünlü çizgi roman kahramanı Wonder Woman'ın gerçek kimliği üzerindeki tartışmalara değinmek, bizi kadın epistemolojisi ve gerçeğin peşinden koşmak üzerinden kadın tercihlerini hiçe sayan neoliberal indirgemeciliğin son örneklerinden birine götürecektir.

Gerçeğin Peşindeki Kadınlar ve Planned Parenthood

Harvard Üniversitesi'nde siyasi tarih profesörü olan Jill Lepore yakın zamanda, birinci dalga kadın hareketi ve doğum kontrol mücadelesi ile ataerkil iktidar ilişkileri içinde bilgi edinme, doğruyu söyleyebilme ve sırları ifşa etme mücadelesi arasında gizli kalmış bir bağ keşfetti. Lepore'un New Yorker'da yayımladığı 'Birthright' başlıklı makale için doğum kontrolü ve kürtajinin siyasallaşması üzerine yaptığı araştırma, ünlü çizgi roman kahramanı Wonder Woman'ın gerçek hayattaki esin kaynağını keşfetmesi ile sonuçlandı (The Economist, 2014). Wonder Woman'ın Gizli Tarihi (The Secret History of Wonder Woman) bir kurgusal karakterin ortaya çıkışını, ABD'de kadınların önce seçme ve seçilme hakkı sonra doğum kontrolü için verdikleri mücadele tarihi bağlamında değerlendiren, türünün ilgi çekici örneklerinden biri. Lepore'a göre Wonder Woman, Planned Parenthood'un kurucusu ve doğum kontrolü aktivisti Margaret Sanger'in karakteri ve kadın hakları için verdiği mücadele temel alınarak yaratılmıştır.

Wonder Woman'ın Charles Moulton müstear adını kullanan yaratıcısı William Moulton Marston, hayali olan yalan makinasını geliştirmek için henüz Harvard Üniversitesi'nde Psikoloji öğrencisiyken deneyler yapmaya başlamıştır. İnsanoglunun Metis'in yokoluşu kadar eski bir serüveni olan gerçeği aramak, Marston'ın yalanı teşhis etmek için yaptığı bu çalışmalarla önemli bir dönemeç almıştır. Deneylerinin sonucunda ortaya çıkan ilk poligrafın sadece bir makina olduğunu kabul etmeyen Marston'a göre "Yalancıları teşhis edecek bir makina asla varolmamış ve varolmayacaktır. Yalanı teşhis eden, bir uzmanın elindeki bilimsel bir testtir" (Lepore, 2014a: 9). Diğer bir deyişle gerçeğin ortaya çıkışını sağlayan unsur, makinadan ziyade insanın kendisidir. Ancak Marston'ın kişisel ve akademik görüşü, Metis mitini hatırlatacak biçimde, gerçeğin ifşasında kadınların asal bir rol oynayacağı yönündedir. "Özgürlük denilen etik rejim[in]...öz-bilgi, öz-sorgulama ve içselleştirilmiş bir gerçeğin serbest bırakılması gibi iç eylemlere" (Bunn, 1997: 113) dayandığı ve kadınların bu mecralarda doğal bir üstünlüğe sahip olduğu önkabulu çerçevesinde Marston, "gerçekler tanrıçası" (Bunn, 1997: 834) Wonder Woman'ı yaratmıştır.

Wonder Woman'ın en azılı rakibi Duke of Deception (Aldatmalar Dükü) Yalan Fabrikası isimli bir reklam şirketinin sahibidir. Otoriter bir devlet benzeri işleyen bu şirket, 'komplo, aldatma, kara propaganda ve sahte kampanyalar' aracılığı ile yalanlar üretmektedir (Lepore, 2014). Bu yalanların karşısında, çizgi filmin jenerik şarkısının sözleri gibi 'şahini güvercin yapacak, savaşı sevgi ile durduracak ve bir yalancının doğru söylemesini sağlayacak' Wonder Woman vardır, 'dünya artık ona hazırdır' (Lepore, 2014). II. Dünya

Savaşı'nın başlaması ile ortaya çıkan çizgi roman kahramanları, gerçek hayatta da devam etmekte olan kötülük ve işgale karşı mücadelenin moral verici unsurları olmuşlardır. 1938 yılında yayımlanan Superman'i 1939 yılında Batman takip etmiştir. Savaşın en karanlık günlerinin geride kalmasına hâlâ çok zaman varken, 1941 yılında ise Wonder Woman dünyayı kurtarmak için erkek kahramanların sahip olduklarından daha farklı marifetlere sahip olunması gerektiği mesajı ile okuyucu ile buluştu. Wonder Woman'ın kementi, yalancıları doğruyu söylemeye zorlayan, köleleri kötücül sahiplerin elinden kurtaran ve insanların gerçekle özgürleşmesini sağlayan en önemli silahıydı (Bunn, 1997: 109-112).

Wonder Woman'ın kadın hakları hareketi içindeki algılanmaları farklılık göstermiştir. Örneğin, ikinci dalga Amerikan feminizminin önde gelen isimlerinden Gloria Steinem, kendisinin çıkardığı Ms. dergisini 1972 yılında, Amerikan kamuoyuna ilk sayısını, kapağına "Başkanlık için Wonder Woman" sloganı yerleştirerek, Wonder Woman aracılığı ile sunmuştur. Ancak Kadınlığın Gizemi'nin (The Feminine Mystique) yazarı ünlü feminist Betty Frieden, bu mesajın kadınlarda 'harika kadın olma' baskısı yaratacağından Steinem'i eleştirmiştir (Lepore, 2014). Feministler arasında değişiklik gösteren kabullerine rağmen, Lepore'un araştırmasının işaret ettiği sonuca bakıldığında Wonder Woman'ın erken birinci dalga feministlerden Margaret Sanger'dan esinlenerek yaratılmış olması bu kurgu karakterin feminist tartışmalar içinde kendine geniş yer bulmasını açıklamaktadır. Aldığı eleştirilere rağmen Steinem, Ms.'in 40. yılını yine Wonder Woman'ı koyduğu bir kapakla kutlamıştır.

1972 yılı ABD'de kadın hakları hareketinin ilerleyişinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Senato, Kongre'ye sunulalı üzerinden neredeyse yarım asır geçmiş Eşit Haklar Değişikliği'ni nihayet 22 Mart 1972 tarihinde anayasaya dahil etme sürecine girmiştir. Haziran'da ise Kongre kimsenin cinsiyeti üzerinden ayrımcılığa uğramayacağı prensibini yasalaştırmıştır. Bu yıl içinde kadın hakları ile ilgili kabul edilen yasaların sayısı, Kongre'nin tarihinde o zamana kadar kadın hakları ile ilgili kabul ettiği yasaların toplamını geçmiştir. Kadınlar bir yıl boyunca hiçbir muhalefetle karşılaşmadan yasa, yönetmelik ve iş kontratlarına cinsiyet ayrımcılığına karşı maddeler eklemeye devam ettiler. Demokrat Parti'nin düzenlediği kongrede ilk defa delegelerinin yüzde 40'ı kadınlardan oluştu (Wolbrecht, 2010: 36-36). Shirley Chisholm bu kongrede Demokrat Parti liderliğine adaylığını koyan ilk kadın oldu. Bütün bu nedenlerden dolayı Wonder Woman 1972 yılında özellikle feminizmin yüzü olmuş, birinci dalga ile ikinci dalga feministlerinin arasındaki bağı kuvvetlendiren unsurlar arasında yerini almıştır (Lepore, 2014b).

1972 yılı aynı zamanda Amerikan Başkanı Richard Nixon'ın 1974 yılında istifa etmesi ile sonuçlanacak Watergate skandalının da başlangıcıdır. Nixon'ın muhaliflerini dinlettiği konusunda söylediği yalan, siyaset ve gerçek arasındaki ilişki ile anayasanın üstünlüğü temelli şeffaflık tartışmalarında tarihi bir kırılma noktası olmuştur. Yalan, aldatma ve çarpıtma yolu ile

gerçeğin üstünün örtülmesi, anayasayı korumakla yükümlü en üst düzey kişi olarak Başkan'ın bizzat kendisinin anayasaya karşı suç işlemiş olması toplumda travmatik bir etki yarattığı gibi dönemin düşünürleri Watergate'teki yalanlar silsilesinin nedenleri ve etkileri konusunda uzunca bir süre yoğun fikir mesaisi yapmışlardır. Başkan'ın yalanına tepki gösteren filozoflar arasında, Metis mitini doğrularcasına, kadınlar ön plana çıkmışlardır. 1978 yılında yazdığı Şehir ve İnsan (City and Man) kitabında toplumun iyiliği için söylenecek 'asil yalan' kavramını savunan Leo Strauss'a karşılık Hannah Arendt ve Sissela Bok gerçeğin peşinden koşmuşlardır.

Arendt 1967 yılında yazdığı Gerçek ve Siyaset (Truth and Politics) başlıklı kitabı ile 1971 yılında yazdığı Siyasette Yalan Söyleme (Lying in Politics) başlıklı makalesinde incelediği yalan ve gerçek kavramları hakkındaki savlarını 1975 yılında 'Home to Roost' ('Etme Bulma Dünyası') isimli makalesinde yeniden ele almıştır. Yalan söyleyeni bile kandırarak kadar büyük bir yalan, her ne kadar küresel iletişim ağları sayesinde uzun vadede açığa çıkacaksa da, önce yanlış bir gerçeklik yaratarak toplumun kendi kendini aldatmasını sağlayacaktır. Devlet yönetiminin en üst kademesinin söylediği yalanın baskın bir yokedici gücü olduğu için bu yalan aynı zamanda şiddet içerecektir (Arendt, 1975: 162). Bu önermesini Nixon'un yalan söylemesine uyarladığı zaman ise Arendt, Amerikan Başkanı'nı basın özgürlüğü ve bilgi edinme hakkını ihlal ettiği gibi anayasal rejime aykırı davrandığı için de büyük suç işlediğini iddia etmiştir. ABD'nin "yeryüzündeki en büyük güç olduğu imgesini" (Benhabib, 2010: 146). yaşatmak için söylenen yalanlar bu çerçevede içinde sayısız ve yozlaşmış arcana imperii barındıran bir tür emperyalizm örneği olarak algılanmıştır.

Arcana imperii'nin tarihsel gerekçelerinden farklı olarak Watergate yalanları, hiçbir yüksek amaca hizmet etmediği, iyilik adına bütüncül bir siyasetin parçası olmadığı gibi "yeteneksiz mafya üyelerinin" kendilerine büyük bir ülkenin yönetiminde yer bulmuş olmasından başka bir şey değildir. Bu bağlamda skandal, ABD'nin dış ilişkilerini değil doğrudan Amerikan toplumunun refahını tehdit etmiştir. Arendt'in özellikle açıklamakta zorlandığı 'son derece rahatsız edici' durum ise Nixon'ın yakın çevresinde olmayan, onun tarafından atanmamış adamların bile Başkan'ın yalanlarını öğrendikten sonra dahi Başkan'ı ifşa etmemiş olmasıydı. 'Güvenilemeyeceğini uzun ve pek de onurlu olmayan bir kamusal kariyer boyunca ispatlamış bir adama nasıl olup da güvenildiği' ve yalanlarının aslında toplum barışını tehdit etmiyormuş gibi davranıldığı sorusu bütün bu değerlendirmelerin yanıtlanmaya muhtaç bir mesele olarak bırakılmıştır (Arendt, 1975: 3-6; 267).

Sissela Bok ise özellikle, siyasette yetkililerin gerektiği durumlarda kamuoyunu yanıltıp aldatabileceğini savunan ünlü realist teorisyen Michael Walzer'i kendisine muhatap alarak Machiavelli'den çağımıza kadar güçlenerek gelen tahammül edilebilir aldatma ve yalan kavramlarını reddetmiştir. Nixon'ın yalanları da bu bağlamda demokrasilerin yalana tahammülü olmadığını göstermiştir. Aldatma ve yalanın önlenmesi için siyasi mekanizmalarda alınacak bir kararın sonuçları kendisini doğrudan ilgilendiren hiçbir bireyin

karar alma mekanizmaları tarafından dışlanmamasını önermiştir. 1978 yılında Watergate'in hemen arkasından yazdıklarını 1982 yılında yeniden gözden geçirerek *Sırlar: Saklamanın ve İfşanın Etiği Üzerine* (Secrets: On the Ethics of Concealment and Revelation) başlıklı kitabını yayımlayan Bok'un;

Gizliliğin gücü büyüktür. Çünkü gizlilik denetimi es geçer ve müdahaleye uğramaz. Gizlilik insanlara verilecek her türlü zararın planlanmasında esastır. Planların uygulanmasına ve daha sonrasında arkada bırakılan izlerin silinmesine mücadele eder... Gizli olan her şey aldatıcı değilse de bütün aldatmalar belli bir şeyin gizli tutulmasına dayanak sağlar (Bok, 1982).

sözleri karar alma mekanizmalarında şeffaflık tartışmalarında etkili olmuştur. Ayrıca Nixon'ın başkanlığı sırasında basılmış bir işyeri el kitabında gerçeğin peşinde koşmak gibi patronu rahatsız edecek girişimlerde buldukları için 'istenmeyenler'in Tanrı'nın unuttuğu yerlere tayin edilerek istifaya zorlanması gibi yöntemlerin önerilmiş olması da Bok tarafından o dönemin yalanı besleyen genel karakterinin bir göstergesi olarak sunulmuştur (Bok, 2000: 70).

Wonder Woman'ın Watergate skandalında olduğu gibi kadınların gerçeğin peşinden koşacağını öngören yaratıcısı Marston, Sanger'in yeğeni Olive Byrne ile ilişkisi boyunca kadın hareketinin verdiği mücadeleye yakından tanıklık etmiş, kendi kanaatinin yanı sıra Sanger'in kişiliğinden de etkilenerek başta oy kullanma ve doğum kontrolü olmak üzere kadın haklarına büyük destek vermiştir. Sanger, 1914'te çıkarmaya başladığı feminist dergi *The Woman Rebel*'de (Asi Kadın), tarihte 'doğum kontrol' terimini ilk defa kullanmış ve 'kiliseden ya da devletten bağımsız anne olma hakkının feminizmin temeli olduğu' savı ile mücadelesini sürdürmüştür. 1916 yılında kızkardeşi Ethel Byrne ile birlikte daha sonra Planned Parenthood olarak isimlendirilecek ABD'nin ilk doğum kontrol kliniğini açmıştır. Ancak Byrne'in tutuklanması ve onu ölümün eşiğine getiren bir açlık grevine başlaması Sanger'in New York Valisi ile kardeşinin arzusu dışında bir anlaşma yapması ile sonuçlanır. Byrne bir daha doğum kontrolü hareketinde yer almama koşulu ile serbest bırakılır. Sanger doğum kontrolü için verdiği mücadeleye kızkardeşi olmadan devam eder. Bu mücadele, 1921 yılında kurduğu Amerikan Doğum Kontrolü Ligi çatısı altında, merkez binası defalarca kundaklandığı halde sürecektir.

1920ler boyunca Amerikan yasalarına göre cinsel ilişki sırasında korunmak, erkeğin hastalık kapmamak amacıyla kullanması haricinde yasaktı. Sanger yasadışı olmasına rağmen kadınların doğum kontrol yöntemlerine erişimini posta yoluyla sağlıyordu. 1936 yılında polis tarafından tutuklanmasından çok sonra doğum kontrol yasasını kadınlar lehine değiştirebilmek için kendi kendini ihbar ettiği ortaya çıkacaktı (Stachowik, 2009: 7). Sanger ve 1942 yılında Planned Parenthood federasyonuna katılacak olan Amerikan Doğum Kontrolü'nün yasa yapımına yaptıkları sayısız katkıdan ilki bu şekilde

gerçekleşmiş oldu. Gerçekten de Sanger'in tutuklanmasının ardından oluşan kamuoyu sayesinde, bir yıl sonra doğum kontrolü mücadelesi yasallaşma yolunda büyük bir aşama katetti. 1965 yılında Amerikan Yüksek Mahkemesi'nde görülen 'Griswold Connecticut Eyaleti'ne karşı' davasında evli çiftlerin yasal olarak bütün doğum kontrol yöntemlerini kullanabilmesi kararının çıkması ise Planned Parenthood hareketinin en büyük zaferleri arasındadır.

Sanger'in tutuklanmasından bir yıl sonra, 1937 yılında Amerikan Tıp Derneği (American Medical Association) doğum kontrolünü tıbbi bir yöntem olarak benimsemiştir. Yasallaşma yolunda bir önemli aşamanın daha bu şekilde geçilmesinin ardından düzenlediği basın toplantısında Marston, insanlığa katkıda bulunan isimleri önemlerine göre sıralarken Margaret Sanger'ı 2. sırada, Frederick Delanor Roosevelt'in önünde anmıştır. Wonder Woman'ı yaratırken de Sanger ve doğum kontrolü hareketinin ilham verdiği kadınların gücünün arttığı yeni bir dönemin başlangıcını müjdelemiştir. Planlanmamış, istem dışı ya da hayati risk taşıyan hamilelik ve annelik kadının ataerkil güç odaklarının elindeki tutsaklığının en önemli sebeplerinden biri olduğu için gerçek özgürlük kadının kendi bedeni üzerinde tek söz sahibi olduğu yeni bir dönemde gerçekleşecekti. Wonder Woman'ı yazmak çok zamanını almaya başladığında ise kendine bir asistan tutan Marston, psikoloji öğrencisi bu genç kıza başvuru kaynağı olarak Sanger'in *Kadın ve Yeni Irk* (Woman and the New Race) isimli kitabını vermiştir (Lepore, 2014b).

Sanger'in Kadınlara Mirası ve 'Burwell vs. Hobby Lobby' Davası

Gelecek nesillere mirası Wonder Woman ve Planned Parenthood aracılığı ile ölümsüzleşen Margaret Sanger'ın adına verilen prestijli ödülün sahipleri arasında Katherine Hepburn, Jane Fonda, Hillary Clinton ve doğum kontrol hareketinin bazı suçlamaların aksine bir ırkın kökünü kurutmayı amaçlamadığının göstergesi olarak Martin Luther King bulunmaktadır. Ancak günümüzde medeni hakların dünya çapında gerileme konjektürüne girmiş olduğu olgusu ve sermayenin bireyin özel alanına müdahalesine zemin hazırlayan neoliberal politikaların yükselişi gölgesinde, genelde kadın hakları özelde doğum kontrolü yasaları kayda değer bir gerileme göstermektedir. Planned Parenthood hareketi, en son Amerikan Yüksek Mahkemesi'nde Burwell'in Hobby Lobby'ye karşı taraf olduğu davada alınan kararla tarihinin en büyük engellerinden biri ile karşılaştı. Mahkemenin kararı, Hobby Lobby gibi sermaye sahiplerinin dindar olduğu şirketlerin, çalışanlarına sermaye sahibinin dini görüşleri ile çatışan hizmetleri sağlık sigortasından çıkarma hakkı tanımaktadır. Sağlık sigortasından çıkarılacak hizmetlerin başında da kürtaj ve bazı doğum kontrol uygulamaları gelmektedir.

Friedrich von Hayek'in arkadaşı Milton Friedman ile beraber Chicago Üniversitesi'nde yaptıkları çalışmalarla teorik destek kazanan neoliberalizm, 1979 yılında İngiltere'de Margaret Thatcher, 1981 yılında ise ABD'de Ronald

Reagan'ın yönetimlerinde kendine vücut buldu. Piyasa mekanizmalarını insani gelişim dinamiklerini etkileyecek en baskın unsur haline getiren politikalar, neoliberalizmin neredeyse insanlığın 'doğal ve normal hali' gibi benimsenmesini sağlamıştır (George, 1999). İnsani gelişim açısından toplumun sermayeyi yönlendirmesi beklenirken sermayenin toplumu yönlendirmesi, insanlığı hızla geri dönüşü olmayacak ekonomik, sosyal ve ekolojik felaketlerin eşiğine sürüklemektedir. Bu bağlamda refah devleti anlayışı da öldürücü darbeler almakta, bireyin devlet güvencesi altında olması gereken sağlık ve emeklilik planları sermayenin insafına bırakılmaktadır. Sistem bireyi hastalık, yaş, hamilelik, başarısızlık, kârdan kaybetmemek bahaneleriyle her an dışlayabilmektedir.

Neoliberalist bakış açısının ekonomik büyüme, durgunluk, pazar rekabeti, siyasi istikrar, çatışma ve adil olmayan uluslararası değişim odaklı öncelikleri, insani gelişimi zayıflatan ve geriletken döngüsel krizlere yol açmaktadır. İnsani gelişim, çevre, sürdürülebilirlik ve sosyal haklar, sermayenin kendini çoğaltma ve toplumu yeniden tanımlama süreci içinde şimdiki ve gelecek nesillerin yaşam kalitesini son derece olumsuz etkileyecek biçimde zarar görmektedir (Haque, 1994). Küresel dolaşımdaki sermayenin siyasal talepleri yeni bir gerçeklik yaratarak, bu gerçeklik aracılığıyla yasa yapım süreçlerini etkilemektedir (Teeple, 2000: 81). Genel bir eğilim olarak devletlerin sermaye sahiplerine devrettikleri sosyal hak sağlama kapasitesi, evrensel kriterler yerine şirketlerin öznel bir biçimde yaptıkları 'hak eden' ve 'hak etmeyen' ayrımları ile şekillenmektedir. Bu ayrım giderek daha fazla din ve ahlak inançları, geçici kâr oranı ve bireyin yaşam tercihlerine göre yapılmaktadır. Bu bağlamda, sosyal hakların evrensel tanımı içinde bulunan pekçok madde, bireyin kendi sorumluluğu haline gelmiştir. Doğum kontrolü de bu maddelerin arasında yer almaktadır.

Hobby Lobby'nin, Obamacare olarak bilinen ve çalışanlarına sağlaması gereken sağlık sigortası içindeki doğum kontrol primlerini dini nedenlerle ödemediği için başlayan eyalet davaları, Eylül 2013'te Amerikan Yüksek Mahkeme'sinin gündemine Sağlık Bakanı Kathleen Sebelius'un karşı taraf olduğu temyiz davası şeklinde girmiştir. Sebelius'un Nisan 2014'teki istifasından sonra yeni Bakan Sylvia Burwell, Sebelius'un yerini aldığı için çıkan nihai karar Burwell'in adıyla anılmaktadır. 30 Haziran 2014 tarihinde açıklanan bu kararda, mahkeme şirketlere yeni haklar tanınmasının şirketlerin ortaklarının ve çalışanlarının haklarını da koruyacağı ve şirketlerin sermayelerini istedikleri sosyal sorumluluk konularına doğru yönlendirebilecekleri vurgulanmıştır. Buna göre Yüksek Mahkeme 1993'teki 'sigorta şirketlerinin sunduğu sigorta paketlerinin içinde kürtaşı olması zorunluluğunu kaldıran kararı'na referansla şirketlerin bu yöndeki tercihlerinin genişletilmesinin önünde anayasal bir engel bulunmadığı yönünde karar vermiştir. Böylece federal yasalar, sermayenin çalışanlara belli bir dini görüşü temsil edecek, diğerlerini dışlayacak biçimde sosyal güvence sunmasını kabul etmiştir. Boston College'dan Hukuk Profesörü Kent Greenfield'e göre bu karar, sermayenin tabi olduğu yasa sayısını azaltacak

ve muafiyetler kapsamında çok ciddi sonuçlara yol açacaktır ('Boston College Experts').

Amerikalı şair Oliver Wendell Holmes, Yüksek Mahkeme'nin aldığı kararların Amerikan toplumunda 'hidrolik bir etki' yarattığını söylemiştir. Gerçekten de kararlar kaleme alınırken hakimlerin etkinin sınırlı kalacağını iddia etmesi basınçlı bir su gibi ülkenin tamamına yayılmasını engelleyememiştir. Hobby Lobby kararı da aynı şekilde 'baraj kapaklarının açılması' sonrası eyaletlerde ayrımcı muafiyet yasaları taşkını yaşanmasına sebep olmuştur ('Hobby Lobby Ruling Opened Floodgates'). Amerikan Sağlık Yasası önleyici bakım hizmetlerinin bedelinin faydalanıcının cebinden çıkmaması ilkesine göre hazırlanmıştır. Obama yönetimi de doğum kontrol yöntemlerini kadınlara sunulan önleyici hizmet paketine dahil etmiştir. Bazı sermaye sahipleri, özellikle acil durum sınıfındaki doğum kontrol yöntemlerine karşı olduklarını dile getirerek federal hükümetin zaten Kongre'de çok büyük bir muhalefetle karşılaştığı sağlık reformunun daha da sarsılmasına neden olmuştur. Acil durum sınıfındaki doğum kontrol yöntemleri, korunmasız cinsel ilişki sonrası döllenmiş yumurtanın rahime yerleşmesini 5 güne kadar engelleyebilmektedir. Döllenmiş bir yumurtanın yok olmasına sebep olduğu için bu yöntemler, özellikle evanjelist sermaye sahipleri için kürtaj kategorisine girmektedir. Kürtaj da Yüksek Mahkeme'nin 1993 yılındaki Dini Özgürlükleri İyileştirme (Religious Freedom Restoration Act, RFRA) kararı doğrultusunda sermaye sahiplerinin sunduğu sosyal güvenlik paketlerinde zorunlu olmaktan çıkarılmıştı. Ancak tıbbi olarak hamileliğin tanımı yumurtanın döllenmesi ile değil döllenmiş yumurtanın rahime düşmesi ile başladığı için dölyatağı içi (intrauterine) ilaçlarının bir kürtaj yöntemi olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. İstatistiklere göre ABD'de 2 milyon kadın dölyatağı içi alet ve ilaçlarını doğum kontrol yöntemi olarak kullanmaktadır ('What's at Stake for Birth Control').

Mahkemenin Latina yargıcı Sonia Sotomayor'ın 'sigorta paketlerinin doğum kontrolünü karşılamasını isteyen kadın çalışanlar için doğum kontrolünü kendilerinin almasını sağlayacak daha yüksek ücret' teklifi ise şirketin piyasadaki rekabet gücünü olumsuz etkileyeceği gerekçesi ile kabul görmemiştir. Sotomayor, Obama tarafından Yüksek Mahkeme'nin ilk Latina yargıcı olarak aday gösterildiğinde, Katolik olmasından dolayı doğum kontrolüne mesafeli olacağı ve sağlık sigortalarında bu güvenceyi isteyen kadınların aleyhine oy kullanacağı tartışmaları olmuştu (Savage, 2009). Ancak Hobby Lobby davasında sermayenin dini gerekçelerle sigorta primi muafiyeti kazanmasına 'hayır' oyu vererek kadınların yanında yer almıştır. Aynı şekilde mahkemenin bir başka kadın yargıcı Ruth Bader Ginsburg, bu davadan önce Yüksek Mahkeme'nin bir şirketin dini inançları olduğunu kabul edecek hiçbir karar almamış olduğunu, bu yönde alınacak kararın mahkemeyi 'mayın tarlasına' sokacağını söylemiştir. Karar 5'e 4 Hobby Lobby lehine çıkmıştır (Liptak, 2014).

2008 yılında yayımlanan bir araştırmaya göre Planned Parenthood hareketi 1977 yılından beri 6679 nefret mektubu, 33.235 klinik önü gösteri, 836

vandalizm, 675 barikat örme, 33.827 tutuklanma, 365 işgal, 57 hırsızlık, 502 bomba ihbarı, 40 bombalama, 77 kundaklanma girişimi, 406 ısrarlı takip, 322 ölüm tehdidi, 112 saldırı, 3 kaçınılma, 16 cinayet teşebbüsü atlatmış, 8 kayıp vermiştir (Stachowik, 2009: 8). Doğum kontrolünü sosyal adalet ve eşitlik aracı olarak gören hareket kendini vakfettiği amacın dünya toplumlarındaki tartışmalı konumundan dolayı defalarca şiddete, hakarete ve alaya maruz kalmış, din karşıtı ve ırkçı olmakla suçlanmıştır. Buna rağmen yaklaşık 100 yıl boyunca sayısız yasa yapımına katkıda bulunmuş, her bireyin sağlık, cinsel yaşam ve aile planlaması konularında bilgili ve bağımsız karar alma hakkını desteklemeyi sürdürmüştür (Planned Parenthood, 2014). Ancak Planned Parenthood'un çoğunlukla yasa yapımına etkisi bakımından başarılı olan kampanyalarının aksine Hobby Lobby davası, federasyonun başkanı Cecile Richards'ın Yüksek Mahkeme'nin yeni ve çok tehlikeli bir emsal oluşturarak şirketlerin milyonlarca işçinin kişisel sağlık kararlarına karşıbilmesine yol açacağına yönelik uyarılarına rağmen, hareketin tarihindeki en önemli geri adım olmuştur. Hobby Lobby davası ile Amerikan hukuk tarihinde ilk defa bir şirketin dini inançları olduğu ve çalışanlarına sağladığı sağlık sigortasına bu inançlarını yansıtabileceği kabul edildi. Neoliberalizmin en sevdiği söylemlerden biri olarak 'sermayenin dini yoktur' düsturu da böylece yanlışlanmış oldu.

Birleşmiş Milletler'in (BM) kadınları güçlendirmek için yaptığı çalışmalar ve yürüttüğü kampanyalarda, kadınların olgularla bilgilendirilerek kendi sağlıkları konusunda farkındalık içinde karar alması ve talepte bulunması amaçlanmaktadır. Veri ve bilgi, kadınların gerçeklikten kopmadan ve sermayenin kâr amaçlı yarattığı kamuoyu etkisinde yaptırdığı yasaların kurbanı olmadan yaşayabilmesi için hava, su kadar hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle BM, başarılı farkındalık kampanyalarını olduğu kadar kadınların yasal çerçevede ne ile karşı karşıya kaldıklarını anlamaları -ya da kalacaklarını öngörmeleri- için çeşitli seviyelerdeki ulusal yasaları da yaygın küresel erişime açtığı bilgi havuzuna koymaktadır ('Increasing Knowledge and Awareness'). Bilgi toplumlarının oluşumu ile birlikte kadınların, hâlâ erkeklerin gerisinde kalsa da, kendilerinin yaşam kalitesi ve refahını doğrudan ilgilendiren verilere ulaşma oranları da artmıştır. Üreme sağlığı ve doğum kontrolü ile ilgili gerçekler, yasal altyapılar ve sosyal güvence açısından işverenlerin yaklaşımı dijital ortamlarda kadınlar tarafından kadınların kullanımını için kayıt altına alınmaktadır (Mitter, 2000). Hobby Lobby davası ve Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin kararı da bu bilgi havuzunda yerini alacaktır. Ayrıca Hobby Lobby kararının BM'nin şirketlerin insan haklarına yönelik küresel sorumluluklarını çerçevelediği 10 ilke'ye uygunluğu da hukuk çevrelerinde tartışılmaktadır (Clark ve Durham, 2015).

Dünya Sağlık Örgütü'nün toplumsal cinsiyet eşitliği doğrultusunda belirlediği normlar, sağlık hizmetinin hizmeti alanın mali açıdan karşılayabileceği biçimde olmasının yanı sıra özellikle kadınların hizmetin kapsamının tanımlanmasına katılmasını öngörür. Böylelikle sağlık sigortalarının kadınların mali durumu ve ihtiyaçlarına daha duyarlı hale

getirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda kadınların alacağı hizmete erişeceği noktada bedel ödememesi insanî bir gereklilik olarak önplana çıkmaktadır ('Unequal, Unfair, Ineffective and Inefficient, 2007). Ancak neoliberalizmin toplumsal cinsiyete bakış açısındaki körlük (Rakowski, 2007: 116), uluslararası örgütlerin prensip ve tavsiyelerinin aksine, sermayenin çalışanlarına sunduğu sağlık hizmetlerine ve özellikle de doğum kontrol yöntemlerine son derece olumsuz biçimde yansımaktadır. Kadınlar, Hobby Lobby kararının bir sonucu olarak, tercih ettikleri doğum kontrol yöntemlerine erişebilmek için, bu hizmete ulaşmanın önkoşulu olarak, ilacın tam bedelini ödemek zorunda kalacaktır. Neoliberalizmi anlamak ve tanımlamak için ilk kapsamlı entelektüel çabayı gösterenlerden Michel Foucault, 1978-79 yılları arasında verdiği derslerde neoliberal mantığın her türlü toplu, yapısal ve yönetsel sorumluluğu gözardı ettiği ve sadece kendi refahından ve çıkarından sorumlu yatırımcı-işveren-vatandaş (homo economicus) kavramını yarattığını vurgular (Hamann, 2009: 43-44). Buna göre Amerikalılar, piyasa mantığının karar verme önceliklerinin ve yasa yapımına etkisinin, aile ve doğum gibi tek başına ekonomik olmayan alanlara da yayılmasının yollarını arayacaktır (Foucault, 2008: 323). Nitekim Hobby Lobby kararı, Foucault'nun bu öngörüsünü haklı çıkaran örneklerden biri olarak tarihteki yerini almıştır.

Sonuç

Andrew Dominik'in *Killing Them Softly* (2012) filminde Brad Pitt'in oynadığı kiralık katil Jackie Cogan, 'Amerika bir ülke değil şirkettir' der¹. Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin bir şirketin kadın çalışanlarının alacağı sağlık hizmetine karışabileceği, kadının kendi sağlığı için tercih edeceği bazı doğum kontrol yöntemlerini sigorta paketi dışında bırakabileceği kararı Cogan'ın bu sözlerini haklı çıkarır niteliktedir. Kapsamı sermayenin öznel tercihlerine göre belirlenen sağlık sigortaları en çok kadınları mağdur etmeye devam edecektir. Yasa yapımına kadın hareketinden ziyade sermaye sahiplerinin etki ediyor olması da hükümetleri, kendi sağlık reformlarına aykırı bile olsa sermayenin tercihleri doğrultusunda hareket etmeye zorlamaktadır. Ancak *Wonder Woman*'a ilham kaynağı olan Margaret Sanger gibi mitolojik, tarihsel ve yasal olarak gerçeğin ve doğrunun peşinde olan kadınlar hak mücadelesini bırakmayacaktır. *Planned Parenthood*'un yasa yapımına etkisi bu noktada sermayenin engellemelerine takılmışsa da özellikle kadının özgürleşme sürecinde büyük rol oynamış ve asal sağlık tercihleri arasında yer alan doğum kontrolü mücadelesine Hillary Clinton, Scarlett Johansson ve Julian Moore gibi güçlü ve kamusal alanda etkili olan kadınlar büyük destek vermeye devam etmektedir. ABD'de Clinton'ın aday olması beklenen 2016 yılındaki başkanlık seçimleri bu bağlamda da belirleyici olacaktır.

Ancak neoliberalizm, kadınların gerçeğin ve hakların peşindeki mücadelesini zorlaştıracak yeni yöntem ve söylemler geliştirmeye her geçen

gün devam ediyor. Facebook'un kadın CEO'su Sheryl Sandberg'in yazdığı çoksatın kitap (Lean In) ve Amerikan Dışışleri Bakanlığı'nın think-tank'inin ilk kadın direktörü, akademisyen Anne-Marie Slaughter'ın The Atlantic'e yazdığı ve milyonlar tarafından okunan makale (Why Women Still Can't Have It All), Catherine Rottenberg'e göre neoliberalizmin kadın hareketini kendine uydurduğu, neoliberal değerlerin feministler tarafından da benimsendiği algısını yayan çok başarılı ve popüler iki örnektir. Bu yazarları okumanın feminizmin neoliberalizme hiçbir eleştiri yönetmediği algısını yarattığı ve yaydığına işaret eden Rottenberg, kadınlara bu şekilde eşitsizliğin, mahrumiyetin ve erişim engellerinin sistemsel olmadığı ve kişisel çabalarla giderilebileceği mesajının verildiğini belirtiyor (2014: 419-22). Ancak Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin Hobby Lobby kararı, kadınların kazanılmış sosyal haklarını korumak için bireysel mücadeleden daha fazlasına, Planned Parenthood gibi yasa yapımına katkıda bulunma gücü olan platformlara gereksinimi olduğunu göstermiştir. Gerçeğin peşinden koşma, yalana karşı durma ve hak arayışında geri adım atmama, Wonder Woman gibi süper kahraman değilsek, kolektif bir duruşu ve bilinci gerektirmektedir.

Notlar

¹ Film George V. Haggins'in Cogan's Trade isimli romanından uyarlanmıştır.

Kaynakça

- Arendt H. (1975). *Home to Roost*. New York Review of Books. Reprinted in Arendt (Ed.), *Responsibility and Judgment*. New York: Knopf Doubleday: 257-276.
- Benhabib S. (2010). *Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bok S. (1982). *Secrets: On the Ethics of Concealment and Revelation*. New York: Pantheon Books.
- Bok S. (2000). Whistleblowing and Professional Responsibility. İçinde, Title P. (Ed), *Ethical Issues in Business: Inquiries, Cases, and Readings*. Ontario: Broadview Press: 70-78.
- Boston College (2014). Boston College Experts: Supreme Court on Hobby Lobby. İnternet adresi: <http://www.bc.edu/offices/pubaf/journalist/experts/supremect.html>. Erişim tarihi: 15.5.2015.
- Bunn G.C. (1997). The Lie Detector, Wonder Woman and Liberty: The Life, and Work of William Moulton Marston. *History of the Human Sciences*, 10(1): 91-119.

- Calhoun C. (1994). Introduction: Habermas and the Public Sphere. İçinde, Calhoun C. (Ed), *Habermas and the Public Sphere*. Boston: The MIT Press: 1-48.
- Catanzariti M. (2010). New Arcana Imperii. JSP/Center for the Study of Law and Society Faculty Working Papers. UC Berkely. İnternet adresi: <http://escholarship.org/uc/item/81g0030z>. Erişim tarihi: 10.5.2015.
- Clark, E.A. ve W.C. Durham, Jr (2015). The Emergence of Corporate Religious Freedom. İçinde, Evans M. et al. (Eds), *The Changing Nature of Religious Rights Under International Law*. Oxford: Oxford University Press: 256-285.
- Foucault M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France*. New York: Palgrave MacMillan.
- George S. (1999). A Short History of Neo-liberalism: Twenty Years of Elite Economic Sovereignty in a Globalizing World, Global Exchange: Conference on Economic Sovereignty in a Globalising World. Bangkok, 24-26 March. İnternet adresi: <http://www.globalexchange.org/resources/econ101/neoliberalismhist>. Erişim tarihi: 15.5.2015.
- Haque M.S. (1994). The Fate of Sustainable Development Under Neo-liberal Regimes in Developing Countries, *International Political Science Association*, 20(2): 197-218.
- Hamann, T.H. (2009). Neoliberalism, Governmentality, and Ethics. *Foucault Studies*, 6(1): 37-59.
- Jay M. (2010). *The Virtues of Mendacity: On Lying in Politics*. Virginia: Virginia University Press.
- Kaiser Health News (2014). What's at Stake for Birth Control in Upcoming SCOTUS Decision. İnternet adresi: <http://khn.org/news/supreme-court-hobby-lobby-contraception-birth-control>. Erişim tarihi: 6.5.2015.
- Langton R. (2000). Feminism in Epistemology: Exclusion and Objectification. İçinde, Fricker M. ve J. Hornsby (Eds.), *Cambridge Companion to Feminism in Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press: 127-45.
- Lepore J. (2014a). *The Secret History of Wonder Woman*. New York: Alfred A. Knopf.
- Lepore J. (2014b). The Last Amazon: Wonder Woman Returns. The New Yorker, 22 September 2014. İnternet adresi: <http://www.newyorker.com/magazine/2014/09/22/last-amazon>. Erişim tarihi: 15.4.2015.
- Liptak A. (2014). Supreme Court Rejects Contraceptives Mandate for Some Corporations: Justices Rule in Favor of Hobby Lobby. New York Times,

- Haziran 30, 2014. İnternet adresi: http://www.nytimes.com/2014/07/01/us/hobby-lobby-case-supreme-court-contraception.html?_r=0. Erişim tarihi: 15.5.2015.
- Mitter S. (2000). 'Women in Knowledge Societies,' United Nations. <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/apcity/unpan004080.pdf>. Erişim tarihi: 15.5.2015.
- Planned Parenthood (2014). Who We Are. Planned Parenthood web page. İnternet adresi: <http://www.plannedparenthood.org/about-us/who-we-are>. Erişim tarihi: 10.5.2015.
- Pitkethly C. (2013). Wonder Woman. İçinde, Duncan R. & Smith M.J. (Eds.), *Icons of the American Comic Book: From Captain America to Wonder Woman*. California: ABC-CLIO-LLL: 824-835.
- Politicususa (2015). 'Hobby Lobby Ruling Opened Floodgates for Indiana Discrimination Law,' April 1, 2015. İnternet adresi: <http://www.politicususa.com/2015/04/01/hobby-ruling-opened-floodgates-indiana-discrimination-law.html>. Erişim tarihi: 15.5.2015.
- Rakowski C.A. (2000). Obstacles and Opportunities to Women's Empowerment Under Liberal Reform. *Journal of Developing Societies*, 16 (1): 115-38.
- Richards C. (2014). The Only Controversy About Birth Control is that We're Still Fighting for it. Times, Temmuz 1, 2014. İnternet adresi: <http://time.com/2945942/planned-parenthood-hobby-lobby>. Erişim tarihi: 15.5.2015.
- Rottenberg C. (2014). The Rise of Neoliberal Feminism. *Cultural Studies*, 28(3): 418-437.
- Savage C. (2009). On Sotomayor, Some Abortion Rights Backers Are Uneasy. New York Times, Mayıs 27, 2009. İnternet adresi: <http://www.nytimes.com/2009/05/28/us/politics/28abortion.html?pagewanted=all>. Erişim tarihi: 15.5.2015.
- Shiva V. (1996). Science, Nature and Gender. İçinde, Garry A. ve M. Pearsall (Eds), *Women, Knowledge and Reality: Explorations in Feminist Philosophy*. New York: Routledge: 264-85.
- Stachowik J.A. (2009). A Brief History of CBOs/NGOs in Health and Public Health. İçinde Gaist P.A. (Ed), *Igniting the Power of Community: The Role of CBOs and NGOs in Global Public*. New York: Springer: 3-12.
- Teeple G. (2000). Globalization and the Decline of Social Reform: Into the Twenty-first Century. Toronto: University of Toronto.
- The Economist (2014). Wonder Woman. A Bird, But Not a Plane: Strange Roots of an American Icon. İnternet adresi: <http://www.Economist.com/>

news/books-and-arts/21634989-strange-roots-american-icon-bird-not-plane. Erişim tarihi: 29.11.2014.

UN Women (2014). Increasing Knowledge and Awareness. İnternet adresi: <http://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/increasing-knowledge-and-awareness>

Wilkinson T. (1997). Metis and Her Urban Children: Notes on an Epistemology of the Gut. *A Feminist Journal of Transformative Wisdom*, 2(1): 39-64.

Wolbrecht C. (2010). *The Politics of Women's Rights: Parties, Positions, and Change*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Women and Gender Equity Knowledge Network (2007). Unequal, Unfair, Ineffective and Inefficient -Gender Inequality in Health: Why It Exists and How We Can Change It. Report of the Women and Gender Equity Knowledge Network of the Commission on Social Determinants of Health. İnternet adresi: http://www.who.int/social_determinants/resources/cs_dh_media/wgekn_final_report_07.pdf. Erişim tarihi: 15.5.2015.

Ev Kadınlarının Siyasal Katılımı ve Feminizm Anlayışları: İzmir Örneği

Defne Erzene Bürgin*
İzmir Üniversitesi

Öz

Bu çalışmada İzmir’de yaşayan ev kadınlarının siyasal katılımı ve feminizm anlayışları araştırılmıştır. İzmir ili sınırları içerisinde 2014 yılında 352 ev kadınına 40 sorudan oluşan yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır. Anket yapılan kadınların kimlik bilgileri saklı tutulmuştur. Araştırmaya katılan ev kadınlarına Türkiye’de kadın olmak nedir? Aile içi kararları kim veriyor? Toplumda kadın erkek eşitliği var mı? Kadın erkek eşitsizliğine çözüm önerileriniz nelerdir? Feminizm nedir? Feminist misiniz? Kadın hakları, kadına karşı şiddet konularında siyasette gereği yapılıyor mu? Gelecekte toplumda kadının durumunu nasıl görüyorsunuz? Eşinizden şiddet görüyor musunuz? Haberleri izliyor musunuz? Eşinizden farklı bir partiye oy veriyor musunuz? STK üyesi misiniz? Gazete okuyor musunuz? soruları yöneltilmiştir. Anket sorularından elden edilen sonuçlar yüzdelerle değerler olarak tablolarda ve kadınların cümlelerinden alıntılar şeklinde sunulmuştur. Türkiye’nin batısında yer alan İzmir tarihsel süreçte yabancıların ve Türklerin iç içe yaşadığı bir şehir olmuştur. Farklı kültürlerin buluştuğu bir nokta olan İzmir, toplumsal anlamda şehrin kozmopolit bir kültüre sahip olmasına katkı sağlamıştır. Bugün İzmir çok kültürlü yapısını hala korumakta sosyolojik anlamda kültürlerarası paylaşımların ve anlayışın yüksek olduğu 4,4 milyon nüfusu ile Türkiye’nin üçüncü büyük şehridir. Türkiye’nin diğer bölgeleri ile karşılaştırıldığında ataerkil yapının doğurmuş olduğu cinsiyet eşitsizliklerinden nispeten daha az etkilendiğini varsaydığımız İzmirli kadınların siyasal katılımı/ siyasete bakış açıları nasıldır? İzmirli ev kadınlarının siyasete bakış açılarını ortaya koymaya çalışan bu araştırma, Türkiye’de ataerkil anlayışın daha güçlü olduğu bölgelerinde yaşayan kadınların durumlarını tespit açısından bir referans oluşturacaktır. Araştırmaya katılan ev kadınları %60’ı lise ve üstü eğitim düzeyine sahiptir. Araştırmanın temel bulguları arasında İzmir’de kadınların %36’sının eşlerinden fiziksel şiddet gördüğü, sadece %12’sinin STK üyesi olduğu, %30’unun hiç gazete okumadığı ve sadece %16’sının kendini feminist olarak tanımladığı tespit edilmiştir. Çoğunluk ya feminizmin anlamını bilmemekte ya da gereksiz bir ideoloji ve erkek düşmanlığı olarak tanımlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: ev kadınları, siyasal katılım, feminizm anlayışı, İzmir.

* Yrd. Doç. Dr. Defne Erzene Bürgin, İzmir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı, İzmir-Türkiye. E-posta: defne.erzene@izmir.edu.tr.

Political Participation of Homemaker Women and their Attitude to Feminism: Case of İzmir

Defne Erzene Bürgin
İzmir University

Abstract

This article analyses the political participation of homemaker women in İzmir, Turkey and their attitude to feminist ideology, based on an anonymous survey conducted in 2014. The survey consists of the following questions: What is the meaning of being a women in Turkey? Who generally makes decisions in your family? Is there gender equality in your society? What are your proposals to solve gender inequality existing in the Turkish society? What is feminism? Are you a feminist? How do you consider the political responses regarding women's rights and violence against women? Have you experienced violence by your husband? How do you see the position of women in the Turkish society in the future? Do you watch the news on daily basis? Do you read the newspapers on daily basis? In the elections, can you vote for a different party from your husband's? Are you a member of an NGO? The answers to the questionnaire have been analysed both quantitatively and qualitatively. İzmir is the city on the West coast of Turkey. İzmir has been a city where different cultures live together, thereby contributing to a cosmopolitan culture. Today, İzmir still conserves its multicultural structure and from a sociological point of view, it is a city with a high share of intercultural relations and tolerance. It is the third largest city of Turkey with a population of 4,4 millions. Due to this multicultural character of the city, the patriarchal structure in İzmir weaker than other big cities and regions of Turkey. Consequently, a higher political participation of women in İzmir than in other parts of the country can be expected. Sixty per cent of the participatnts have a high school or university degree. However findings of the survey reveal that 36 per cent of women have experienced physical violence by their husbands, only 12 per cent are member of an NGO, 30 per cent of them do not read newspapers and only 16 per cent define themselves as feminists. The majority of the respondents define feminism negatively such as an unnecessary ideology, enemy of men or they do not even know the meaning of feminism.

Keywords: homemaker, woman, political participation, attitudes, feminism, İzmir.

Giriş

Türkiye’de seçmen kitlesinin yarısını oluşturan kadınların siyasette temsili konusunda önemli sıkıntılar vardır. Kadınların siyasete katılımı Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 2010 verilerine göre incelendiğinde Türkiye’nin 186 ülke arasından 136. sıradaki Kenya ve 143. sıradaki Kongo’nun gerisinde kalarak 144. sırada yer almaktadır (Ünal, 2011: 2).

Avrupa Birliği’ne aday bir ülke olan Türkiye, 2013’te yayımlanan Cinsiyet Ayrımcılığı Raporu 2013 (Global Gender Gap, 2013) verilerine göre dünyada 135 ülke arasında 120’inci sırada yer almaktadır. Nijerya, Zambiya, Etiyopya gibi daha düşük gelir grubunda yer alan birçok Afrika ülkesi sıralamada Türkiye’den daha üst yeredir. Yine OECD ülkeleri arasında 2011 yılında yapılan kadınların işgücüne katılım oranlarını gösteren araştırmada Türkiye %27,8 oran ile kadınların işgücüne katılımı en düşük ülkedir.

Toplumsal Cinsiyet eşitliği, kadınlar ve erkekler arasındaki eğitim eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması, kadınların istihdamda daha fazla pay almaları ve parlamentodaki kadın milletvekili sayısının artırılmasını amaçlamaktadır. Türkiye’de yıllar itibarıyla kadınlar ve erkekler arasındaki cinsiyet eşitsizlikleri eğitim alanında azalmaktadır. Son yıllarda parlamentodaki kadın milletvekili sayısında da artış gözlenmektedir. 1935’te %4,5, 1950’de %0,6, 1983’de %3, 1999’da %4,2 olan kadın milletvekili sayısı 2000 ile birlikte istenilen düzeyde olmasa da artış göstermiştir. 2007’de %9,1 olan rakam, 2011’de %14,4’e yükselerek Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en yüksek oranına ulaşmıştır (TÜİK, 2012: 146). Türkiye’nin üye olmayı hedeflediği AB ülkelerinde kadın milletvekilleri oranları çok daha yüksektir.

Örneğin İsveç’te kadın milletvekili oranı %44,7, Finlandiya’da % 42,5, Hollanda’da %40,7, Danimarka’da %39,1 ve Almanya’da %32,9’dur (TÜİK, 2012: 143). Türkiye oransal olarak 137 ülke sıralamasında 107. sırada yer almaktadır (Gökçimen, 2008: 38).

Türkiye’de kadının statüsünün tartışma konusu olmaya başlaması Tanzimat dönemine rastlar. 1900’lerin başından itibaren yaygınlaşan kadın gazetelerinde özellikle eğitim hakkı, sokağa çıkabilme ve çalışma haklarından söz edilmiştir. (Tekeli ve Çakır’dan aktaran Görgülü, 2014: 30). Nezihe Muhiddin Tepedelengil henüz Cumhuriyet Halk Fırkası bile kurulmadan "Kadın Hakları Fırkası" adlı siyasi partinin kuruluş çalışmalarını tamamlayarak Türkiye’deki ilk siyasal partinin kurucusu olmuştur. Türkiye’de kadınlar Fransız Devrimi’nden 1700’li yıllardan itibaren savaşım veren Fransız kadınlarından önce, 1934’te seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir. Ama kadınların siyasette temsil oranı günümüzde hâlâ %14,4 düzeyini geçememiştir. Siyasal süreçlere kadınların katılımını etkileyen toplumsal etmenlerin başında geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri gelmektedir. Türk toplumsal ve kültürel yapısına genel olarak bakıldığında, tüm reformlara rağmen erkek egemen yapının hala devam ettiği görülmektedir. Kadınların yaptıkları işler “özel” yaşam alanında, dolayısıyla toplumun ortak yaşamının dışında görülür; bu nedenle de kamuyu

ilgilendirmeyen, diğer bir deyişle apolitik bir dünyaya ait olarak tanımlanır (TüSiAD, 2004).

Türkiye’de kadınların istihdama katılım oranları da düşmektedir. Bu düşüşün en önemli nedeni köyden kente gç ile tarımda çalışan kadınların işgücünden kopmasıdır. Kadınların eğitim düzeyleri yükseldikçe işgücüne katılım oranlarının artması beklenir. Ama Türkiye’de tam tersi bir durum söz konusudur. Özellikle şehirlerde yaşayan kadınların işgücüne katılım oranlarında beklenen artış olmamıştır. 1923-27 döneminde Türkiye’de kadınların %81,3’ işgücüne katılmaktaydı. Bu oran 1965’te %56,2’ye gerilemiştir (Dülger, 1984: 95). Türkiye genelinde kadınların işgücüne katılım oranları ise 1988 yılında %34,3 iken, 2004’te %24, 2012’de %29,5 olmuştur. 2004 yılı bir kırılma noktası olarak düşünülebilir (nder, 2013: 45). 1990 yılında kentte yaşayan kadınların işgücüne katılım oranı %17 iken, bu oran 2000 yılında %15,7’ye düştü. 2006’da kentlerde kadınların işgücüne katılma oranı %16,7 ile biraz yükselme gösterdi (TK, 2001: 77). Günümüzde lke genelinde “kentsel ve kırsal alanlarda” kadınların işgücüne katılma oranı sadece %30,8’dir.

Kadınlar sürekli olarak kamusal alandan dışlanmış, özel alan içinde sıkışıp kalmışlardır. Ataerkil yapı kadına ev kadını olma rolünü yüklemektedir. Kadın iyi bir eş, iyi bir anne ve iyi bir ev hanımı olmakla yükümlüdür. Toplum tarafından kadına yüklenen bu roller kadının hem sosyal, hem siyasi, hem de maddi anlamda özgürleşmesinin önünü kesmiştir. Toplumsal bütün karar mekanizmaları erkeklerin elindedir. Türkiye’de günümüzde toplam yaklaşık 11,5 milyon ev kadını bulunmaktadır. Bu, 15 yaş üstü bütün kadınların yaklaşık %41’ine denk gelen önemli bir rakamdır (TK; 2013 Yıllık Hanehalkı Işgc İstatistikler). Literatürde yine çok fazla olmamakla birlikte ağırlıklı olarak işgücünde yer alan kadınlar ve sorunları incelenmiştir. Bu çalışmada İzmir’de yaşayan ev kadınlarının siyasi katılımı ve feminist ideoloji anlayışları araştırılmıştır.

Ev Kadınları

Türkiye’de literatürde, istihdamda kadın, işgücüne katılan kadınlar üzerine yapılmış çalışmalar vardır ama sadece ev kadınları üzerine yapılmış çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu açıdan bu bölümde dünya literatüründe ev kadınları üzerine yapılmış çalışmalardan kısa özetler sunulacaktır. Farklı ülkelerde yapılmış bu çalışmalarda ev kadınlarına sorulmuş sorular, İzmir’de ev kadınlarına uygulanan anket soruları için referans oluşturmuştur.

Ev kadınları üzerine yapılan çalışmalar 1960’larda ikinci dalga feminist hareketin güçlenmesiyle ağırlıklı olarak teorik alanda yapılmıştır. Bu dönemdeki feminist yazarların başında Simone de Beauvoir gelir. Beauvoir, İkinici Cins (Le Deuxieme Sexe) adlı eserine “On ne nait pas une femme, on le devient” (Kadın olarak doğmuyoruz, kadına dnştrlyoruz) cümlesi ile başlar (1947: 1). Bu cümle kitabın anlatmak istediğini özetlemektedir. Beauvoir bu eserde kız çocukları sürekli korunmaya muhtaç, saçları

okşanarak, diz üzerine oturtularak sevgi sözcükleri ile yetiştirilirken, erkek çocuklarının yumuşak ses tonu ve sevgiden uzak, daha sert bir dil kullanılarak yetiştirildiklerini yazar (Beauvoir, 1947: 18-19). Erkek çocuklar ağaçlara tırmanarak, arkadaşları ile güreşerek veya dövüşerek, şiddet içerikli oyunlarla sosyalleşirken, aynı zamanda vücutlarını doğaya hükmeden bir savaş aracı olarak algıladılar. Şiddetin sonuçlarından ders çıkarır, acıyı azaltmayı, gözyaşlarını dindirmeyi öğrenirler (Beauvoir, 1947: 29). Erkek çocuğunun geleceği düşünülürken, denizci mi olacak, mühendis mi, başka şehirlerde mi yaşayacak, dünyayı mı gezecek, çok zengin olacak mı ihtimalleri üzerine düşünülür. Bütün bunlar erkek çocuğun hayatında yapacağı seçimler konusunda kendisini özgür hissetmesini ve birçok şansı olduğunu düşünmesini sağlar. Oysa kız çocuğunun geleceği, kaderi daha on iki yaşına bile basmadan belirlenmiştir. Önce kocasının karısı, sonra çocuklarının annesi ve daha sonra büyükanne olacaktır. Aynı annesi gibi evine bakacak, çocuklarını büyütecektir. Yani kısacası onun hayat hikâyesi alınca çoktan yazılmıştır ve geleceği hakkında seçim yapma şansı yoktur (Beauvoir, 1947: 52). Beauvoir, kadınların en büyük düşmanının dışarıdan dayatılan engeller değil, tersine yetiştirilme tarzlarına bağlı olarak, kendi konumlarını yanlış kavramalarına sebep olan “kafalarının içindeki engeller” olduğunu vurgular (Erzene-Bürgin, 2014: 20).

Matthews *Just a Housewife; The Rise and Fall of Domesticity in America* adlı kitabında Amerikan tarihinde ev kadınlığını toplumsal statüsünü inceler. 19. yüzyılda ev kadınlarının günümüzle karşılaştırıldığında toplumda daha prestijli bir konumları vardır. Kadınlar çocukluklarından itibaren iyi bir ev kadını olmak için yetiştirilirler (Matthew, 1987: 73). Dönemin önemli yazarlarının romanlarını inceleyen Matthew ev işlerinde beceri sağlayan kadınların özel alanda güç sahibi olduklarını ve bu şekilde erkeklere karşı toplumsal konumlarını güçlendirdiklerini savunur (Matthew, 1987:84). 19. Yüzyılın sonlarında kadınlar özel alandan aldıkları güç ile ilk sokak protestolarına başladılar; seçme ve seçilme hakkı isterler.

Türk kadını ilk sokak protestosunu 1828 yılında İzmir’de gerçekleştirdi. İzmirli kadınlar ekmeğe yapılan zammı protesto etmek içinde tarihte ilk defa sokağa çıktılar. İzmirli kadınların bu protestosu sonucu ekmeğe zammı geri alındı. Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi Müdürü Yrd. Doç. Dr. Oktay Gökdemir, “Her yenilikte öncü olan, Osmanlı ve Türkiye için ilklerin kenti İzmir, bu ayaklanmaya da öncü konumunda. İzmirli kadının kendi hakları için sokaklara çıkması önemli bir demokrasi hareketi. Kökeni Amazonlara dayanan İzmir kadını, farkını 1828 yılındaki protestolarda göstermiş” (Gökdemir, 2011). Kadınlar siyasi hakları olmadan evlerini yeterince koruyamayacaklarına inanırlar. Matthew “domestic” feminizmin ev kadınlarının siyasi haklarını elde etmesinde önemli bir rol oynadığını söyler. Kadınlar siyasi alanda daha çok güç kazanmak için “evi” yani özel alanı ellerinde bir koz olarak 20. yüzyıl başlarına kadar kullanırlar (Matthew, 1987: 89). Ama bazı yazarlara göre kadınlara üstün özellik olarak atfedilen nitelikler annelik, yüce varlık gibi aslında kadınları daha dezavantajlı bir konuma sokuyordu. Çünkü bu rolleri gerçekleştirebilmek için yüksek bir entelektüel yetenek gerekmiyordu. Özel alanı kadınların

avantajına siyasallaştırmak, ev ve aile yaşamının değerlerinin sorgulanmaya başlamasına neden oldu. Özellikle 19. yüzyıl ve Endüstri Devrimi sonrası ev kadınlarının toplumda ki konumları ve statüleri daha çok tartışılır oldu (Mathew, 1987).

Feminist ideolojide toplumun dezavantajlı kesimi olarak tanımlanan ev kadınları üzerine ampirik ilk önemli çalışma ise 1970’lerde Ann Oakley tarafından Londra’da yaşayan 40 ev kadını ile derinlemesine mlkatlar aracılığıyla yapılmıştır. Bu alışma, “Ev İşi Sosyolojisi” (Sociology of Housework) başlığı altında kitap şeklinde basılmış ve günümüzde ev kadınları üzerine yapılan çalışmalarda hâlâ önemli bir referans olarak kullanılmaktadır. Oakley, bu çalışmasında ev kadınlarının günlük yaşantılarından uzun alıntılar yaparak, kadınların ev işleri ile kendilerine verilen ev kadını rolünü ne derece benimzediklerini, ev kadını olarak ne derece mutlu bireyler olduklarını ölçmeye çalışmıştır. Bu lmleri yapmak için kadınların eğitim düzeyi, sosyal sınıfı, ev içi işlerde ne derece iş bölümü yapıldığı gibi değişkenler kullanmıştır. Oakley, toplumdaki kadınlar arasında çoğunluğu oluşturan ev kadınlarının sorunlarının neler olduğu, neden çalışmadıkları ya da çalışmak istemedikleri, ocuk bakımı, ev içi kararların verilmesinde ne tür rolleri olduğu gibi sorulara çalışmasında cevap aramıştır. Bu veriler ile ev kadınlarının evlilik kurumu içerisinde ortak haklara sahip olan bireyler mi, yoksa evlilik kurumunun kadınların toplum içinde dezavantajlı konumlarını daha da güçlendiren bir kurum mu olduğunu sorgulamıştır. Orta sınıf kadınlar ve işçi sınıfı kadınlar olarak sınıflandırdığı çalışma sonuçlarında, orta sınıf kadınların hayatlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin biraz daha fazla sağlandığını tespit etmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin dünyada yüksek oranda sağlandığı İskandinav ülkelerinden biri olan Norveç’te ev kadını tanımını daha farklıdır. Norveç’te ev kadınların çoğunun eşlerinin iyi bir geliri vardır. Genelde lüks bir hayata sahip olan bu kadınlar için boş zamanlarında yaptıkları aktiviteler ev işlerinden daha önemlidir (Kitterd & Rnsen, 2013: 1275-1277). Bilinen bir gerçek kadınların eğitim düzeyi arttıca işgücüne katılım olanaklarının artmasıdır (KSGM, 2008). Türkiye’de kadın istihdamının en yüksek olduğu evre, üst sosyo-ekonomik sınıflardır. Düşük yaşam standartlarının egemen olduğu alt sınıflarda kadınlar ailenin ihtiyaı olmasına rağmen, toplumsal ve geleneksel değerlerden dolayı sadece kocasının nızası olursa çalışabileceği işlerde işgücüne katılabilmektedir (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 200).

Kadın Yurttaşlığı ve Siyasal Katılım

Dünya kadınları eğitim düzeylerinden, geleneksel yaşam biçimleri ve değer yargılarından, yasalardaki ayrımcı hükümlerden kaynaklanan engeller nedeniyle, yüzyıllar boyunca, içinde yer aldıkları siyasal sistemlerle yeterince bağ kuramadan yaşamışlardır. Siyasal katılma, bireyin siyasal sistemle kurmuş olduğu ilgi ilişkileridir. Bu ilişkiler siyasal olayları izlemek ve bilgi edinmekten, siyasal eylemlerde bulunmaya, oy vermeye, adaylığa ve siyasal karar

mekanizmalarında yer almaya kadar uzanan değişik biçim ve boyutlarda kendini gösterebilir (Gökçimen, 2008: 7).

Kadınlar kitlesel olarak tarih sahnesine ilk Fransız Devrimi'yle çıkmıştır. Farklı kesimlerden kadınlar devrime destek vermişler; eşitlik, özgürlük ve kardeşlik söylemleriyle hak talep etmişlerdir. Liberal feministlerin kurama en büyük katkılarından biri özel alan ve kamusal alan ayrımıdır. John Stuart Mill (1806-1873) Kadınların İtaati (The Subjection of Women) isimli eseri ile feminist ideolojiye önemli katkılarda bulunmuş yazarlardandı. Bu eserinde kadının evlilik içindeki rolünü incelemiş ve kadına karşı hukuksal olarak eşit davranılmadığını vurguladı. Kadına yasal ve siyasi eşitlik sağlanması gerektiğini yazdı. Mill'e göre kadının özgür yaşamını engelleyen üç önemli faktör vardı. Bunlar toplumsal cinsiyet, eğitim ve evlilik. Mill kadının bastırılmasının Antik zamanlardan beri devam ettiğini ve kadına karşı oluşturulan önyargıların insanlığın ilerlemesini önemli derecede engellediğini savunuyordu. Mill'in inancına göre, ideal bir dünyada kadınlar ve erkekler birbirlerine benzeyecekti. Erkekler daha az bencil olacak ve kadınlar da kendi varlıklarını abartılı bir biçimde inkâr etmekten kurtulacaktı (Walters, 2009: 71). Mill'e göre kadınların kamusalın dışında tutulmasının nedeni erkek cinsinin çoğunluğunun, henüz eşitleri olan bir kadın ile birlikte yaşama düşüncesine tahammül edememeleriydi. Bundan dolayı erkekler kadınların ev hayatında ikincil konumlarını sürdürmelerini istemekteydi (Donovan, 2013: 64). Women and Economics (1898) (Kadın ve Ekonomi) adlı eserinde Gilman kadına yüklenen annelik ve ev kadını rolünü eleştirir. Kadının tüm gün yapmış olduğu bu işlerin ekonomik değeri olmadığı gibi bu roller kadına toplumda daha aşağı bir statü verir (Gilman, 1898). Jane Addams (1860-1935) Kadınlar niçin oy vermeliler? isimli makalesinde kadınların özel alanda tecrit edilmiş bir şekilde yaşayamayacaklarını, çünkü kamusal alanda olup bitenin sürekli olarak özel alanı etkilediğini ileri sürmektedir (Addams'tan aktaran: Donovan, 2013: 117). Pateman'da kamusal alandaki erkek yurttaşlar arasındaki eşitliği mümkün kılanın özel alandaki eşitsizlikler olduğunu ifade etmektedir. Kamusal/özel ayrımı, özel alandaki eşitsizlikleri görünmez kılmaktadır (Pateman'dan aktaran Çakır, 2013: 34).

Kadınların siyasallaşmasının 19. yüzyılın ortalarından, yani sanayi devrimi sonrası farklılaşan, tabakalaşan toplumun; Avrupa'da kapitalist üretim ilişkilerinin sonucunda doğan sınıf mücadelelerinin içine girmesiyle başladığı söylenebilir. Yüzlerce yıl aile içi karar mekanizmalarında bile yer alamayan kadın, sınıf mücadelesi içinde kendi haklarının bilincine varmış; mülk edinmekten kürtaja, ücret hakkından seçme ve seçilmeye kadar uzanan bir dizi hakkın mücadelesini vermiştir. Gelişmiş ülkelerde kadının siyasal katılımı kadının özgür iradesine bağlıyken, az gelişmiş ülkelerde bu durum genellikle kadınların baba veya kocalarının istemlerine göre olabilmektedir. Toplumsal koşullara göre kadınların siyasal katılımı değişebilmektedir. Kadınların siyasal yaşama özgürce katılmaları eğitim düzeyleri, çalışma yaşamındaki yerleri, evli olup olmamaları, gelir düzeyleri, kentleşme düzeylerine bağlı olarak genişleyebilmektedir (Minibaş'tan aktaran Geçkin, 2009: 627).

1970 sonrası feminist hareketin vurguları, siyasal temsilin brokratiklemi, teknokratiklemi biçimleri yerine, eylemi, eşitlik ve dayanışmayı temel alan katılımcı demokrasi ve yurttaşlık biçimleriyle uyuşmaktadır (akır, 2013: 37). Türkiye’de 1934 yılında kadına seçme ve seçilme hakkı verildiğinden beri, kadınlar, bireysel davranışa giren seçme hakkını kullanmada teşvik görmekte, desteklenmekte ve kanalize edilmekte iken, ikinci tür katılımı gerektiren seçilme hakkına ilişkin olarak bu yardımı bulamamaktadırlar (Ayata, 2011: 262).

Türkiye’de büyük kentlerde doğup büyümüş ve eğitimi kadınların siyasete bakış açıları, feminist ideolojiyi nasıl değerlendirdikleri, neye göre oy verdikleri ve siyasete katılamamalarının nedenleri nelerdir? Bu soruya verilecek yanıtlardan bir kısmı, kadınların kadın olarak durularını belirleyen ve kendilerinin de bilerek veya bilmeyerek yeniden üretiminde rol oynadıkları ataerkil ideoloji ile şüphesiz yakından ilgilidir. Ataerkil toplumlarda egemen olan geleneksel ideolojinin cinsiyetçi işbölümü, kadını öncelikle ev ilerinden ve ocuk bakımından sorumlu tutar. Bu nedenle, kadınların çoğunluğu toplumsal üretimden uzak kalır ve kendilerini küçük yalardan itibaren öğretilip benimsetilen toplumsal cinsiyet düşünce ve davranış kalıplarına göre beceriler edinir (nder, 2013: 55).

Erbil ve Pasinlioğlu (2004) gerçekleştirdikleri çalışmalarında ailede karar verme sürecinde kadının rolünü belirlemeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede 280 kadın üzerine gerçekleştirilen çalışmada eşlerin birlikte karar verme oranının ortalama olarak %42,8, eşlerin tek başına karar verme oranlarının ise yine ortalama olarak kadınlarda %27,3, erkeklerde %22 olduğu belirlenmiştir. Kadınların daha az önemli konularda, erkeklerin ise önemli konularda karar verdiği saptanmıştır. Genç ve yüksek eğitimi kadınların ise aile içi karar vermede daha etkin olduğu tespit edilmiştir. imen (2012) 600 kişi üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında eğitim düzeyinin kadının aile içi kararlara katılımı üzerindeki etkinliğini ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu çerçevede eğitim düzeyi yükseldikçe kadınların hane gelirine katkılarının ve hem aile içinde hem de toplumda statülerinin yükseldiği tespit edilmiştir. Buna paralel olarak geleneksel aile yapısında erkek tarafından alınan kararlardan, kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe ortak alınmaya baladığı grlmtir. Öte yandan gayrimenkul ve araba alım-satımı, tatil ve tasarruf gibi önem derecesi yüksek maddi konularda ise erkeğin tek başına karar verme oranında yükselme görülürken, birlikte karar verme oranının düştüğü tespit edilmiştir (Ayyıldız ve arkadaşları, 2014: 122). Sancar’ın (2013) erkekler devlet, kadınlar aile kural cümlesi Türk modernleşmesinin cinsiyet tarihini özetlemektedir. Ailenin kurucusu kadın ise kadının bu toplumun en küçük grubunun içinde nasıl bir rolü vardır? Kadın gerçekten ailede önemli ve gl bir konuma sahip midir?

Neden İzmirliler Ev Kadınları?

Türkiye’nin 3. büyük Şehri 4,4 milyon nüfuslu İzmir Türkiye’nin modern Őehirleri arasında adlandırılır. Ester Almelek İzmir Son Durak adlı kitabının n sözünde;

Bu 8 bin 500 yıllık kozmopolit şehrin Bornova meydanında, elinde kitabı olan Amazon heykeli tektir dünyada. Bir efsaneye göre, Smyrna (İzmir) şehri, erkeklerin aralarında yaşamasına izin vermeyen ve iyi ok atabilmek için göğüslerinden birini kestikleri söylenen Amazonlar tarafından kurulmuştur. Gerçi İzmir'in kuruluşunu anlatan başka efsaneler de vardır Ama ben en çok Amazonlar efsanesini yakıştırdım bu şehre. Bu durum belki de İzmirli kızların güzel ve kişilikli oluşlarından (Almelek, 2014).

İzmirli kadınların Türkiye'nin diğer bölgeleri ile karşılaştırıldığında daha özgür bir ortamda yaşadıkları varsayılanmaktadır. TÜİK (2010) ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (TSPB, 2011) tarafından sunulan bazı istatistik veriler bu varsayımı destekler niteliktedir. Örneğin;

- Başlık parası istenmesi Türkiye ortalaması %18,1, İstanbul %14,1, Ankara'da %12,0 ve İzmir'de bu oran %5,3 (TÜİK, 2010: 30).
- Akraba evliliği Türkiye ortalaması %23,3, İstanbul %17,6, Ankara %22,7, İzmir %11,6 (TÜİK, 2010: 31).
- Eş ile tanışma şekli: Aile ve akraba çevresiyle tanışanların Türkiye ortalaması %39,4, İstanbul %38,1, Ankara %45,1, İzmir %35,1 (TSPB, 2011: 67).
- Evlilik kararı kendi seçimim diyenler Türkiye ortalaması %41,0, İzmir %50,8 (TSPB, 2011: 70).
- Boşananların Türkiye ortalaması %5,3, İstanbul %6,6, Ankara % 6,9, İzmir %7,5 (TSPB, 2011: 99).
- Küçük çocukların anaokuluna gitmesi Türkiye ortalaması %24,5, İstanbul %23,0, Ankara 24,2, İzmir %29,7 (TSPB, 2011: 117).
- Erkek çocuk isteme durumu Türkiye ortalaması %15,4, İstanbul %13,4, Ankara %14,8, İzmir %11,2 (TSPB, 2011: 155).

20. yüzyılın başlarında İzmir'in 250.000 dolayındaki nüfusunun 55.000'ini Rumlar, 21.000'ini Museviler, 10.000'ini Ermeniler ve 50.000'ini yabancı uyruklular, geri kalanını da Müslüman Türkler oluşturuyordu (Umar, 1974: 13). İzmir çok kültürlü, kozmopolit, birçok dinden farklı grupların uzun seneler iç içe yaşayabildiği bu açıdan da sosyolojik anlamda kültürlerarası paylaşımların yüksek olduğu bir şehirdir. Bu zengin kültürel dokusu İzmirli kadınları da zenginleştirmiştir. Türkiye'nin batısında yer alan İzmir'de ataerkil kültürel yapının biraz daha zayıf olması varsayımından çıkarsak, bu şehrin kadınlarının daha özgür, daha eşitlikçi ortamlarda yetiştikleri düşünülebilir. İzmirli ev kadınlarının siyasal katılımlarının, siyasete bakış açılarını ortaya koymaya çalışan bir araştırma Türkiye'de ataerkil yapının daha kuvvetli olduğu bölgelerinde yaşayan kadınların durumlarını tespit açısından bir referans oluşturacaktır.

Yöntem

Örnekleme seçim yöntemi ve özellikleri: Araştırmada olasılığa dayanmayan örnekleme seçme tekniklerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar İzmir'in çeşitli ilçelerinde yaşayan, çalışmaya gönüllü katılmak

isteyen, rastgele seçilen ev kadnlarıdır. Anket yapılan kadınların büyük bölümü İzmir'in metropol ilçelerinde ağırlıklı olarak orta snfın ikamet ettiği merkeze yakın kıyı kesiminde ve kıyı kesimine yakın semtlerde "Karşıyaka, Konak, Karabağlar, Balçova, Bornova, Narlıdere" ikamet etmektedir. Araştırmanın evrenini oluşturan İzmir'de yaşayan ev kadınlarının sayısı yaklaşık olarak 759.000'dir. Örneklem olarak seçilen ev kadınlarının sayısı 370'tir. İzmirli ev kadınlarına anket uygulaması, İzmir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü 2013-2014 eğitim yılı bahar dönemi Sosyoloji dersini alan öğrenciler tarafından yapılmıştır. 2014 yılında İzmir ili sınırları içerisinde ağırlıklı olarak orta snfın ikamet ettiği merkeze yakın kıyı kesiminde ve kıyı kesimine yakın semtlerde Karşıyaka, Konak, Karabağlar, Balçova, Bornova, Narlıdere ilçelerinde ikamet eden 370 ev kadnına açık ve kapalı uçlu 40 sorudan oluşan yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır. Kadınların %45'i evli, %43' boşanmış ve %12'si duldur. Ev kadını olmak ankete katılım koşuludur.

Veri toplama aracı ve zellikleri: Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket çoktan seçmeli ve açık uçlu olmak üzere kırk sorudan oluşmaktadır. Dört sayfa olan anketin uygulama süresi yaklaşık 30 dakika olmuştur. Anket katılımcılarla yüz yüze görüşme şeklinde uygulanmıştır. Araştırmanın etik kurul izni alınmıştır. Katılım gönüllü olmuştur. Katılımcılara çalışmanın gizliliği konusunda güvence verilmiştir. Veri toplamadan önce çalışmayla ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmanın sonuçlarını etkilememesi için çalışmanın amacı gizli tutulmuş, çalışmanın sonucunu öğrenmek isteyen katılımcılara araştırmacıya ulaşabilecekleri iletişim bilgileri verilmiştir. Anket yapılan kadınların kimlik bilgileri saklı tutulmuştur.

Anketin ilk bölümü; medeni durum, yaş, eğitim durumunu sorgulayan demografik ölçeklerden oluşmaktadır. İkinci bölümde katılımcılara yöneltilen başlıca sorular kısaca şu şekildedir: Neden ev kadını oldunuz? Türkiye'de kadın olmak nedir? Aile içi kararları kim veriyor? Toplumda kadın erkek eşitliği var mı? Kadın erkek eşitsizliğine çözüm önerileriniz nelerdir? Feminizm nedir? Feminist misiniz? Feminizm hakkında yazılar okudunuz mu? Kadın hakları, kadına yönelik şiddet konularında siyasette gereği yapıyor mu? Gelecekte toplumda kadının durumunu nasıl görüyorsunuz? Eşinizden şiddet görüyor musunuz? Haberleri izliyor musunuz? Eşinizden farklı bir partiye oy veriyor musunuz? Sivil Toplum Kuruluşu yesi misiniz? Gazete okuyor musunuz?

Anketin güvenilirliği: Anket %95 güven aralığında, ± 5 örneklem hatası için ihtiyaç duyulan örneklem büyüklüğünü kapsayacak şekilde 370 kişiye uygulanmıştır. Uygulanan anketlerin 352'si geçerli sayılmıştır. 18 anket örneklem çevresi dışında uygulandığı için geçersiz sayılmıştır. Kadınların toplumda siyasal katılımını sadece oy vermek veya seçilmek olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Siyasal katılım aile düzeyinde, güncel hayatın içinde başlar. Kadınların aile içi kararlara ne derece katılabildikleri, haberleri ne sıklıkta takip ettikleri, siyasal ideolojiler hakkında bilgi düzeyleri, sivil toplum örgütlerine yelikleri kadınların toplumsal anlamda siyasal katılımlarını gösteren diğer değişkenlerdir. Anket sorularından elden edilen sonuçlar, sayılar ve yüzdelik değerler şeklinde bulgular bölümünde sunulmuştur.

Bulgular

Bu bölümde katılımcıların anket sorularına verdikleri cevaplar niteliksel ve niceliksel olarak değerlendirilmiştir. Öncelikle katılımcıların yaş ve eğitim durumunu sorgulayan demografik ölçekler verilecektir. Daha sonra kadınların hem aile içi, hem de toplumda konumlarını sorgulayan sorulara verdikleri cevaplar yer almaktadır. Son bölümde kadınların feminizm anlayışları ve bu anlayışa nasıl sahip olduklarını ortaya koymaya çalışan soruların bulguları yer almaktadır. Ankete katılan kadınların yaş aralığı 18-81 arasındadır. Anket yapılan ev kadınlarının %60'ı 31-50 yaş aralığındadır (Tablo1).

Tablo 1: Katılımcıların Yaş Grubuna Göre Dağılımı

Yaş Grubu	N	%
18-30	60	%17,1
31-40	104	%29,7
41-50	106	%30,1
51-60	52	%14,8
61-70	19	% 5,4
71-81	11	% 2,8
Toplam	352	%100

Tablo 2: Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	N	%
Okuma Yazma Bilmiyor	8	%2,2
Okuma Yazma Biliyor	1	%0,2
İlkokul	86	%24,4
Ortaokul terk	5	%1,4
Ortaokul	33	%9,4
Lise Terk	7	%1,9
Lise	140	%39,7
Önlisans	4	%1,13
Üniversite	63	%17,8
Yüksek Lisans	2	%0,56
Üniversite Terk	2	%0,56
Cevap yok	1	%0,3
Toplam	352	%100

Ev kadınlarının eğitim durumları incelendiğinde %39'luk oranla ilk sırada lise mezunları, ikinci sırada %24'lük oranla ilkokul mezunları ve üçüncü sırada %18'lik oranla üniversite mezunları gelmektedir. Bu tablo İzmir'deki ev kadınlarının %61'lik oranla lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Neden Ev Kadını Olmayı Tercih Ettiniz? Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	N	%
Çocuklarla ilgilenmek	92	%26,13
Ev kadını olmak rahat/çalışmak istememek	58	%16,47
Vasıflı olmamak veya işten çıkarılmak	90	%25,56
Eşinin veya ailesinin izin vermemesi	104	%29,54
Evlilik	22	%6,25
Diğer Nedenler	25	%7,10

*Katılımcılar birden çok cevap vermişlerdir.

İzmir’de kadınların ev kadını olmalarının en önemli sebebi ilk sırada %29,5’lik bir oranla eşlerinin veya ailelerinin çalışmalarına izin vermemesidir. İkinci sırada %26,13 oranla çocuklarla ilgilenmek ve üçüncü sırada %25,56 oranla vasıflı olmamak ve işten çıkarılmak gelmektedir. Kadınların %16,47’si ise çalışmak istemedikleri ve ev kadını olmayı rahat buldukları için kendi tercihleri ile ev kadını olmak istediklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 4: Aile İçi Kararları Kim Veriyor? Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

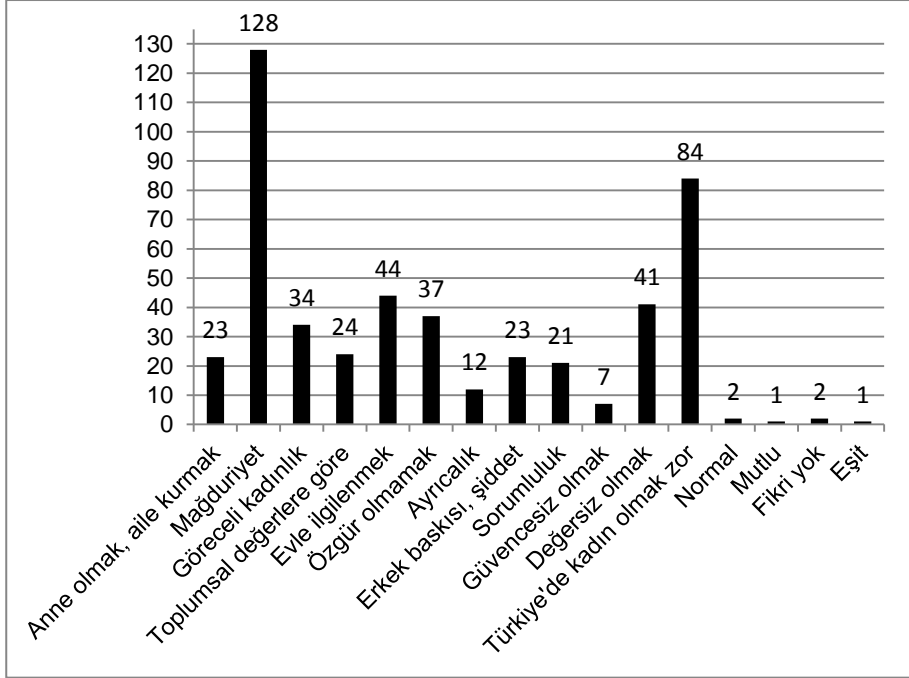
	N	%
Beraber	160	%45,
Eşim	93	%26,4
Ben	78	%22.2
Diğer	21	%5,9
Toplam	352	%100

Aile içi kararları %45 çift ortak verirken, %26 oranında sadece erkekler, %22 oranında da sadece kadınlar karar vermektedir.

Türkiye’de kadın olmak sizce ne anlama geliyor? sorusuna ankete katılan kadınların büyük çoğunluğu olumsuz cevaplar vermişlerdir (Şekil 1). Katılımcılar Türkiye’de kadın olmayı mağduriyet, zor ve değersiz olmak şeklinde açıklamışlardır. Katılımcılar Türkiye’de kadın olmayı erkek baskısında yaşamak, köle olmak, şiddete maruz kalmak, verici ve fedakâr olmak, aşağılanmak, ikinci sınıf vatandaş ve cinsel obje olmak şeklinde tanımlamışlardır. Katılımcılar Türkiye’nin batı bölgelerinde yaşayan kadınların daha şanslı olduklarını ifade etmişlerdir.

Türkiye’de kadın olmak evde oturup, çocuk dünyaya getirmek demek (K 75). Türkiye’de kadın olmak ayıplarla, ön yargılarla baş edebilmek, fikrini savunamamak ve konuşamamaktır (K 126).

Şekil 1: Türkiye’de Kadın Olmak Sizde Ne Anlama Geliyor? Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

*Katılımcılar birden fazla cevap vermişlerdir.

Tablo 5: Toplumda Kadın Erkek Eşitliği Var Mı? Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

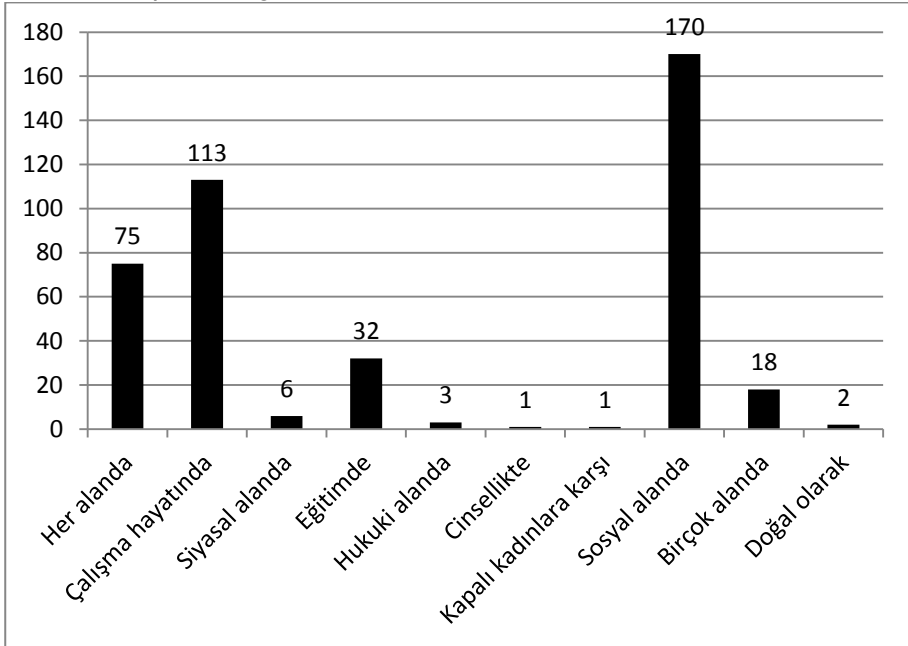
	N	%
Evet	35	%10
Hayır	317	%90
Toplam	352	%100

Kadınların %90'nı toplumda kadın eşitliği var mı sorusuna hayır yanıtını vermiştir. Kadınlar eşitsizlik alanlarının başında sırasıyla sosyal alan, çalışma hayatı ve eğitim alanı geldiğini ifade etmişlerdir (Şekil 2). Katılımcılara göre kadınlar toplum içinde hareketlerine, konuşmalarına daha dikkat etmek zorundadırlar. Çalışma hayatında ise kadınlar daha az ücretle, daha az prestijli mesleklerde çalışmak zorunda bırakılmaktadır. Çoğu kadın kız çocuğu çok okumaz düşüncesi ile eğitim hayatından koparılmaktadır. Katılımcılar toplumda kadın erkek arasında var olan eşitsizliklerin doğumdan itibaren başladığını, kız ve erkek çocuklarının yetiştiriliş tarzlarının hatalı olduğunu söylemişlerdir. Katılımcılara göre kız çocuklarının okutulmaması, erken yaşta evlendirilmesi, ayıplarla büyütülmesi toplumda kadın erkek arasında eşitsizliklerin oluşmasına yardımcı oluyor. Bu şekilde yetiştirilen kız çocukları evlendiklerinde kocaları tarafından eziliyor, evliliklerinde kendilerine söz hakkı

tanınmıyor, cinsel alanda da ikinci planda kalıyorlar. Katılımcılar iş hayatında da kadınların hem maddi hem manevi olarak birçok eşitsizlikle karşı karşıya kaldıklarını iletiyorlar. alışan kadınların aynı zamanda ev işleri ve çocukların bakımını tek başına üstlenmek zorunda kaldıklarını ve daha düşük ücretlerle alıştırıldıklarını ifade ediyorlar.

Her alanda eşitsizlik var. Örneğin yetiştirilme tarzında oğlan çocuklarının erkeklige adım atışları bile kutlanırken, kız çocuklarının ki ayıp olarak görülebiliyor. İş yaşamında ise eğer kadın bir erkekten daha fazla para alıyorsa bu hazmedilemiyor. Bu eşitsizlik eğitimle çözülür. Fakat ben bu konuda umutlu değilim (K 271).

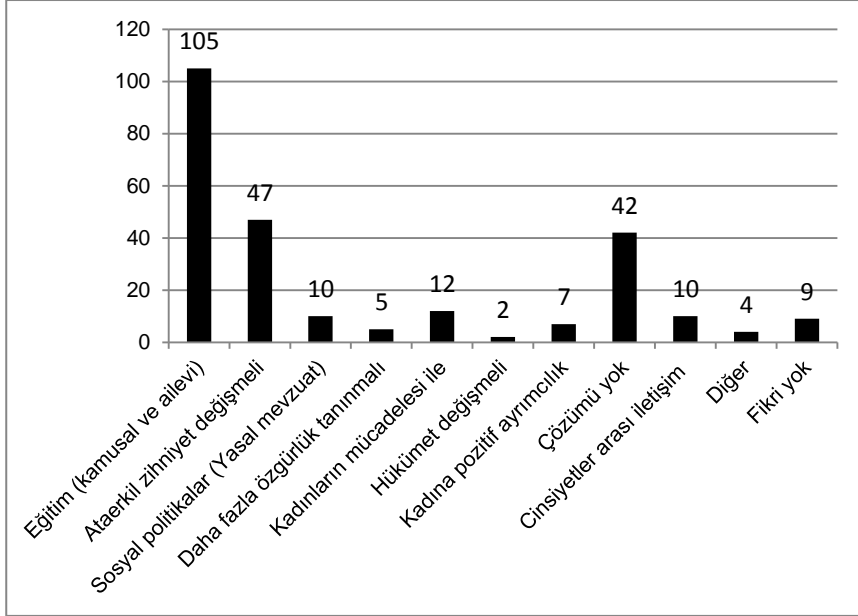
şekil 2: Toplumda Hangi Alanlarda Kadın Erkek Eşitsizliği Vardır? Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

*Katılımcılar birden fazla cevap vermişler.

Bu düşünceler kadınların %90'nunun toplumda kadın-erkek eşitliği yoktur cevabını vermesinin nedenlerini açıklamaktadır. Kadınlar toplumsal hayatın her alanında kendilerini erkeklerden daha dezavantajlı bir konumda görmektedir. Eşit Őartların sunulmadığı bir ortamda kadınların toplumsal statülerini yükseltmeleri daha zor ve hatta bazı durumlarda imknsızdır.

Şekil 3: Toplumda Kadınlar ve Erkekler Arasında Var Olan Eşitsizlik Sorunları Nasıl Çözülür? Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

*Soruya cevap vermeyen katılımcılar vardır.

Kadınlar erkeklerle aralarındaki eşitsizliğin giderilmesi için en başta kadın ve erkeğin ailede ve okulda iyi bir eğitim alması gerektiğini düşünüyorlar. İkinci sırada ataerkil zihniyetin değişmesi gerektiği düşüncesi var. Üçüncü sırada ise kadın erkek arası eşitsizliklerin çözümünün olmadığını düşünenler var. Katılımcılar kadın erkek arasında varolan eşitsizliklerin giderilmesi için erkek çocuklarının daha bilinçli yetiştirilmeleri gerektiğini söylüyorlar. Erkeklerin kadınlara değer vermesi durumunda eşitsizliklerin azalacağını düşünüyorlar ve toplum yapısının değişmesi gerektiğini ifade ediyorlar. Bu konuda kadınların cevaplarından birkaç alıntıyı şu şekilde sıralayabiliriz.

Erkekler kadınların daha başarılı olmalarını kendilerine yediremiyorlar. Bu sorunların giderilebilmesi için erkeklerin kadınların da üstün olduğunu kabul etmeleri gerekir (K 178).
Evliliklerde mesela. Erkek aldatınca elinin kırı, kadın aldatınca kötü. Toplum yapısı değişmeli (K 319).

Kadın ve erkekler arasındaki eşitsizliklerin giderilebileceğine inanmayan 22 no.lu katılımcı ise düşüncelerini şu cümle ile ifade etmiştir;

Düşünmüyorum, siyasiler önemsemiyor, gündeme getirmiyor. Kadın milletvekilleri dâhil olmak üzere gerekli ciddiyet gösterilmiyor (K 22).

Tablo 6: Feminizm Nedir? Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	N	%
Kadın yanlı bakış açısı / stnlğ	90	%25,6
Bilmiyorum	79	%22,4
Erkek karşıtlığı	71	%20,2
Kadın erkek eşitliği	57	%16,2
Gereksiz, boş düşünce	13	%3,7
Kadın zgrlğ	13	%3,7
Kadın rgtlenmesi, dayanışması	8	%2,3
Kadın başkaldırısı	5	%1,4
Kadınların kendi haklarını savunması	4	%1,1
Cevap yok	12	%3,4
Toplam	352	%100

Ankete katılan kadınların %22'si feminizmin anlamını bilmemektedir. %20'si feminizmi erkek karşıtlığı olarak tanımlamıştır. Feminizmin kadın-erkek eşitliğini savunan bir düşünce akımı olduğunu düşünenlerin oranı %16'dır. Katılımcıların ifadelerinden feminizmi daha çok olumsuz bir kavram olarak algıladıkları ve kendilerini feminist olarak tanımlamak istemediklerini anlaşılmaktadır. Katılımcılar feminizmi erkek düşmanı, erkeksiz yaşam, erkekleri sevmeyen, erkeklere nefretle bakan, sadece tek pencereden bakan dar bakış açısı, boş muhabbet, gereksiz düşünce şeklinde tanımlamışlardır. Katılımcıların bazıları evli oldukları için feminist olamayacaklarını söylemişlerdir.

Feminizm bana göre erkekleri bastırmak kadınları üstün görmektir. Ben feminist değilim. Kocamı erkek gibi görürüm ve ona saygı duyarım (K 54). Genellikle toplumda erkekler tarafından ezilmiş kadınların, sonradan bunun farkına varıp bir başkaldırış sergilemesi. Okudum ve bunları saçma bulduğum için kendimi feminist olarak adlandıramam (K 307).

Feminizmin daha çok kadın erkek eşitliğini savunan bir ideoloji olduğunu düşünen kadınlar feminizmi kadın haklarına sahip çıkan, kadın erkek arasındaki eşitliği sağlamaya çalışan bir ideoloji olarak tanımlamaktadırlar.

Feminizm kadın erkek eşitliği, kadın haklarının kanunlarla korunduğu kadının ön planda tutulmasıdır. Okudum biraz hatırlıyorum. Evet kendimi feminist olarak adlandırabilirim. Kadınlar toplumda erkekler tarafından ezilmemeli, toplumda en iyi mevkilerde olmalıdır (K 66).

Feminizm kadınlarında en az erkekler kadar değerli olduğunu belirten kavramdır. Evet feminizm konulu yazılar okudum. Kendimi feminist olarak adlandırabilirim (K 192).

Tablo 7: Feminizm Konulu Yazılar Okudunuz Mu? Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	N	%
Evet	134	% 38
Hayır	218	% 62
Toplam	352	%100

Kadınların %38'i feminizm konulu yazılar okuduğunu, %62'si ise okumadığını söylüyor. Kadınlar feminizm ile ilgili bilgileri daha çok televizyondan edindiklerini ifade ediyorlar.

Tablo 8: Kendinizi Feminist Olarak Tanımlar Mısınız? Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	N	%
Hayır	268	%76
Evet	56	%15,9
Erkek düşmanı olmayan feminist	28	%7,9
Toplam	352	%100

Kadınların %76'sı kendini feminist olarak tanımlamıyor. Araştırmaya katılan kadınların sadece %16'sı kendini feminist olarak tanımlamıştır. Katılımcıların %7,9 ise kendilerini erkek düşmanı olmayan, ama kadın erkek eşitliğini savunan feminist olarak tanımlamak istemiştir.

Tablo 9: Kadın Hakları, Kadına Yönelik Şiddet Konularında Siyasette Gereği Yapılıyor Mu? Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	N	%
Evet	48	%13
Hayır	263	%72
Yeterli değil	41	%11
Eskiye göre iyi	10	%3
Bilmiyorum	5	%1

*Katılımcılar birden çok cevap vermişlerdir.

Katılımcılar kadın haklarının korunması ve kadına karşı şiddetin engellenmesi konusunda siyasette gereğinin yapılmadığını düşünmektedirler. Araştırmaya katılan kadınlar çoğunluğu (%72) hemen hemen her gün işlenen kadın cinayetlerinin, siyasette gerekli çalışmaların yapılmadığının göstergesi olduğunu düşünmektedir. %11'i yapıldığını ancak yeterli olmadığını ifade ederken, siyasetin kadın haklarını korumada ve kadına karşı şiddeti engelleme noktasında yeterli çalışmaları yaptığını ifade eden kadınların oranı sadece %13'tür.

Hayır (gereği yapılmıyor), gündeme geliyor ama iki gün sonra yine unutuluyor. Devlet kadına koruma vermiyor (K 152).

Bence gereği yapılmıyor. Gereği yapılırsa bu kadar çok kadın cinayetleri olmaz (K 341).

Tablo 10: Gelecekte Toplumda Kadının Durumunu Nasıl Görüyorsunuz? Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	N	%
İyimser	180	%51,1
Kötümser	84	%23,9
Aynen devam	72	%20,5
Şartlı iyimser	16	%4,5
Toplam	352	%100

Katılımcıların %51'i kadınların gelecekte daha iyi bir konumda olacağını düşünürken, %20'si kadınların durumunda hiçbir değişiklik olmayacağını düşünüyor. Katılımcıların %24' kadınların gelecekte durumlarının daha da kötüleşeceğini düşünmektedir. Kadınların gelecekte toplumda daha iyi bir konumda olacağını savunan kadınlar, bu düşüncelerini kız çocukları arasında yükselen eğitim seviyesine bağlamaktadırlar. Kadınların gelecekte toplumda daha iyi bir konumda olacağını düşünyen kadınlar görüşlerini ş cmlerle ifade etmişlerdir;

Bundan 20 sene önce kadınlar kendi başına karar veremiyorlardı. Günümüze baktığımızda çok ilerleme kaydettiler. Gelecekte kadınların daha başarılı olacağına inanıyorum. Kadınların ynettici bir Türkiye olabilir (K 14).

Gençlerden dolayı umutluyum. Çünkü yeni nesil hem okuyor, hem bilinçleniyor. Cumhuriyet ilkelerine bağlı kalındığı sürece kadının daha yüksek statülü yerlere gelebileceğini düşünüyorum (K 121).

Kadınların toplumda ki konumlarında gelecekte değişiklik olmayacağını, aynı şekilde devam edeceğini düşünyen kadınların ortak ifadeleri ş şekildedir.

Türkiye için pek değişim olacağını sanmıyorum. Türk kadınının sınırları bellidir, pek değişim olmaz (K 273).

Hep böyle devam edecek bence. Bazı yerlerde kadın daha iyi konumda bazı yerlerde ikinci sınıf muamele görmeye devam edecek (K 349).

Katılımcıların bazıları kadınların durumlarının iyileşmesinin erkeklere bağlı olduğunu öne sürmüşlerdir;

Bu durum erkeklerin gelişmesine, modernleşmesine bağlı. Ana kuzusu olmazlarsa, eşlerini yceltirlerse olumlu olabilir (K 82).

Erkekler engel olmadığı sürece kadınlar çok daha iyi konuma gelebilir (K 207).

Kadınların durumlarının gelecekte daha da kötüleşeceğini düşünyen kadınlar bunu artan kadın cinayetlerine ve çocuk gelin vakalarına bağlamaktadır.

Kadın haklarının korunmaması, kadına karşı şiddet için gerekli yaptırımların olmaması, gelecekte kadın profilini tehlikeye sürüklüyor. nlemler alınmazsa tehlike olacak (K 190).

Kadınların gittikçe daha çok itileceğini ve köle gibi yaşayacaklarını düşünüyorum. İyimser değilim. Çocuk gelinleri duyuyoruz. Sürekli cinayetleri görüyoruz (K 49).

Tablo 11: Eşinizden Fiziksel Şiddet Görüyor Musunuz? Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	N	%
Hiç görmedim	210	%59,7
Bir kere	43	%12,2
Ara sıra	58	%16,5
Çok sık	25	%7,1
Psikolojik şiddet	23	%6,5

*Katılımcılar birden çok cevap vermişlerdir.

Ankete katılan İzmirli ev kadınlarının %36'sı hayatında en az bir kere eşinden fiziksel ve %6,5'i psikolojik şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir.

Tablo 12: Eşinizin Verdiği Partiye Mi Oy Veriyor Musunuz? Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	N	%
Evet	283	%80,4
Hayır	64	%18,2
Ayrı partiye verip söylememek	4	%1,1
Oy kullanmadım	1	%0,2
Toplam	352	%100

Kadınların %80'i eşlerinin oy verdiği partiye oy vermektedir. Eşinden boşanmış bir katılımcının ifadesi erkeklerin kadınların siyasi tercihleri ve oy hakları üzerinde kurduğu baskıya örnek oluşturacak niteliktedir.

Eşimden ayrılmadan önce zorluyordu onun verdiği partiye oy vermem konusunda. Fakat ben kendi görüşüme göre oy kullanıyordum. Bunu ona söyleyordum (K 206).

Tablo 13: Haberleri İzliyor Musunuz? Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	N	%
Evet	268	%74
Hayır	31	%10
Düzenli değil	53	%16
Toplam	352	%100

Kadınların %74'ü haberleri düzenli, %16'sı ise düzenli olmasa da takip etmektedir. Haberleri hiç izlemeyenlerin oranı %10'dur. Çoğunluğun haberleri düzenli takip etmesi ev kadınlarının ülke siyasetine önem verdiğini ve yakından takip ettiğini göstermektedir.

Tablo 14: Sivil Toplum Kuruluşuna Üye Misiniz? Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	N	%
Evet	43	%12,2
Hayır	309	%87,8
Toplam	352	%100

Katılımcıların sadece %12'si bir Sivil Toplum Kuruluşu'na üyedir. Bu veri kadınların toplumsal siyasal hayata ve kamusal alana katılımlarının düşükliğini göstermektedir.

Tablo 15: Gazete Kitap Okuyor Musunuz? Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı

	N	%
Evet	185	%52,25
Hayır	105	%29,82
Düzenli değil	62	%17,61
Toplam	352	%100

Ankete katılan katılımcıların %52'si düzenli olarak gazete ve kitap okuduklarını ifade ederken, %30'u hiç gazete ve kitap okumadığını söylemiştir. Kadınlar yukarıda da belirtildiği gibi haberleri ve siyaseti daha çok görsel medyadan, televizyondan takip etmektedir.

Tartışma ve Sonuç

İzmir'de ev kadınlarının %60'ı lise ve üstü eğitim seviyesine sahiptir. Bu veri İzmir'de araştırmaya katılan ev kadınlarının büyük bir kısmının iş gücüne girebilmek ve iyi bir kariyer için gerekli eğitim seviyesine sahip olduğunu göstermektedir. Kocacık ve Gökkaya (2005), düşük yaşam standartlarının egemen olduğu alt sınıflarda kadınların ailenin ihtiyacı olmasına rağmen, toplumsal ve geleneksel değerlerden dolayı sadece kocasının rızası olursa çalışabileceği işlerde işgücüne katılabildiklerini öne sürmektedirler (s. 200). İzmir'de gerçekleştirilen bu çalışmada da kadınların eğitim düzeyleri yüksek olmasına rağmen ücretli bir işte çalışamamalarının önündeki en büyük engelin kocalarının veya ailelerinin izin vermemesi olarak belirtmektedirler. Ödenekli bir işte çalışmamaları konusunda ifade edilen bir diğer önemli sebep olarak evlendikten ve çocuk sahibi olduktan sonra ev içi ödeneksiz işler nedeniyle işten ayrılmak zorunda kaldıklarını ya da işten çıkarıldıklarını belirtmişlerdir. Ataerkil ve geleneksel anlayışa göre kadınların ev dışında bir işte çalışabilmeleri için eşlerinin rızasını almak zorunda oldukları gerçeği sadece düşük gelir sınıf veya kırsal kesimde yaşayan daha düşük eğitimli kadınların karşılaştıkları bir sorun değil; aynı zamanda orta sınıf, şehirde yaşayan ve eğitilmiş düzeyi göreceli daha yüksek olan kadınların da karşılaştıkları bir sorundur.

Araştırmaya katılan kadınların büyük çoğunluğu Türkiye’de kadın olmak konusunda olumsuz düşüncelere sahiptir. Kadını erkekten sonra gelen, ikinci sınıf, ezilen, horlanan ama her zaman güçlü olmak zorunda olan birey olarak tanımlamaktadırlar. Kadını bu şekilde tanımlayan katılımcıların %90’ını Türkiye’de kadın erkek eşitliğinin olmadığını ifade etmekte ve bu eşitsizlik alanlarının başında sosyal ve çalışma yaşamını göstermektedirler. Sosyal/kamusal alanda erkeklerin daha özgür olduklarını; ama kadınların tüm hareketlerine dikkat etmek zorunda ve sürekli namuslarını korumakla yükümlü olduklarını belirtmişlerdir. Kadın ve erkek arasında her türlü alanda var olan eşitsizliğin giderilmesinde eğitimin önemine ve ataerkil yapının değişmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Ayrıca erkeklerin toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı artırılmadan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en önemli nedenlerinden biri olan ataerkil yapının kırlamayacağına inandıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılar erkek ve kız çocuklarının yetiştirilmesindeki yanlışlara; toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üreten yapıya dikkat çekmişlerdir. Katılımcıların bu konudaki ifadeleri kadınların eğitim seviyesinin yükseltilmesinin yanı sıra toplumsal cinsiyet farkındalıklarının da artırılması gerektiğine vurgu yaptıkları şeklinde yorumlanabilir. Böylece kadınların içselleştirdikleri toplumsal cinsiyet rol ve kalıplarını değiştirmesi mümkün olacaktır. Beauvoir da *İkinci Cins* (1947) adlı kitabında kız ve erkek çocuklarının bebekliklerinden itibaren yetiştiriliş tarzlarındaki hatalara vurgu yapmaktadır. Kız ve erkek çocuklarına hediye edilen oyuncaklar bile ataerkil ideolojiyi güçlendirmek için kullanılır. Kız çocukları oyuncak bebeklerle, kahve takımları ile oynayarak annelik ve ev kadınlığı rollerini içselleştirirken, erkek çocukları arabaları, tabancaları ile kamusal alanda onları bekleyen güçlü ve dominant rollerine hazırlanırlar. Erkek çocuklarının yetiştirilmesinde toplumumuzda hâlâ en önemli rolü anneler üstlenmektedir. Kız ve erkek çocuklarının yetiştirilmesinde daha eşitlikçi bir eğitim anlayışına sahip olacak anneler, toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlenmesine de katkı sağlayacaklardır. Ev işlerinde kız ve erkek çocuklara eşit sorumluluklar verilmesi, kız çocuklarının erkek çocuklar gibi özgür yetiştirilmesi, eşit maddi ve eğitim olanaklarının sağlanması toplumsal cinsiyet rollerinin dönüştürülmesinde etkili olacaktır.

Bu konuda tartışılması gereken diğer önemli bir nokta ise ev içi karşılıksız işlerin adaletsiz dağılımıdır. Örneğin sadece annelere verilen ve uzatılması planlanan doğum izinlerinin, ebeveyn izni adı altında anne ve babalarının ortak alabilecekleri bir izin hakkı olarak düzenlenmesi önemlidir. Türkiye’nin aday olduğu AB’inde, Fransa, İtalya, İspanya, Belçika gibi birçok ülkede 3-5 yaş arasındaki erken çocukluk eğitimleri genel okul sistemine entegre edilmiş durumdadır. Dolayısıyla herkes için erişilebilir ve kamusal eğitim sisteminin bir parçası haline gelen bir okul öncesi eğitim sistemi vardır. Doğum (ebeveyn) izni konusunda İsveç ve Almanya 47 haftalık ücretli doğum izni ile ilk sırada yer almaktadır. Norveç’te 44, Yunanistan’da 34, Finlandiya’da 32 hafta ücretli ebeveyn izni vardır. Türkiye’de ücretli doğum izni 16 haftadır ve sadece kadınlara verilmektedir. Ayrıca Türkiye’de kreş ve anaokulu sayıları da çok

yetersizdir. Çocuk bakımının sadece kadına yüklenmemesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi ve kadının uzun süre igcnden uzak kalmaması amacıyla, İsveç ve Almanya'da 47 haftalık ücretli ebeveyn izninin eşler arasında paylaşılması kuralı vardır (Aksiyon, 22 Nisan 2013).

Ann Oakley *Sociology of Housework* (1974) adlı çalışmasında ev kadınlarının evlilik kurumu içerisinde ortak haklara sahip olan bireyler mi, yoksa evlilik kurumunun kadınların toplum içinde dezavantajlı konumlarını daha da güçlendiren bir kurum mu olduğunu sorgulamıtır. Araştırma sonucuna göre aile içi kararları %45 çift ortak verirken, %26 oranında sadece erkekler, %22 oranında sadece kadınlar karar vermektedir. Erbil ve Pasinlioğlu (2004) gerçekleştirdikleri çalışmalarında ailede karar verme sürecinde kadının rolünü belirlemeyi hedeflemiştir. Bu çerçeve 280 kadın üzerine gerçekleştirilen çalışmada eşlerin birlikte karar verme oranının ortalama olarak %42,8, eşlerin tek başına karar verme oranlarının ise yine ortalama olarak kadınlarda %27,3, erkeklerde %22 olduğu belirlenmiştir. Bu iki çalışmadan çıkan sonuçların birbirine çok yakın olması, ev içi kararların alınmasında özel alanda kadınların belirli konularda söz hakkına sahip olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada araştırmaya katılan kadınların %76'sı kendini feminist olarak tanımlamıyor. Çünkü feminizme daha çok erkek düşmanlığı Ŗeklinde olumsuz anlam yüklüyor. %62'si feminizm konusunda yazılmış yazılar okumamı. Burada sorulması gereken soru ülkemizde feminizm kadınlar arasında neden çoğunlukla sadece erkek düşmanlığı olarak algılanmaktadır? Kadınların bu görüşe feminizm ile ilgili yazılar okumadan nereden ne Ŗekilde sahip olduğudur? Türkiye'de toplumun birinci derecede habere ulaştığı kanalın televizyonlar olduğu düşünülürse bu noktada özellikle görsel medyanın rolünü tekrar sorgulamak gerekir. Aye Saktanber uzun yıllar Türkiye'de medyada kadını incelemiştir. İyi, kabul gören kadınlar çeşitli yayın organlarında fedakâr anne ve sadık, iyi e olarak tanımlanır. Bu Ŗekilde kadınlara onlardan talep edilen ideal kadının ne olduğu gösterilir. Yine Saktanber'in diğer bir tespiti çok önemlidir. Özellikle görsel medyada Türk toplumunda kadınlar en azından temsili düzeyde, cinselliklerinden neredeyse tümüyle arındırılmış olanlarla, cinselliklerinin dışında herhangi bir kimliği bulunmayanlar olarak adeta ikiye ayırıyor. Serbest, rahat kadınların cinsellikleri her türlü seyre ve kullanıma açık görülüyor. Saktanber 1978'den bu yana artan kadın dergilerinin feminist bir söylemi desteklediği ifade eder (Saktanber, 2011: 189). Ancak araştırmaya katılan kadınların siyaseti ve haberleri öncelikli olarak görsel medyadan takip ettikleri göz nde bulundurulduğunda, dergilerin kadınların feminizm ile ilgili düşüncelerini oluturmadaki etkisiz kaldığı düşünülebilir.

Kadın istihdamının düşük olduğu Türkiye'de özel alana sıklıkla kalmış, kamusal alanda varlık gösteremeyen kadınların dış dünya ile iletişim aracı olarak kullandığı televizyon programlarının ve özellikle kadınlara özel programların içeriğinin tekrar sorgulanması gerekmektedir. Araştırmada katılımcıların %74' haberleri düzenli, %16'sı ise düzenli olmasa da takip etmektedir. Haberleri hiç izlemeyenlerin oranı %10'dur. Çoğunluğun haberleri düzenli takip etmesi ev kadınlarının ülke siyasetine önem verdiğini ve yakından

takip ettiğini göstermektedir. Siyasal katılım türlerini genel olarak ikiye ayırabiliriz: Bireysel siyasi katılım ve toplumsal siyasi katılım. Bireysel siyasi katılım, genel olarak vatandaşlık görevleri arasında sayılan ve hiçbir ikili insan ilişkisini özellikle gerektirmeyen, yalnız olarak yapılabilen siyasal katılım türüdür ki, en belirgin örneği oy vermektir. Toplumsal siyasal katılım ise bunun tersine, açıkça insan ilişkisi, grup davranışı ve sosyal faaliyet gerektirir şekilde yapılmaktadır. Bir siyasi partiye üye olmak, bir pozisyona aday olmak gibi. Kadınlar Türkiye’de 1934 yılında seçme ve seçilme hakkını yani bireysel ve toplumsal siyasi katılım hakkını elde etmişlerdir. Ancak araştırma sonuçları ve kadınların aday olma ve seçilme oranlarına bakıldığında bu hakkın özgür bir şekilde kullanıldığını söylemek zordur. Özellikle ikinci tür toplumsal siyasi katılımı seçilme hakkına ilişkin olarak herhangi bir toplumsal kabul söz konusu değildir (Ayata, 2011: 261). Araştırmada kadınların %80’i eşlerinin oy verdiği partiye oy vermektedir. Seçimlerde eşinden farklı bir partiye oy veren kadınların oranı %18, aynı partiye oy verip söylemeyenlerin oranı %1 ve oy vermeyenlerin oranı %0,2’dir. Kadınların %52’si düzenli olarak gazete ve kitap okuduklarını ifade etmiştir. Katılımcıların haberleri takip etmesi ve oy verme oranlarının yüksek olması, kadınların bireysel siyasete katılımlarının yüksek olduğunu gösteriyor. Ancak kadınların yüksek oranda eşleri ile aynı partiye oy vermesi iki şekilde yorumlanabilir: Birincisi ailenin çıkarına uygun olarak ortak bir kararla siyasi bir partinin desteklenmesi, ikincisi kararın erkek tarafından alındığı. Bu sorunun cevabı başka bir araştırmada derinlemesine sorgulanabilir.

Çalışmada katılımcıların sadece %13’nün STK üyesi olduğu tespit edilmiştir. STK üyeliğinin düşük olması toplumsal siyasal katılımın düşük olduğunu açık bir göstergesidir. Kadınların bireysel katılımı üzerine doğrudan kontrol getiremeyen erkekler, onların toplumsal katılımı üzerine sıkı bir denetim kurmaktadırlar. Bu hem aile düzeyinde erkek egemenliğinden hem de siyasette erkek egemenliğinden ayrı ayrı ve birbirine bağımlı olarak kaynaklanmaktadır (Ayata, 2011: 277).

Türkiye’de birçok Avrupa ve Kuzey Amerika ülkesine hatta bazı Müslüman ülkelere göre kadın politikacı sayısı azdır. Bu kadar zor şartlara rağmen bazı kadınların politikacı olmaları, olmamalarından daha şaşırtıcıdır (Ayata, 2011: 265). Çünkü Türkiye’de siyasetin erkek egemen bir alan olduğu algısı hala güçlü bir şekilde devam etmektedir. Serpil Çakır *Erkek Kulübünde Siyaset* (2014) adlı kitabında kadın parlamenterlerle yaptığı sözlü tarih çalışmasında aynı tespitte bulunmuştur. Erkekler kendi hâkimiyetlerini kurdukları bu alanda yani siyasette kadınları çok fazla görmek istemiyorlar. Son dönemde kadın kotaları ile parlamentoda %14,4’e ulaşan kadın milletvekili oranı ile Türkiye hâlâ dünya ülkeleri arasında son sıralarda yer almaktadır. Ayrıca sadece kadın kotası uygulandığını göstermek amacıyla kadın milletvekillerinin sayısını artması tek başına çok fazla anlam taşımamaktadır. Asıl sorulması gereken soru kadınların siyasette ne derece karar verici pozisyonlarda yer aldıklarıdır. Türkiye’de bakan kadın, parti başkanı kadın sayıları kadınların karar verici pozisyonlara getirilmediklerinin ve aynı zamanda siyasette kalıcı olmadıklarının diğer önemli göstergeleridir. Katılımcılar toplumda kadının durumunun

iyileştirilmesi için siyasette gereğinin yapılmadığını ya da yapılanların yetersiz olduğunu savunmaktadırlar. Bu nedenle ankete katılan kadınların yarıya yakını gelecekte kadınların durumunun daha kötüleşeceğini ya da aynı kalacağını hiçbir iyileşme olmayacağını düşünmektedirler. Modernleşme, aynı zamanda, kentleşme ve sanayileşme getirmiştir. Türkiye aile yapısında önemli değişiklikler gerçekleşmiş; bir çatı altında yaşayan çekirdek aile yaygınlaşmış ancak feodal yapı baskın olmaya devam etmiştir. Bireyselleşme süreci tamamlanamamıştır. Aile düzeninde, eşlerin ve çocukların cinsiyetlerine göre farklı ve eşitsiz rol ve sorumlulukları sürmektedir. İkili ilişkilerin ve aile ilişkilerinin hiyerarşik yapısı, kız çocukların ve kadınların birey, eşit insan olarak gelişimini kısıtlamaya devam etmektedir (Işık, 2002:41). Ataerkil yapı kadınları ikincileştirmekte ve kadına yönelik şiddeti meşrulaştırmaktadır. Araştırmaya katılan kadınların %44'ü hayatlarında en az bir kez eşlerinden fiziksel veya psikolojik şiddet gördüğünü ifade etmektedir.

Türkiye'de günümüzde toplam yaklaşık 11,5 milyon ev kadını vardır. Bu, 15 yaş üstü bütün kadınların yaklaşık %41'ine denk gelen önemli bir rakamdır (TÜİK, 2013). Şehirleşme, kreş ve anaokullarının yetersizliği, ev içi ödeneksiz işlerin eşitsiz dağılımı, kadınların eğitim seviyelerinin erkeklere oranla daha düşük seviyede olması kadınların ücretli bir işte çalışmamasının, ev kadını olmasının önemli nedenleridir (Göksel, 2013: 41). Göksel (2013) şehirleşme ve muhafazakârlaşma arasında pozitif bir etkileşim tespit etmiştir. Artan şehirleşme artan muhafazakârlaşmaya yol açmaktadır. Artan muhafazakârlaşma sonucunda kadınların istihdam oranı, iş gücüne katılma oranı düşmektedir (Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, 2009). Muhafazakârlaşmanın arttığı ortamda da ücretli bir işte çalışmayan; işgücüne katılmayan katılmayan kadın sayısı artmaktadır (Göksel, 2013: 53).

Sonuç olarak, ev kadınları üzerine bu araştırmadan çıkan sonuçlar Türkiye'nin en gelişmiş şehirlerinden biri olarak adlandırılan İzmir'de kadınların toplumdaki konumlarının dezavantajlı olduğunu göstermektedir. İzmir'den çıkan bu sonuç, Türkiye'nin daha geleneksel ve ataerkil yapının daha güçlü olan bölgelerinde kadınların daha dezavantajlı bir konumda olduğu şeklinde genellenebilir. Ataerkil yapının kınlanması için sadece kadınların eğitim düzeylerinin yükselmesi yeterli değildir. Çağdaş ve eğitilmiş diye adlandırabilecek kadınların yaşadığı zorluklar toplumsal eğitim düzeyinin yanı sıra kadın ve erkeklerin toplumsal farkındalığının artırılmasının önemine işaret etmektedir. Erkek ve kız çocuklarının eşitlikçi bir anlayışla yetiştirilmesi atılması gereken ilk adımlardan biridir. Eğitim seviyesi yüksek çiftlerin oluşturduğu ailelerde süregelen eşitsizlikler ve şiddet, sorunun bireylerin eğitim düzeyinden bağımsız olduğunu ortaya koymaktadır. Şüphesiz kadınların eğitim seviyesinin yükseltilmesi kadınların ekonomik özgürlüklerinin ve özgüveninin artırılmasında ve toplumda erkeklerin kurmuş olduğu hâkimiyetin yani ataerkil yapının kınlanmasında etkili olacaktır. Ancak ataerkil yapının değişmesi için aynı zamanda bunu destekleyecek gerekli sosyal politikaların oluşturulması gerekmektedir.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) (2011). Türkiye Aile Yapısı Araştırması. İstanbul: Çizge.
- Aksiyon (22 Nisan 2013). Kariyer mi çocuk mu ikilemine teşvik formülü. İnternet adresi: http://www.aksiyon.com.tr/dosyalar/-kariyer-mi-cocuk-mu-ikilemine-tesvik-formulu_535305. Erişim tarihi: 14.05.2015.
- Almelek E. (2014). İzmir Son Durak. İstanbul: Minval Yayınları.
- Ayata A. (2011). Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı. İçinde, Tekeli Ş. (Ed.), 1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar. İstanbul: İletişim: 261-279
- Ayyıldız Ü., Baybars M. & Kesken J. (2014). Türkiye’de Kadınların Üniversiteler Bağlamında Yetki ve Karar Mekanizmalarına Katılımı. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (42): 121-133.
- Beauvoir S. (1947). Le Deuxieme Sexe. İnternet adresi: http://www.franceinfo.us/03_books/books/beauvoir-deuxieme-sexe.pdf. Erişim tarihi: 12.01.2015.
- Bora A Günel A. (2011). 90’larda Türkiye’de Feminizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Clapham A. (2010). İnsan hakları. Ankara: Dost Yayınları.
- Çakır S. (2013). Erkek Kulübünde Siyaset. İstanbul: Versus Yayınları.
- Çarkoğlu A. & Kalaycıoğlu E. (2009). The Rising Tide of Conservatism in Turkey. The United States: Palgrave Macmillan.
- Donovan J. (2013). Feminist Teori (7. bsk). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dülger İ. (1984). Türkiye’de Şehirde Yaşayan Kadının Siyasi Haklarını Kullanma Eğilimleri. Ankara: DPT Yayınları.
- Erzene-Bürgin D. (2014). Feminist Kuram. İçinde Erciyeş N. & Aydınöğlü G. (Ed.), Kadın ve Toplum. İzmir: İzmir Üniversitesi Yayınları: 1-37.
- Geçkin E. (2009). Türkiye’de Kadınların Siyasal Katılımı: Ankara’da AKP’li ve CHP’li Kadın Karşılaştırması. 6. Ulusal Sosyoloji Kongre Bildiri Kitabı, ‘Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar’ Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Gilman C.P. (1898). Women and Economics: A Study of the Economic Relation Between Men and Women as a Factor in Social Evolution. Boston: Small Maynard&Co.
- Gökçimen S. (2008). Ülkemizde Kadınların Siyasal Alana Katılım Mücadelesi. Yasama Dergisi, 10: 5-59.

- Gökdemir O. (2011). İlk Protestoyu İzmirli Kadınlar Yapmış. Haber Detay. İnternet adresi: <http://www.izmir.bel.tr/HaberDetay/8022/tr>. Ekleme tarihi: 3 Aralık 2011. Erişim tarihi: 27.05.2015
- Göksel İ. (2013). Female Labor Force Participation in Turkey: The Role of Conservatism. Women's Studies International Forum. 41(1): 45-54.
- Görgülü . (2014). Kadın ve Siyaset. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kandiyoti D. (2013). Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- KSSGM (2011). Türkiye'de Kadın 2001. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Mdrlg.
- Oakley A. (1974). The Sociology of Housework. Pitman Press: Bath Britain.
- nder N. (2013). Türkiye'de Kadın İşgücünün Görünümü. ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, 1(1): 35-62.
- Saktanber A. (2011). Türkiye'de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın Veya İyi Eş, Fedakr Anne. İçinde, Tekeli ř. (Ed.), 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, İstanbul: İletişim: 187-207.
- Sancar S. (2013). Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Umar B. (1974). İzmir'de Yunanlıların Son Günleri. Ankara: Bilgi Yayınları.
- nal Erzen M. (2011). Kadın Gözüyle Kadın Siyasetçiler. İstanbul: Derin Yayınları.
- Tekeli ř. (2011). 1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- TÜİK (2012). İstatistiklerle Kadın 2012. İnternet adresi: http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=238. Erişim tarihi: 20.9. 2014.
- TÜİK (2013). Hanehalkı İşgücü İstatistikleri 2013. İnternet adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16015>. Erişim tarihi: 20.9.2014.
- TÜSİAD (2010). Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Yıldırım H. (2014). Osmanlı Kadın Hareketi. Hacettepe Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Yüksek Lisans Programı. İnternet adresi: <http://huwgs.org/2014/04/osmanli-kadin-hareketi>. Erişim tarihi: 19.4.2015.
- Walters M. (2009). Feminizm. Ankara: Dost
- WEF (2013). Global Gender Gap Report. İnternet adresi: <http://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2013>. Erişim tarihi: 20 Ekim 2014.

Türk Sineması'nda Sıra Dışı Bir Kadın Karakter Olarak Aliye Rona

Mehmet Işık^{*}
Batman Üniversitesi

Şakir Eşitti^{**}
Ardahan Üniversitesi

Öz

Türk Sineması'nın en başarılı kadın oyuncularından Aliye Rona, canlandığı kadın karakterlerin özgünlüğü ile diğerlerinden ayrılır. Rona'yı farklı kılan, fiziksel görünümü ve sert mizacıyla oyunculuk yeteneğini birleştirerek yarattığı otoriter kadın karakteridir. Onu sıra dışı yapan esas özelliği ise ataerkil toplumsal yapı içerisinde, düzenin cinsiyetçi değerlerini benimseyerek, iktidar sahibi ve erkeklere hükmedebilen bir kadın görüntüsünde olmasıdır. Bu yönüyle Aliye Rona'nın oynadığı karakterler, sinemanın, sadece eril karakteri etkin ve iktidar sahibi olarak kuran anlatısal yapısında bir kırılma noktası olma özelliği gösterir. Bu nedenle Aliye Rona karakterleri, her ne kadar oynadığı roller toplumsal cinsiyet kodları içerisinde kurgulanmış olsa da, toplumsal cinsiyet çalışmaları bağlamında incelenmesi gereken kadın karakterleridir. Bu çerçevede çalışmada Aliye Rona'nın rol aldığı filmlerden beşi, göstergebilimin sağladığı analiz araçlarından da yararlanılarak toplumsal cinsiyet bağlamında çözümlenmiş, Aliye Rona'nın canlandığı kadın karakterlerin, Türk Sineması'nda egemen olan kadın temsillerinden belirgin şekilde farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Rona'nın oynadığı filmlerdeki güçlü kadın karakterleri erkekler üzerinde iktidar kurmalarına rağmen, kurdukları iktidar erkek iktidarına eklenmiş bir iktidardır. Karakterler toplumsal cinsiyet rollerinin devamlılığını sağlamakta, onu pekiştirmekte aracı olmaktadır. Bu doğrultuda Rona'nın oynadığı karakterlerinin toplumsal cinsiyet kimliklerinin, benimsenmesini ve devamlılığını sağlayan söylem ve eylemler ürettiği saptanmıştır. Bu bakımdan Rona'nın iktidar sahibi kadın imajının altında, ataerkil iktidarla işbirliği yaparak onun devamına hizmet eden bir kadın profili bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Sineması, Aliye Rona, toplumsal cinsiyet, kadın karakter, kadın imgesi.

* Yrd.Doç.Dr. Mehmet Işık, Batman Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema Televizyon Bölümü, Batman-Türkiye. E-posta: mehmet.isik@batman.edu.tr.

** Yrd.Doç.Dr. Şakir Eşitti, Ardahan Üniversitesi İİBF Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ardahan-Türkiye. E-posta: sakiresitti@ardahan.edu.tr.

Aliye Rona as an Unusual Female Character in Turkish Cinema

Mehmet Işık
Batman University

Şakir Eşitti
Ardahan Üniversitesi

Abstract

Aliye Rona who is one of the most successful actresses of Turkish cinema, distinguished from the other actresses by the originality of the female characters she acted. The thing that distinguished Rona from the other actresses is that she is an authoritative female character that she created by combining her acting ability with her physical appearance. The main feature that makes her unusual is that within the patriarchal social structure, adopting the sexist values of the order, she has the image of a powerful woman who can dominate men. In this respect, the characters played by Aliye Rona demonstrates a breaking point within the cinema's narrative structure which establishes only male characters as an active and powerful factors. Therefore Aliye Rona's characters, although the roles she acted fictionalized in gender codes, are the characters that should be examined within the context of gender studies. In this context, five movies, acted by Aliye Rona examined by analytical tool of semiotics. Female characters played by Aliye Rona are clearly distinguished from the dominant female representation in Turkish Cinema. They are strong characters and are able to establish power over men. However their power is articulated in the male power. It is considered that this situation reinforces and ensures the continuity of the status of being female that is built by the patriarchal society. In this regard, the characters that were played by Rona ensure the continuity and adoption of the gender identities via producing action and discourses. The image of Rona represents the woman profile that collaborates with the patriarchal power and serves its continuation.

Keywords: Turkish Cinema, Aliye Rona, gender, woman character, image of woman.

Giriş

Kadın veya erkek olarak doğmakla belirlenen biyolojik cinsiyetin (sex) aksine, kültürel bir olgu olan (Oakley, 1985: 16) ve her bir cinsiyet üyesi için uygun görülen davranış hakkındaki toplumsal beklentileri ifade eden toplumsal cinsiyet (gender), erkek ve kadınların birbirinden farklı olmasına yol açan fiziksel niteliklere değil, erkeklik ve kadınlık hakkındaki toplum tarafından oluşturulmuş özelliklere göndermede bulunur (Giddens, 2000: 621). Butler'a (2008: 229) göre cinsiyet, bedenlerin benzetilmeye çalışıldığı hayali birer kurgu, toplumsal cinsiyet ise, yaratılışını sürekli ve düzenli olarak gizleyen bir inşa; kültürel bir kurgu olarak üretme ve sürdürme yönünde kolektif bir sözleşmedir.

Toplumsal cinsiyet rol kalıpları kadını, ev içine, özel alana hapsedip emeğini değersizleştirir ya da kadının kamusal alana çıkması mümkün olsa da, onu görev, statü ve ücret bakımından erkeğin ardında bırakır. Aynı kalıplar erkeği kamusal alanda çalışıp eve ekmek getiren kişi şeklinde konumlandırarak, onun özel alanda da hakimiyet kurmasına olanak verir. Böylece, bir yandan kadının özgürlüğünü elinden alarak onu ve yapacaklarını sınırlandırırken; diğer yandan da erkeğe atfettiği görev ve sorumluluklarla erkeğin yükünü arttırır, sonuç olarak her iki taraf için de hayatı oldukça zorlaştırır (Yumlu, 2014: 153). Bora'ya göre (2012: 175) toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, cinsiyet rollerinin 'doğal' ve değişmez, biyolojik varlığımıza bağlı şeyler olduğu varsayımına dayanır. Kadınlarla erkeklerin birbirlerinden farklı olmaları, basitçe bir 'farklılık' olarak yaşanmaz, aynı zamanda, eşitsizliğin ve ayrımcılığın meşrulaştırılması da bu farklılığa dayandırılır. Farklılık, genel geçer kadınlık ve erkeklik kalıplarının üretilmesi ve yeniden üretilmesiyle sürdürülür, pekiştirilir.

Medya ürünleri, erkeğin ve kadının, özellikle de kadının, yaşamını zorlaştıran toplumsal cinsiyet kalıplarının üretiminde ve pekiştirilmesinde önemli rol oynar. Eğlence programlarından dizilere, reklamlardan komedilere, çizgi filmlerden haberlere kadar her tür medya ürününde karşımıza çıkan toplumsal cinsiyet kalıpları, eşitsiz cinsiyet ilişkilerini onaylamasının yanında, bunların tekrar tekrar üretilmesine ve meşruluk kazandırılmasına da katkıda bulunmaktadır. Bu noktada medyanın ayrılmaz bir parçası olan sinema da aynı amaca hizmet etmektedir.

Toplumsal cinsiyet rol kalıplarının yeniden üretimi açısından dünya sineması ile paralel bir görünüme sahip olan Türk Sineması, gündelik hayatta kadına dikte edilen toplumsal cinsiyete ilişkin her türlü kodun; kadına atfedilen namuslu, evinin kadını, çocuklarının anası, cinselliği olmayan, sevgi dolu, sürekli bağışlayan, ezildiğini hissetse de gözyaşlarını içine akıtıp evin mutluluğunu bozmayan kadın olma (Esen, 1996: 12) vb. niteliklerinin yeniden üretilmesine olanak sağlamaktadır. Bu rolleri benimsemeyen kadın ise cinselliğinden başka verecek bir şeyi olmayan, mutlu yuvalara düşman, erkekleri kötü yollara sürükleyen, namussuz, vamp kadın olarak kurgulanmaktadır.

Bu noktada Türk Sineması'nın en başarılı kadın oyuncularından Aliye Rona canlandırdığı kadın karakterlerin özgünlüğü ile diğerlerinden ayrılır. Kadıköy Halkevi'nde 1930'ların sonlarında başlayan oyunculuk serüvenini 1947'den itibaren sinemayla sürdüren ve 200'e yakın filmde rol alan Rona'yı sıra dışı yapan, fiziksel görünümü ve mizacı ile oyunculuk yeteneğini birleştirerek yarattığı otoriter kadın karakteridir. Sert yüz hatları, siyah saçları, köylü karakterlerle bütünleşebilme yeteneği ve güçlü oyunculuğu, onu genellikle kendilerine "kötü kadın" rolü biçilen Suzan Avcı, Lale Belkıs gibi sarışın rakiplerinden farklılaştırır.

Aliye Rona'yı Türk sinemasında sıra dışı bir karakter yapan asıl özelliği, onun oynadığı rollerde 'iktidar sahibi bir kadın' imajına sahip olmasıdır. O, gerek anne, gerekse kötü kalpli kadın rolü oynadığı filmlerde hakkını aramasını bilen, asla pes etmeyen, mağrur, sert ve otoriter kadın karakterlerini canlandırarak iktidar sahibi kadını temsil etmiştir. . Bu noktada cinsiyet üzerine yaptığı araştırmalarıyla bilinen Deniz Kandiyoti'nin görüşleri ufuk açııcıdır. Kandiyoti'ye göre (1991) "erkek egemenliği sistemlerini tanıyabilmenin bir yolu da kadınların kendileriyle ilgili stratejilerini analiz etmektir" (s.27). Bu bakış açısıyla Aliye Rona'nın üstlendiği kadın kimliği irdelendiğinde, canlandırdığı kadın karakterlerin, esas itibarıyla 'kadın' olarak iktidarını kuran bir özne konumunda olmadığı anlaşılmaktadır. Bu karakterler, iktidar sahibi kadınlardır, fakat onların kurduğu iktidar, erkek iktidarına eklenmiş, dolayısıyla da kadın kimliğinden uzaklaşmış bir iktidar tipidir. Bu bağlamda Rona'nın güçlü ve iktidar sahibi kadın olarak rol aldığı filmlerde çizdiği imaj, esas itibarıyla ataerkil söylemin yeniden üretimine imkân sağlamaktadır.

Genel itibarıyla değerlendirildiğinde canlandırdığı karakterler iktidarını eril kodlarla kursa da, bir kadının bu ölçüde iktidar sahibi olması Rona'nın öncesinde Türk Sineması'nda görülmeyen bir olgudur. Bu yönüyle Aliye Rona'nın oynadığı karakterler, sinemanın, eril karakteri etkin ve iktidar sahibi olarak kuran anlatsal yapısında bir kırılma noktası oluşturmaktadır. Tam da bu nedenle Aliye Rona karakteri, toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi gereken bir kadın karakterdir. Bu çalışma Aliye Rona'nın oynadığı rollerde kurduğu iktidar sahibi kadın imajını bir sorunsal olarak kabul etmektedir. Çalışmada, yukarıda da belirtildiği gibi Aliye Rona'nın kurmuş olduğu iktidar sahibi kadın karakterinin esasına 'kadın' kimliğiyle bağdaşmadığı ve eylem ve söylemleriyle ataerkilliğin yeniden üretimine hizmet ettiği varsayımı üzerinde durmaktadır. Belirtilen varsayım ise onun rol aldığı filmlerdeki söylemleri irdelenerek ispat edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede çalışmada, Aliye Rona'nın oynadığı filmlerde canlandırdığı kadınların hangi rol kalıpları içerisinde temsil edildiği ortaya koymaya çalışılmıştır. Bunun için Aliye Rona'nın rol aldığı filmlerden beşi; Yılanların Öcü, Alageyik, Gelin, Derviş Bey, Yılanı Öldürseler, göstergesinin sağladığı analiz araçlarından da yararlanılarak çözümlenmiş ve toplumsal cinsiyet rollerinin hangi imgesel ve söylemsel stratejilerle yeniden üretiminin sağlandığı ortaya konulmuştur.

Türk Sineması'nda Kadın Temsili

Türk Sineması'nda kadın temsili, başlangıcından itibaren sorunlu bir alan olarak belirir, dolayısıyla da kadının kültürel temsil alanında bir özne olarak yer alma koşulları da uzun yıllar boyunca gelişemez. Kadın yıldızların ön plana çıktığı ve Türkiye'de sinemanın altın çağını yaşadığı Yeşilçam döneminde dahi kadınlar, toplumsal alanın dışına itilmiş ikincil konumlarının dışında bir varlık gösteremez. Özellikle melodram türü içerisinde yer alan bu kadın imgeleri, türün anlatı yapısı gereği eril iktidarın birer taşıyıcısı, aktarıcısı konumunda kalır (Elmacı, 2011: 186). Başka bir ifadeyle Kadın bu dönemde hatırı sayılır bir görünürlük kazansa da, ağırlığında buna paralel bir artış gerçekleşmez.

İlk kadın karakterlerin evlilik-aşk çatışması bağlamında “erkeği baştan çıkaran kadın” olarak belirlediği Türk Sineması'nda, kadına yönelik olumsuz bakış açısı sonraki yıllarda da devam eder. Türk Sineması'nın ilk öykülü filmi olarak kabul edilen (Kuyucak Esen, 2010: 14; Teksoy, 2007: 12) yönetmenliğini Sedat Semavi'nin yaptığı Pençe (1917), kadını evlilik-evlilik dışı aşk çatışması bağlamında beyazperdeye taşır. Evliliği insana büyük acılar veren bir pençe olarak gören düşünce ile asıl pençenin evlilik dışı aşk olduğunu savunan düşüncenin çarpıştırıldığı filmde, iki ana kadın karakter de kötü olarak yaratılır ve filmin sonunda bu kötü kadınlar cezalandırılır (Öngören, 1982: 42-43). Ahmet Fehim tarafından çekilen Mürebbiye ve Binnaz filmlerinde ise birden fazla erkeğin “şuh bir kadın” için verdikleri mücadele ve başlarına gelen felaketler anlatılır (Özön, 1970: 27). Bir Frenk ailesinin yardımıyla mürebbiye olarak işe girdiği Behri Efendi'nin yalısında kısa süre içerisinde bütün erkekleri birbirine düşüren “Fransız yosması” Anjel'in hikâyesinin anlatıldığı Mürebbiye (Özgüç, 1988: 11; Scognamillo, 2014: 30-31), sansüre uğrayan ilk Türk filmi olarak da tarihe geçer (Özgüç, 1990: 23; Teksoy, 2007: 14; Soykan, 1993: 26). Ahmet Fehim'in diğer filmi Binnaz (1919) ise bir göbek dansı sahnesinin ilk defa beyazperdede görüldüğü film olur (Kalkan ve Tarınc, 1988: 69).

Muhsin Ertuğrul'un 1922 yılında çektiği İstanbul'da Bir Facia-i Aşk (Şişli Güzeli Mediha Hanım'ın Facia-i Katili) Türk Sineması'nda kadın temsili açısından uzun yıllar etkisini devam ettirecek bir anlatı dilinin gelişimine zemin hazırlar. Para karşılığı erkeklerle birlikte olan Mediha Hanım'ın eski dostu tarafından öldürülmesini konu alan filmde (Kuyucak Esen, 2010: 24) görülen “kötü kadınlar”, tutku yüzünden mahvolan küçük kentsoylular, işlenen cinayet, haksız yere suçlananlar ve her şeye rağmen ulaşılan mutlu son, ilerleyen yıllarda Türkiye sinemasında bir gelenek haline gelecek olan anlatının başlangıcı niteliğindedir. Filmdeki kadın karakterler, fedakar anne/eş olan iyi kadınlar ile dişiliğini kullanan kötü kadınlar olmak üzere ikiye ayrılır ve kötü kadın öldürülürken, iyi kadınlar mutlu şekilde yaşamaya devam eder (Duyan, 2013: 334).

Bu dönemde çekilen filmlerde görülen kadın karakterlerin çoğunun, dişiliğini kullanarak erkekleri baştan çıkaran *femme fatale*¹ kadınlardan oluştuğu ve söz konusu karakterlerin çapkınlık, çıplaklık, cinsellik ve erotizmle süslendiği (Öngören, 1982: 65) görülür. İlk olarak bu dönemde ortaya çıkan

vamp kadın temsilleri, göbek dansları ve banyo sahneleri eşliğinde yaratılmıştır (İmançer, 2010: 80).

Cumhuriyet'in ilanı sonrasında kadına verilen değerin artması ve Türk kadınlarının da oyunculuk yapmaya başlamasıyla birlikte bu anlayış değişmeye başlar ve Ateşten Gömlek (1923), Bir Millet Uyanıyor (1932) gibi filmlerde yaratılan fedakar kadın imajıyla kadın temsiliinde bir nebze iyileşme görülür. Bununla birlikte Karım Beni Aldatırsa (1933), Söz Bir Allah Bir (1933), Fena Yol (1933), Şehvet Kurbanı (1939) vb. birçok filmde kadınlara hafif ve baştan çıkarıcı roller verilmeye devam edilir (Soykan, 1993: 30). Özellikle dönemin sosyete hayatını işleyen filmlerde kötü yola düşen kızlar, paralı çapkınlar, metres hayatı yaşayan kadınlar söz konusu camianın sosyete rezaletlerinin tiplerini oluşturur (Kalkan & Taranç, 1988: 70).

Türk Sineması'nda *Tiyatrocular Dönemi* olarak bilinen ve 1939 yılına kadar devam eden bu dönemde (Özön, 2009: 27) şuh kadın tipine aldatılan, acı çeken, cefakâr kadın tiplmeleri de eklenerek, iyi kadın-kötü kadın ikiliği belirgin hale gelir. Söz konusu dönemde kırsal kesimdeki kadınları ya da dönemin birey olma mücadelesi içindeki kadınlarını anlatan film ise neredeyse yok denecek kadar azdır. 1940'lardan itibaren ise bu eksiklikler tamamlanmaya ve Türk Sineması farklı bir kişilik kazanmaya başlar (Yalamaç, 2011: 75).

Sinema kökenli ilk yönetmen Faruk Kenç'in *Taş Parçası'nı* (1939) çekmesiyle başlayan ve 1950 yılına kadar süren dönem *geçiş dönemi* (Özön, 2009: 27) olarak kabul edilmektedir. Türk Sineması'nın, kurgu teknikleri ve kamera hareket açıları yönüyle, sinemasal bir anlatım dili kazandığı (Kuyucak Esen, 2010: 45) bu dönemde, köy dramları önemli bir tür haline gelir. Melodram kalıplarını köy gelenek ve adetleri ile zenginleştirmeye çalışan, dekor olarak köy peyzajına dayanan köy dramlarının kadınları çilelidir; birçok sorunu vardır, babasından, ağasından, kayınpederinden, kayınavalidesinden çeker; masumdur, eziktir, suskundur.

Bu dönemin önem kazanan bir diğer sinema türü tarihi filmlerdir. Bu filmlerde kadın daha aktif bir özne haline gelmiştir. Özellikle Milli Mücadele yıllarının anlatıldığı Ferdi Tayfur'un *İstiklal Madalyası* (1948), Turgut Demirağ'ın *Fato/Ya İstiklal Ya Ölüm* (1949), Orhan M. Arıburnu'nun *Yüzbaşı Tahsin* (1950), Aydın G. Arakon'un *Vatan İçin* (1951), Vedat Örfi Bengü'nün *Ateşten Gömlek* (1950) ve Lütfi Ömer Akad'ın *Vurun Kahpeye* (1949) gibi filmlerde kadınlar güçlü birer Cumhuriyet savunusudur. Kadın sorunlarına değinilmeyen bu filmlerde, kadınların görevi, dönemin ideolojisine uygun olarak gelecek kuşaklara örnek olmak ve iyi bir toplumun yetiştirilmesi için çaba göstermek olarak tanımlanmıştır (Soykan, 1993: 33-34). *Vurun Kahpeye* (1949) filminin idealist kadın öğretmeni Aliye, söz konusu anlayışın somutlaşmış ideal tipidir.

Geçiş döneminde kadın temsilleri, Cumhuriyet kadını ve kırsal kesimin cefakar kadınlarını da içine alarak genişlemiştir. Kurtuluş Savaşı hikâyeleri ve köy melodramları üzerine yapılan çok sayıda film ile birlikte, daha önceki filmlerde ihmal edilen birey olarak örnek Cumhuriyet kadını tiplmesi

vurgulanmış, kırsal kesimin kadını ise ezilmiş, bireyliğinin farkında olmayan, erkeğe bağımlı ve hayatı acılarla dolu, cefakar bir karakter olarak perdedeki yerini almıştır (Yalamaç, 2011: 75).

Sinemada toplumsal gerçekçiliğin ortaya çıkmaya başladığı 1950'ler aynı zamanda; melodramların yükselmeye devam ettiği ve dindar kesimin sinemaya karşı ilgisini arttıran din duygularının sömürüldüğü filmlerin yaygınlık kazandığı yıllar olur. Zenginliğin, lüksün ve tüketimin özendirildiği filmler, izleyicilere herkesin isteyeceği hayatları sunarak dönemin liberal ideolojisiyle uyum gösterir. Ticari kaygıların ön plana alındığı böylesi bir dönemde, dindar izleyiciler için ezan ve dua sahneleri, erkek izleyiciler için pavyon ve göbek dansı sahneleri, kadınlar için aşk sahneleri, çocuklar için komik ve şaşkın tipleremeler aynı filmlerde bir arada sunulmaya başlar (Kuyucak Esen, 2010: 61). Dönemin Cahide Sonku, Belgin Doruk, Neriman Köksal gibi kadın yıldızları ise melodram kalıpları içinde "faziletli anne, dokunulmamış sevgili ve yuva yıkan/baştan çıkarıcı kadın" rollerinde tek boyutlu, iyi ya da kötü kadınlar olarak karşımıza çıkar (Kalkan 1988: 42). Sonuç olarak bu dönemde de kadınlar iyi kadın-kötü kadın dikotomisi çerçevesinde var olan toplumsal cinsiyet rollerini güçlendirecek ve yeniden üretecek şekilde temsil edilir.

Türk Sineması'nda 1960'lı yıllar, yeni anayasanın zemin hazırladığı özgürlük ortamının etkisiyle Halit Refiğ, Metin Erksan, Atif Yılmaz, Ertem Göreç, Lütfi Ömer Akad, Duygu Sağıroğlu, Yılmaz Güney ve Yücel Çakmaklı gibi yönetmenlerin toplumsal sorunlara eğildiği bir dönem olur. Böylece göç, kentleşme, işsizlik gibi sorunlarla birlikte kadın sorunları da beyazperdede yer bulur. Her ne kadar bu dönemde de kadınlar melodram kalıpları içinde bir yandan faziletli anne ve dokunulmamış sevgili olarak idealize edilip bunların karşısına kötü kadın, seks bombası, erkekleşmiş kadın, isterik kadın, gizemli cinsellik örneği kadın ve benzerleri çıkarılmaya, yani kadınlar tek boyutlu olarak temsil edilmeye (Kalkan, 1988) devam etse de; gerçekçi sinema akımının etkisiyle kısmen de olsa özellikle kırsal kesimin kadınlık halleri, kadının cinselliği ve kadınların, toplumsal baskılar, kumalık, meta olma hali gibi sorunları da Türk Sineması'nda yer bulmaya başlar (Yalamaç, 2011: 75).

1970'li yıllar, önceki dönemde kazanılan özgürlüklerin kısıtlandığı, ekonomik ve siyasi anlamda sıkıntılıların yaşandığı bir dönem olmuştur. Sağ-sol çatışmalarının tırmandığı, gözaltılar, tutuklamalar ve idamlarla bir korku cumhuriyetine dönüşen Türkiye'de fakirleşen halk, televizyon ve videonun yaygınlaşmasının da etkisiyle evlere çekilmeye, dolayısıyla sinemadan da uzaklaşmaya başlar (Kuyucak Esen, 2010: 134).

Söz konusu dönemde sinemanın ilk yıllarından itibaren geçerliliğini koruyan iyi kadın-kötü kadın ayrımı, filmlerdeki erotizm dozunun giderek yükselmesinin de etkisiyle muğlaklaşır. Özellikle 70'li yılların ortalarından başlayarak mevcut kalıpların dışına çıkıldığı ve iyi kadın tipini temsil eden masum kızların soyunduğu görülür. Kadının kişiliğinin yok edildiği ve vücudunun bir nesne olarak erkekler için sunulduğu bu filmlerde, erkekler egemenliklerini ve güçlerini kadını kişiliği ve bedeniyle yöneterek, hatta örseleyerek ortaya koyar (Özkan, 2012: 80). Ayrıca özellikle 1970'lerin sonlarında hızla yaygınlaşan seks filmleri

nedeniyle adeta bir endüstri haline gelen erotik film sektörü de, kadın karakterleri neredeyse tamamıyla cinsel haz nesnesine dönüştürerek kadın temsilini olumsuz etkiler.

1980'lerden sonra televizyonun da etkisiyle gerçekleşen toplumsal değişimlere paralel olarak Türk Sineması'nda tema ve konuların yanı sıra anlatım biçimleri de değişmeye başlar. Bu değişimin popüler ve görünen ifadesi, baş kadın oyuncuların ve eski namus timsali yıldızların filmlerde öpüşmeye, yatağa girmeye, sevişmeye başlamaları olur (Evren, 1990: 10). Yıldız kadın oyuncuların soyunmaya başlamaları ile iyi ve kötü kadınların ayrı ayrı temsil edildiği filmlerin yerini her ikisinin özelliklerini belirli ölçülerde üstünde toplayan tek kadınlı filmler alır; ancak Türk Sineması'nda kadının konumundaki değişim bununla sınırlı kalmaz kendi alt kategorilerini de yaratır. Eski yıldız oyuncuların cinselliği konunun gereği iken, Ahu Tuğba, Banu Alkan gibi oyuncuların cinselliği daha çok bir seks ve beden seyri amacı taşır (İmançer vd., 2006: 111).

Bu dönemde başta Atıf Yılmaz olmak üzere Memduh Ün, Şerif Gönen, Ömer Kavur, Orhan Oğuz, Nisan Akman ve Mahinur Ergun gibi yönetmenler filmlerinde, kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerine alternatif olabilecek bir şekilde konumlandıkları kadın karakterler aracılığıyla, kadın konusuna eleştirel bir bakış getirir. Kadın karakterlerin toplum baskısı, yalnızlık, mutsuzluk ve cinsel tatminsizlik gibi sorunları gerçekçi ve çarpıcı bir biçimde beyazperdeye aktardıkları bu dönemde cinsellik kavramını sadece kötü kadınla ilişkilendiren algının da dışına çıkarılır (Yalamaç, 2011: 75).

1980 sonrası dönemde, kadın ve cinsellik ilişkisi yeniden yorumlanmakla birlikte, kadın erkek ilişkilerinin temsili aracılığıyla yeni bir söylem getirildiği söylenemez. Kadın karakterler, özgür bireyler olarak ele alınırken, özellikle iyi bir eş olma rolü kalıcılık gösterir. Ayrıca, kadınların çalışma hayatındaki varlıkları da sınırlı olarak temsil edilmeye devam edilir; öğretmenlik ve hemşirelik gibi meslekler kadın meslekleri olgusu olarak devamlılığını sürdürür. Dolayısıyla, 1980'lerdeki kadın temsilleri bir yandan kadınların cinselliklerini ve birey olma bilincini yansıtmayı başarırken, diğer yandan kadınların toplumsal konumlarına ilişkin ayrıntılarda gözlenen eksiklikleri nedeniyle gerçekçi olmaktan uzaklaşır. Bununla birlikte bu dönem Türk Sineması'nda başka hiçbir dönemde olmadığı kadar yoğun şekilde kadın sorunlarına yönelik "kadın filmleri"nin çekildiği yıllar olur (Kaplan, 2003: 170). *Mine* (1982), *Bir Yudum Sevgi* (1984), *Dağınık Yatak* (1984), *Adı Vasfiye* (1985) *Ah Belinda* (1986), *Asiye Nasıl Kurtulur* (1986), *Kadının Adı Yok* (1987) bu dönemde çekilen kadın filmi olarak adlandırılanlardan bazılarıdır.

1990 sonrasında sinemada kadın sorunlarına yönelik ilgi azalır. Kentin, özellikle İstanbul'un acımasızlığı karşısında yalnızlaşan bireylerin dramının aktarıldığı filmlerdeki kentsel karmaşa içinde toplumsal cinsiyet rollerinin yerine sınıfsal, etnik ve dini ayrımlar gibi yeni olgular konulurken, kadın sorunu geri plana itilir, adeta görünmez bir hal alır ve *Yeni Türk Sineması* tam bir erkek sineması olarak gelişme gösterir (Elmacı, 2011: 185). Kadın olmakla ilgili sorunlar, ticari kaygılarla pek çok yönetmen tarafından görmezden gelinse de,

sinemaya yansıyan gerçekliğin bir parçası olarak ayrıntılarda seyirci karşısına çıkmaya devam eder. Benzer şekilde, 2000'li yıllarda da kadın sorunları (1980'ler ölçüsünde) sinemanın ilgisini çekmemeye devam etmektedir.

Türk Sineması'nda kadın genellikle ikincil konumda ve geleneksel rollerle kuşatılmış şekilde resmedilir. Kadına, filmin anlatısı içinde ekonomik olarak daima erkeğine (baba-koca) bağlı-bağımlı, isteklerini ortaya koyamayan, cinselliğini özgürce yaşayamayan bir profil çizilir. Son dönem Türk filmlerinde ise kadın, postmodern kimliği ile karşımıza çıkar. Gelenekselden moderne, modernden geleneksele doğru akışkan bir özellik gösteren kadın temsili bu anlamda bir değişimi de gündeme taşır. Ancak yine de kadınlar kendi istekleri için her ne kadar çabalasalar da, sonuçta nihai kararın sistemi kendisi ve güçlü aktörü olarak da erkekler söylemektedir (Özkan, 2012: 81).

Aliye Rona Filmlerinde Kadın Temsili

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin hemen ardından Türkiye hızlı bir gelişim sürecine girmeye başlar. 1946 yılı sonlarında çok partili siyasi yaşama geçilmesiyle başlayan bu hızlı değişim ve dönüşüm süreci 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte hızlanarak devam eder. Sanayi yatırımları sonucunda kırsal kesimde yaşanan makineleşmenin el emeğine duyulan ihtiyacı azaltması ve kentlerin iş potansiyeli bakımından daha cazip hale gelmesi, köyden kente göç sürecini başlatır. Kapitalistleşme, iç göç, şehirleşme ve 1960'larda etkili olan dış göç, Türkiye'de gelenekselliğin çözülmesine zemin hazırlar (Tekeli, 1995: 20). Böylece bir yandan geleneksel toplum ve aile yapısı çözülürken diğer yandan da işsizlik ve geçekondulaşma Türkiye'nin başlıca problemleri haline gelir.

Kırsal alanda görülen sanayileşmenin diğer bir sonucu da geleneksellikten beslenen ataerkil ilişki ağının parçalanmasıdır. Patriarkal ilişki ağının temelini oluşturan büyüklere duyulan saygının azalması, yaşlı kuşağın genç kuşak üzerindeki denetimini yitirmesiyle sonuçlanır. Babanın otoritesi azalır ve erkek çocuklar kendi çekirdek ailelerini kurmak için evden ayrılır (Kandiyoti, 1997: 29-56). Böylece aile içi görevlerden kaynaklanan yük yavaş yavaş babanın omuzlarından anneye doğru kaymaya başlar. Üstelik daha önce ücretsiz işgücü olarak hane içi ekonomisinde etkin olarak yer alan kadınlar giderek artan bir oranda, ücretli işgücüne katılmak ve daha zor şartlarda çalışmak zorunda kalır. Köyde kalanlar ise şehre çalışmaya giden eş ya da çocuklarının yüklerini omuzlar. Sonuç olarak kadın; ister köydeki evinde kalsın, isterse kendisi de kente gitsin durum değişmez: Kadın olmak artık daha da zordur.

Geleneksel aile düzeninin sarsılmaya başladığı böylesi bir dönemde sinemaya giren Aliye Rona, eski değerleri savunan ve yaşatmaya çalışan kadın karakterini çok başarılı bir şekilde canlandırarak kısa zamanda sinemanın en önemli kadın oyuncularından birisi haline gelir. Fiziksel görünümü ve mizacı ile oyunculuk yeteneğini birleştirerek yarattığı otoriter kadın karakteri, o güne kadar beyazperdede görünen kadın tiplerinden oldukça farklıdır.

Kariyerine 1930 yılı sonlarında Kadıköy Halkevi'nde tiyatro oyuncusu olarak başlayan Aliye Rona, 1921 yılında² o dönemde Osmanlı toprağı olan Suriye'nin Dera kentinde (Evren, 1983: 129) on çocuklu Dilligil ailesinin bir ferdi olarak doğar. Babası demiryollarında çalışan Aliye Rona, ünlü besteci Avni Dilligil ve gazeteci Turan Dilligil'in de kardeşidir. İzmir Şehir Tiyatrosu'nda çalıştığı sırada evlendiği Zihni Rona ile 19 yıl evli kalan sanatçı, 27 Ağustos 1996 tarihinde İstanbul'da bir huzurevinde hayata gözlerini yumar.

Aliye Rona'nın sinemaya girişi Ferdi Tayfur'un 1947 yılında çektiği *Kerim'in Çilesi* adlı düşük bütçeli bol müzikli komedi filmi (Özön, 2009: 141) ile gerçekleşir. Çetin Karambey'in *Silik Çehreler*'inde (1948) ilk başrolünü oynar. Ardından *Zehirli Şüphe* (1949) ve *Mahallenin Namusu* (1953) filmlerindeki başrolleri gelir. Sinema serüvenini 1994 yılına kadar sürdüren Aliye Rona her tür filmde rol alsa da ağırlıklı olarak melodram ve kırsal filmlerde oynar (Scognamillo, 2014: 30-31). Maktav'a (2007: 204) göre Rona'nın hep aynı abartılı mimiklerle, aynı ses tonuyla kendini gösteren oyunculuk tarzı, melodram sinemasının temelini oluşturmuştur.

1960'lar ve 1970'lerde Türk Sineması'nın enflasyonist döneminde Aliye Rona da diğer karakter oyuncularını gibi furyaya kapılır. Melodramlar yanında komedi filmlerinde hatta dini filmlerde dahi rol alır. 1980'lerde *Şabaniye* (1984), *Keriz* (1985) gibi Kemal Sunal filmlerinde gördüğümüz Aliye Rona birçok B sınıfı filmde oynar. Ancak sinema açısından kendisini değerli kılan sert kadın rolüyle Aliye Rona'yı en klasik çizgileriyle *Yılanların Öcü* (1961), *Alageyik* (1969), *Gelin* (1973), *Kara Çarşafli Gelin* (1975), *Derviş Bey* (1978), *Yılanı Öldürseler* (1981) ve yaşamının son döneminde *Berlin in Berlin*'de (1992) buluruz (Scognamillo, 2014).

İlk ödülünü 1954 yılında Film Dostları Derneği'nin düzenlediği yarışmada *Mahallenin Namusu* adlı filmdeki oyunculuğuyla yılın en başarılı yardımcı kadın oyuncusu olarak alan Aliye Rona, *Son Saat* gazetesinin düzenlediği yarışmada ise *Yılanların Öcü* filmindeki performansıyla en iyi kadın oyuncu ödülüne layık görülür. Elli beş yıllık oyunculuk hayatında otuz sekiz ödül alan Rona (Scognamillo, 2014), 1965'te *Hepimiz Kardeşiz*, 1967'de *Zalimler*, 1968 de ise *Son Gece* filmindeki oyunculuğuyla Antalya Altın Portakal Film Festivali'nde, 1969'da *Kuyu* filmindeki rolüyle de Adana Altın Koza Film Festivali'nde en başarılı yardımcı kadın oyuncu ödülleri almaya hak kazanır (Evren, 1983:130).

Rol aldığı filmler arasında Fakir Baykurt'un aynı adlı eserinden uyarlanan *Yılanların Öcü*, Aliye Rona'nın kariyerinde bir dönüm noktası olur ve Irazca Ana rolündeki Rona'yı sinemasal sanat yaşamının doruğuna (Makal, 1991: 60) taşır. Aliye Rona'nın teatral oyunculuğu Irazca'yı adeta anıtlştırır (Maktav, 2007: 204). Böylece Irazca Ana karakteri Aliye Rona ismiyle özdeşleştirilirken aynı zamanda Türk Sineması'nda direnen-sert kadın imajının karşılığı haline gelir. Öyle ki Aliye Rona'nın filmdeki bu performansı, sinema dilinin doğallığına abartılı hatta zaman zaman teatral bulunmuş olsa da, Irazca Ana karakteri

kadının başkaldırısını, isyanını yansıttığı için bu abartı seyircileri rahatsız etmek bir yana memnun eder (Sim, 2010: 181).

Aliye Rona'nın çok başarılı bir şekilde canlandığı Irazca Ana, özel ve kamusal alanda söz ve denetim hakkının erkeğe ait olduğu ataerkil toplum yapısına ve bu yapıyı olumlayan filmlerdeki anne karakterlerine aykırı bir kimliktir (Derman vd., 2001). Daha önce hiç olmadığı ölçüde haksızlığa karşı direnen, cesur, boyun eğmeyen, yenilgiyi kabul etmeyen, vazgeçmeyen ve hatta erkeklere hükmeden bir kadın karakter olarak Irazca Ana, alışlagelen kaderine razı, pasif, sessiz, aciz, zavallı kadın tipinden farklılık gösterir.

Kadının, ataerkil toplumlarda kadın kimliğiyle tek başına iktidar sahibi olması olağan dışı bir durumdur. Şöyle ki; ataerkil toplumlarda kadın, kadın kimliğiyle değer görmez, ancak anne olduğunda -hele bir de erkek çocuk doğurmuşsa- bir üst mertebeye yerleşir ve daha fazla değer görür, söz sahibi olur. Ataerkil düzende kadın kendi çıkarlarına aykırı olsa dahi mevcut düzenin yeniden üretilmesindeki döngüde önemli bir yere sahiptir. Böyle bir düzende, kadının yaşlılıktaki tek güvencesi oğlu ya da oğulları; kurabildiği tek egemenlik ise genç kadınlar, özellikle gelinler üzerinde kurdukları egemenliktir (Berktaş, 2014: 162)

Irazca karakterinin bu seviyede iktidar sahibi olabilmesinin altında ataerkil düzenin güçlü kadınlara, yaşlanıp dişiliklerini kaybettiklerinde diğer kadınların yanısıra erkekler üzerinde de yetke sahibi olma imkânı tanınması yatar. Bu yetke, ataerkil düzenden alınan bir yetke olduğundan daha ziyade kadınlar üzerinde baskı oluşturmak için kullanılır (Yücel, 2011: 44). *Yılanların Öcü* filminde gelinine ve Haceli'nin karsısına karşı sergilediği otoriter, katı ve acımasız tavır bunun bir göstergesidir.

Aliye Rona'nın kadınlığı, kadınlık bileşenleri ayrıştırılmış, sterilize edilmiş bir kadınlıktır. Bedeni, arzu ile ilişkilenen bir beden değildir, o her şeyden önce bir annedir, üstelik çoğunlukla erkek evlat sahibidir ve yaşı ileridir. Geleneksel Türk ailesinde erkek çocuk doğurmanın hanede kadına kıdem kazandırdığı (Kandiyoti, 1997: 79) sosyolojik bir gerçektir. Bu açıdan bakınca Rona karakterinin sunduğu zemin, bir muhalefet, başkaldırı pozisyonu olarak görülmez. Bununla birlikte Türk Sineması'nda Aliye Rona'nın hayat verdiği Irazca Ana'ya (1961) kadar, bir kadının bu ölçüde iktidar sahibi olduğu ve ön plana çıktığı başkaca bir kadın karakter yoktur. Bu sebeple Irazca Ana'nın, dolayısıyla da Aliye Rona'nın canlandığı karakterlerin kadın temsili açısından bir kırılma noktası olduğu, Aliye Rona'nın Irazca sonrasında da benzer karakterleri canlandırarak Türk Sineması'nda eril değerlerle donanmış iktidar sahibi kadın olgusunun yerleşmesine katkıda bulunduğu değerlendirilmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada oynadığı karakterler, sinemanın, eril karakteri etkin ve iktidar sahibi olarak kuran anlatısal yapısında bir kırılma yaratan Aliye Rona'nın canlandığı kadın karakterlerin, toplumsal cinsiyet bağlamında ideolojik üretiminin nasıl gerçekleştirildiği, seçilen beş filmin söylemsel çözümlemesiyle

bulgulanmaya çalışılmaktadır. Oluşturulan çözümleme çerçevesi içerisinde, Aliye Rona'nın oynadığı filmlerde kadın karakterlerin özellikleri incelenerek bu karakterlerin erkekler ve diğer kadınlar karşısında nasıl konumlandırıldığı, hangi ifade ve görüntülerin neyin yerini tuttuğu, karşıtlıkların nasıl kurulduğu ve öznelere nasıl seslendirildiği ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda çalışma boyunca aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranacaktır.

- Aliye Rona'nın rol aldığı filmlerde, kadın karakterlerin başlıca özellikleri nelerdir?
- Söz konusu filmlerde Rona'nın canlandığı karakterler, erkekler ve diğer kadınlar karşısında nasıl konumlandırılmaktadır?
- Bu filmlerde Rona'nın canlandığı karakterler, söyledikleriyle neyi önermektedir?
- Bu filmlerde hangi anlamlar nasıl inşa edilmektedir ve öznelere nasıl seslenilmektedir?

Girişten itibaren sunulan tartışmalar ve yukarıda sunulan araştırma soruları bizi Aliye Rona'nın canlandığı kadın karakterlerin, Türk Sineması'nda egemen olan kadın temsillerinden belirgin şekilde farklı olduğu hipotezine ulaştırmaktadır. Çalışmada filmlerin içeriksel bir çözümlemesi amaçlanmamakla birlikte, filmlerde anahtar temaların nasıl geliştirildiğini görmek ve söylemin yoğunlukla hangi temalar etrafında geliştirildiğine ilişkin ipuçları elde etmek amacıyla (Dursun, 2001: 203) tematik analizden yararlanılmıştır. Buna ilave olarak seçilen filmlerde hangi anlamların nasıl inşa edildiği, göstergibilimsel çözümlemenin getirdiği açıklamalar da dikkate alınarak görüntülerin ürettiği anlamlara yer verilmiştir.

Bulgular

Aliye Rona'nın canlandığı karakterlerde, kadının hangi rol kalıplarını içerisinde temsil edildiğini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, *Yılanların Öcü*, *Alageyik*, *Gelin*, *Derviş Bey* ve *Yılanı Öldürseler* filmleri çözümlenmektedir. Bu filmler, Rona'nın üstlendiği rolün ağırlığı, filmin bilinirliği, ödül alma durumu, yönetmenin ve diğer oyuncuların sinema tarihi içerisindeki önem durumu göz önüne alınarak seçilmiştir. Aliye Rona'nın canlandığı kadın karakterleri, diğerlerinden ayıran başlıca özellik eril iktidarın ortağı, dolayısıyla da iktidar sahibi olmandır. Klasik Yeşilçam anlatısında genellikle erkeğe bağımlı olarak temsil edilen kadın, filmin başlangıcında güç sahibi bile olsa onun bu güçlü hali aşık olana kadar sürer. Özellikle avantür filmlerde güçlü/aktif bir konum elde eden kadınlar filmin ilerleyen kısımlarında rekabet, intikam, şiddet gibi erkeksi olarak nitelendirilen özelliklerden sıyrılır, silahlarını bırakır ve aşk/sevgi/evlilik/annelik çerçevesinde tanımlanan (Yüksel, 2006: 94) görevlerine geri döner. Maktav'ın (2003: 283) ifadesiyle "Fatma'nın erkekliliği aşık olana kadardır; şımarık burjuva kızı burjuvalığının sevdiği erkek karşısında sökmediğini kısa zamanda anlar". Aliye Rona ise filmin başında sahip olduğu gücü sonuna kadar

korur. Onun, bir erkeğe teslim olması söz konusu değildir. *Yılanların Öcü*'nde Irazca Ana, *Alageyik*'te Sultan Ana, *Gelin*'de Ana, *Derviş Bey*'de hala, *Yılanı Öldürseler*'de Zehra Ana karakterlerini canlandıran Aliye Rona, bu filmlerin hiçbirinde; yaşanan tüm olumsuzluklara karşın, başlangıçta sahip olduğu iktidardan bir şey kaybetmez.

Aliye Rona'nın canlandığı karakterler tuttuğunu koparan, mücadeleden vazgeçmeyen kadınlardır. Özellikle *Yılanların Öcü* filminin Irazca Ana'sı bu özelliği ile Türk Sineması'nı uzun yıllar etkilemeyi başarır (Sim, 2010: 182). Irazca Ana'nın şu gibi sözleri onun mücadelecı yanını ortaya koyar:

Yetmez elimizden gelmeyi de yapmalıyız. Sıkı dur Kara Bayram, bu iş sandığın kadar kolay değil", "Gidip geldim yüreğine korku saldım... Gayrı bırakmam peşini", "Yılanlar yılanken öçlerini bizde komadılar, biz insan olduğumuz halde düşmanımızın karşısında boynu bükük, pısmış duruyoruz. Yılanlar kadar olamadık. Yazıklar olsun bize. İnsan haysiyetine yakışmaz bu. Adam dediğin düşmanını tanımalı ve de hiçbir zaman öcünü yerde komamalı. Şikayetimizi yapacağız. Değil Haceli, değil Muhtar feriştağı gelse bizi bundan alıkoyamazlar.

Benzer şekilde *Alageyik* filminde de Sultan Ana olarak söylediği iğneli sözlerle bütün köyü etkileyerek, onların ağaya karşı mücadele başlatmalarını sağlar. *Yılanı Öldürseler* filminde ise oğlunun ölümünden sorumlu tuttuğu gelini Esme'yi, torunu Hasan'a yani Esme'nin öz oğluna öldürtünceye kadar çabalar ve sonunda başarır. Esme için söylediği "Ah yavrum analık batsın; yüreğim yanıyor. Oğlumun öcü alınmadan ben mezara giremem" ve "O ölecek, ben ölmeden demir sandığa girse de ölecek! O ölecektir!" gibi sözler, onun pes etmeme özelliğini yansıtır.

Rona'nın canlandığı karakterlerin bir diğer önemli özelliği diğer kadınlara özellikle de gelinlerine karşı oldukça kötü davranmaları, onlar üzerinde erkeklerden daha fazla iktidar sahibi olmalarıdır. Ancak onların sahip olduğu bu yetke kadının yaşlanması ve dişiliğini kaybetmesi ile yakından ilişkilidir. Yani söz konusu yetke ataerkil düzenden alınan bir yetkedir. Böyle olduğu için de gene genç kadınlar üzerinde bir baskı oluşturmak için kullanılır (Yücel, 2011: 44). Nitekim Aliye Rona neredeyse tüm filmlerinde diğer kadınlara karşı oldukça acımasızdır. Hatta Türk Sineması'nda kaynana denilince ilk akla gelen isimdir. *Alageyik* dışında incelenen filmlerin tamamında Rona'nın gelinlerine ya da çevresindeki diğer kadınlara karşı oldukça sert davrandığı, onlara talimatlar verdiği görülmektedir.

Türk Sineması'nda diğer kadınlar üzerinde iktidar sahibi olan başka kadın karakterler bulunmakla birlikte bu iktidarını aynı zamanda erkekler üzerinde de kullanabilen ve bunu film boyunca devam ettirebilen başka bir karakter yoktur. İktidarını erkekler üzerinde de kullanabilmesi onun canlandığı kadın karakterlerin başlıca özelliklerinden birisidir.

Yılanların Öcü filminde, evinin önüne temel kazan Haceli'ye "Boşaltma o daşları Haceli, boşuna boşaltma. Oraya ev yaptırtmam sana. Boşuna direnme mezar olur sana orası. Oraya senin ölünü gömerim de yine de ev yaptırtmam"

demektedir. Yılanı Öldürseler’de “Oğlumun kanlısı Abbas değil Esme’dir. Varın temizleyin onu. Kanını yerde koyarsanız bu dünyada da öteki dünyada da ak sütüm haram olsun” sözleriyle oğullarına, gelini Esme’yi öldürmeleri konusunda emir verir. *Alageyik*’te ise Halil’in sözlüsünü Karaali’ye veren erkeklere şöyle talimat verir:

Leş kargaları gibi yalanıp durmayın be! Hadi bakalım erkek bozuntuları, yakın şu ateşi hadi! Ne o be, utanıyor musunuz Halil’den? Nişanlısını sattınız Karacaali’ye şimdi de getirdiği avı mı yemiyorsunuz? Yakın bakalım ateşi avrat yürekliler sizi! Yakın ateşi diyorum size, getirin şişleri, şişe geçirin geyikleri; yedikçe utanırsınız belki hadi!

Aynı filmde köyün erkeklerine, Sarıca köyüne, ağanın konağını basmaya giden Halil’in peşinden gitmeleri için:

Madem ete el sürmezsiniz, madem geyik size sadaka gibi gelir, oturmayın bari! Ey Gökdereliler, Halil Karacaali’nin boğazına basmaya gidiyor, düşün ardına, hadi çabuk, çabuk yürüyün! Size söylüyorum, ne duruyorsunuz? Çabuk yürü, hadi sen de! diye seslenir ve ekler Yürüyün aslanlar yürüyün. Kör kurdu evinde gebertin. Gökdere’nin erkeği nasıl olurmuş görsün Karacaali!

demektedir. Filmin başka bir sahnesinde ise “Halil’in yarenleri, canları! Siz de mi seyirci kalacaksınız bu gencikliğe? Gidin arayın o deliyi; bulun. Tez indirin dağdan! Hadi yürüyün, yürüyün!” sözleriyle arkadaşlarından, geyik avına çıkan Halil’i bulmalarını ister. Gelin filminde ise oğluna “Sen nasıl erkek olmalısın ki helalin sokaklara düşsün? Buna hiç mi yular vurmادين sen? Başına başına vurup terbiye etmedin mi?” diye sorarak talimat verir. Rona, köyün beyi olan babasının ölümünden sonra onun yerini alan Derviş Bey’e dahi talimatlar verir hatta babadan kalan araziye satması karşısında “Baba katiline nasıl satarsın ata toprağımızı, nasıl yaparsın bunu? Bu kadar soysuz olamazsın! Olamazsın! Vazgeçeceksin!” sözleriyle ondan hesap sorar ve satıştan vazgeçmesini ister. Zaman zaman Fatma Girik gibi oyuncuların da canlandırdığı cesur kadın karakteri, Aliye Rona filmlerinde daha vurguludur. *Yılanların Öcü* filminde kendisini “Bana bak İrazca, siz razı olsanız da olmasanız da bu ev yapılacak. İyisi mi gelin şimdiden eğilin. Yoksam yarın öbür gün çat diye kırılacaksınız” sözleriyle tehdit eden Muhtar’a “Merak etme biz kırılmayız Muhtar. Dikkat et sana bir şey olmasın. Ben evimin önüne ev yaptırtmam” diyerek cevap verir. Muhtarın “Sen dişeli halinle fazla ileri gittin, emme bunun cezasını fena çekecen. Haceli işte benden sana müsaade; ev yaparken önüne kim geçerse fur öldür! Heç korkma arkada ben varım” şeklinde tehditlerine devam etmesi karşısında ise “Hadi bakalım yapamazsanız insan değilsiniz! Emme bu can bu tende kaldıkça topunuzun ağzına tükürürüm” diye karşılık verir. Aynı filmde “Un ufak edelim Haceli’nin kerpiçlerini...” şeklindeki teklifi karşısında gelininin “Ana başımıza bir bela açmayalım... Ya gardeslerini alıp üstümüze gelirse” sözleriyle çekindiğini göstermesi üzerine “Biz de hep beraber karşılaz onları...

İnsanda yürek olmalı yürek!...Korkma hiç kimse bir şey yapamaz bize!” sözleriyle gelinine cesaret verir.

Aliye Rona'nın canlandırdığı kadın karakterler kadınlara ve erkeklere kadın ve erkek olmaları sebebiyle yerine getirmeleri gereken geleneksel görevlerini hatırlatarak geleneksel anlatıyı yeniden üretir. Özellikle *Alageyik* filminde bu özellik çok baskındır. Köyün çobanını dövüp atla sürükleyerek köy meydanına getiren Sarca köyün ağası Karaali'ye tepki vermeyen erkeklere:

Tu kalıbınıza emcikler. Altınıza mı ettiniz Karacaali'nin korkusundan. Tu size. Silah belde değil, elde gerek aғam. Kadın mısın ki süs diye taşıyorsun. Mademki işe yaramıyor; at gitsin.

şeklinde hakaret eder. Yine Halil'in sözlüsünü törelere aykırı olmasına rağmen aralarının bozulmasından çekindikleri için komşu köyün ağası Karaali'ye vermeye karar veren köyün ileri gelen erkeklerine karşı çok ağır sözler söyler:

Hallerine bakılırsa kızı verdiler Karacaali'ye. Yazıklar olsun, yazıklar olsun. Yüzünüz niçin yerde ağalar? Utandınız mı yoksa yaptıklarınızdan ha?...Sen söyle ağa söyle! İki kız babası. Kendi kızını böyle kolay verir miydin ha! Ya sen, oğlun askerdeyken gelinine başka koca mı aradın! Ya siz, size de üç babayığit kardeş diyorlar göya. Diyenin dili kopsun; boyunuz devrilsin emi. Varın koşun, Karacaali'ye verin müjdeyi. Gel al köyün sözlü kızını deyin! Sana peşkeş çekiyoruz deyin! Haydi, haydi!

Başka bir sahnede “Çekil önümüzden Sultan kadın; ayıptır” diyen köyün ileri gelenlerinden Gök Hüseyin'e “Erkeğin önünde durmak ayıptır Hüseyin Ağa. Siz erkek olsaydınız biz de kusur etmezdik hörmette” sözleriyle ona erkeklik görevlerini hatırlatır ve bunları yerine getirmediği hürmet göremeyeceğini belirtir. *Gelin* filminde ise kayınbabasının yanında eşine bakan Meryem'e “Odanıza sığmadınız besbelli. Kaynatanın önünde kocaya göz süzmek neyin nesi? Yeni görenek mi ola bu haller! Yoksa İstanbul'a geldik diye mi? İstanbul bu kapının dışında; burayı gene Yozgat toprağı bellesen iyi olur!” şeklinde çıkışır. Meryem'in örtünmeden dışarı çıkmasına ise şu sözlerle tepki verir:

Hangi cehennemin dibine battın böyle? Bu İstanbul seni iki günde mi azdırdı yoksa? Hangi yabanın erine göründün bu yalınlığıyla. O karının evine mi gittin yoksa. Ayağını kes demedim miydi? Ana, ata sözü ayağa mı düştü? Vay ki başımıza gelen. Veli'ye deyim de ayağının altında ezsin seni...Bu evde başına buyrukluğ iyilik getirmez gelin!

Derviş Bey ve Yılanı Öldürseler filmlerinde ise ataerkil düzende erkekler tarafından yerine getirilmesi beklenen bir görev olarak görülen intikam alma görevini aile erkeklerine hatırlatır. Derviş Bey'de “Beybaban rahmetlinin silahıydı. Artık senindir. Babanın öcünü onunla alacaksınız” diyerek ona intikam alması için babasının silahını verir. Derviş Bey'in kimseyi öldüremeyeceğini söyleyerek itiraz etmesi karşısında ona “Baban öldü. Onu öldürenler, babanın katilleri sağ kalacak; cezasını görmeyecek öyle mi?” sorusunu yönelterek, onu “Sana değil Ceritoğullarının tükenmesine ağlıyorum. Başımıza geçen beyimize

bakın korkak bir şehirli olmuş” sözleriyle suçlar. *Yılanı Öldürseler*'de ise gelini Esme'yi öldürme işini;

Gel, gel de kardeşinin kanlısını gör! Ali'm, oğlum Ali'm. Gece gündüz yanar şu yüreğim. Cehennem ateşleri içinde yanarım. Öcümüzü al yavrum, öcümüzü al!” sözleriyle önce oğlu Ali'ye vermeye çalışır. Esme'ye aşık olan Ali bu görevi kabul etmeyince aynı görevi “Ah yavrum analık batsın; yüreğim yanıyor. Oğlumun öcü alınmadan ben mezara giremem. Oğlumu öldürten gözümün önünde dolanıp durur. Kuyruk sallaya sallaya oğlumu öldürttü”, “Karagözlüm, yavrum... Ana başkadır ana! Bak oğlum bak karagözlüm, sen bir anandan, üstelik babanın kanlısı anandan vazgeçemiyorsun. Ben dağ gibi yiğit oğlumun kanlısından nasıl vazgeçeyim?”, “Yavrum, torunum, Hasan'ım artık çekmelisin tetiği

gibi sözlerle henüz yedi-sekiz yaşlarındaki torunu Hasan'a verir.

Seçilen beş filmde Aliye Rona'nın canlandığı karakterler dışındaki kadınlar, Türk Sineması'ndaki genel kadın temsiliyle paralellik gösterir. *Gelin* filmindeki Meryem ve *Yılanı Öldürseler* filmindeki Esme dışındaki bütün kadınlar Aliye Rona'nın talimatlarını tartışmaksızın yerine getirir. Yalnızca *Yılanı Öldürseler* filminin Esme'si onun isteklerini yerine getirmez. Bununla birlikte Esme, Rona'nın yaptığı bütün kötülöklere karşın ona karşılık vermez. Onun “Dilerim Allah'tan cehennem ateşlerinde yanarsın inşaallah!” gibi bedduaları karşısında dahi sessiz kalır. Meryem de aslında, sadece hasta çocuğunu doktora götürmemesi konusundaki talimatlarını dinlemez.

İncelenen filmlerde Aliye Rona'nın canlandığı kadınların iktidar sahibi güçlü karakterler olarak beyazperdeye yansıdığı görölmektedir. Beden ve yüz hatları, sert kadın karakteriyle oldukça uyumlu olan Rona, tüm filmlerinde kadınlığını ön plana çıkarmayan geleneksel giysiler giyer. Kadının geleneksel giysileri içerisinde temsil edilmesi, onun cinsel cazibesini vurgulamaktan çekindiğine göndermede bulunur. Bu, onun bir kadının ataerkil toplumda erk sahibi olabilmek için cinsellikten arınması gerekliliğine vurgu yapar. İncelenen beş filmde de Rona geleneksel giysileri içerisinde ve başı örtülmüştür. Giysilerinde dişliliğini ön plana çıkaran hiçbir aksesuar olmadığı gibi Alageyik dışındaki filmlerinde kullandığı kostümler koyu tonları, geniş kesimleri ve vücudunu tamamen örten yapısıyla adeta kadın bedenini gizlemek için seçilmiş gibidir (Bknz. Görüntü 1-6).

Aliye Rona'nın canlandığı kadın karakterlerin bir diğör özelliğı de saçlarının toplu ve çoğı zaman örtölmüş olmasıdır. Wilkinson'a göre (2010: 108) giyim biçimi ne olursa olsun saçlar kadının, kadınlılığının ve doğurganlığının göstergesidir. Benzer bir yaklaşıma sahip Meral (2011: 317) ise saçın cinsel gücü ve arzuyu temsil ettiğini ileri sürer. Ona göre saçların omuzlardan aşağı bırakılması cinsel cazibenin ve hazır oluşun göstergesidir. Bu çerçevede Rona'nın saçlarının sürekli toplu ve çoğı zaman da örtölmüş olmasının, onun doğurganlığını yitirdiğine ve cinselliğinden vazgeçtiğine işaret ettiği söylenebilir. Gerçekten de Aliye Rona incelenen filmlerinden hiçbirisinde kadınlılığın ya da cinselliğine ilişkin bir eylemde ya da imada bulunmaz.

Rona'nın canlandığı karakterlerin bir diğer ayırıcı özelliği kimseye yalvarır şekilde görünmemeleridir. İncelenen beş filmde de canlandığı karakterler ne bir erkek ne de bir kadın karşısında çaresiz duruma düşer; her zaman mağrurdur, kimseye boyun eğmez. Özellikle *Yılanların Öcü*, *Derviş Bey* ve *Alageyik* filmlerinde erkekler karşısındaki duruşu ve konuşma şekli onlara meydan okur niteliktedir (Bknz. Görüntü 2, 3, 4, 5). *Gelin* ve *Yılanı Öldürseler* filmlerinde ise kadınlara özellikle de gelinlerine karşı oldukça katıdır (Bknz. Görüntü 5). *Gelin*'de çocuğunu tedavi ettirmeye çalışan biçare gelinine yaptığı baskı, *Yılanı Öldürseler*'de oğlunun ölümüne sebep olduğunu düşündüğü gelinini torununa öldürtmek için gösterdiği çaba onu tam anlamıyla bir *kötü kadın* haline getirir.

Rona'nın gerek erkeklerle gerekse kadınlarla karşılaşma anları modern ile geleneksel arasındaki çatışmanın beyazperdeye yansımış resmi gibidir. *Gelin* filminde Hacer'le, *Derviş Bey* filminde Derviş Bey ve kız arkadaşı Sevda ile karşı karşıya geldiği sahneler (Bknz. Görüntü 6) hem giyim hem de görüşler anlamında geleneksel-modern karşıtlığının kurulduğu ve yeniden üretildiği anlardır. Bu anlarda dönemin modasına uygun kıyafetleriyle genç kadın ve erkekler modern olanın, tüm vücudunu örten kıyafetleriyle onların karşısında dikilen Aliye Rona'nın canlandığı karakterler ise geleneksel olanın göstergesidir.

Tartışma

Yapılan çözümler sonucunda, Aliye Rona'nın canlandığı kadın karakterlerin, Türk Sineması'nın genel kadın temsillerinden belirgin şekilde farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu karakterler, cinselliklerinden vazgeçerek ataerkil düzenin kadına dayattığı toplumsal cinsiyet rol kalıplarını büyük ölçüde içselleştirmiş olsalar da iktidar sahibi olmalarıyla diğer kadın karakterlerden ayrılır. Genellikle kadının erkeğe bağımlı olarak temsil edildiği Türk Sineması'nda, iktidar sahibi başka kadın karakterler de bulunmakla birlikte bunların hiçbirisi Aliye Rona'nın canlandıkları kadar güçlü değildir. Kadın karakterler filmin başında iktidar sahibi olsalar bile durum onların aşık olmasıyla birlikte sona erer ve başlangıçtaki güçlü/aktif konumlarını, filmin ilerleyen kısımlarında rekabet, intikam, şiddet gibi erkeksi olarak nitelendirilen özelliklerden sıyrılıp aşk/sevgi/evlilik/annelik çerçevesinde tanımlanan görevlerine geri dönerek kaybederler. Halbuki Rona'nın canlandığı kadınlar, gerek kadınlar gerekse erkekler üzerinde kurdukları iktidarı filmin sonuna kadar devam ettirebilen karakterlerdir.

Aliye Rona'nın canlandığı kadın karakterlerin kadınlar kadar erkekler üzerinde de yetke sahibi olmasında 1950 sonrasında ekonomik gelişmelerle paralel şekilde gittikçe hızlanan toplumsal değişimin, aile yapısını sarsmasının etkisi büyüktür. Köyden kente göçle birlikte ağırlaşan geçim sorunları sebebiyle kadınların da fabrikalarda işçi olarak ya da evlerde gündelikçi olarak çalışmaya başlaması, geleneksel aile değerlerini sarsmış ve sinemada 1980 sonrasında (özellikle de 1990'larda) daha fazla görünürlük

kazanacak bir erkeklik krizine yol açmıştır (Ulusay, 2004: 144-148; Yüksel, 2013). Bu noktada Aliye Rona'nın canlandığı kadın karakterler, hem kadınlara hem de erkeklere kaybetmekte oldukları geleneksel değerleri hatırlatarak söz konusu krizden çıkış yolunu göstermesi sebebiyle önem kazanır. Kitlelerin erkeklik değerlerinin sarsılmasıyla yaşadığı tedirginlik, Aliye Rona'nın canlandığı, güçlü erkeğin yerini alan, erkleşen güçlü kadın karakteriyle telafi edilir.

Aliye Rona'nın oynadığı filmlerde gelenek ile modernite arasında sıkışan erkeğe erkeklik krizinden çıkış yolu olarak geleneksel görevini yerine getirmesi (intikamını alması, öldürmesi vb.) önerilir. Bu filmlerde intikam almayı reddeden erkekler iktidarsızlaştırılıp kurban konumuna indirgenirken, geleneksel rollerin yerine getirilmesinin gerekliliği ile erkeğin yeniden tesisi arasında paralellik kurulur. Erkeklerin trajik konumu, ekonomik kriz, intikam ve kadın üçgeninde biçimlendirilirken; erkeklik krizi erkeğin kendisinden beklenen rolleri (öldürme, intikam alma, namusunu temizleme vb.) yerine getirmeyi kabul etmesi ve erkeğin yeniden inşa edilmesi yoluyla bertaraf edilir.

Simon de Beauvoir (1993: 231), "kadın doğulmaz, kadın olunur" sözüyle cinsiyetin toplumsal olarak inşa edildiğini vurgulamaktadır. Beauvoir'in bu sözünü erkekler için de söylemek mümkündür. Nasıl ki, ataerkil toplumlarda medya aracılığıyla yansıtılan kadın imgesi; iffetli, kırılıgan, tabi olan, yerini bilen, çekinmesini bilen vb. bir kadın tipiye, bunun dışına çıkan kadınlar da kötü kadın olarak adlandırılıyorsa, benzer bir durum erkekler için de geçerlidir. Ataerkil toplumlarda erkekler için de toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında belli basmakalıplar mevcuttur. Özellikle Türk toplum yapısında hegemonik erkeklik; heteroseksüel, evini geçindiren, başarılı, iş sahibi, iş sahibi değilse bile evini geçindirmesini bilen ve bunun için canını dişine takıp çalışan, namusuna hanel gelmesin diye sürekli tetikte olan bir erkekliktir (Kepekçi, 2012: 80). Erkeklerde ise bu rol kalıplarının dışına çıkıldığında, onun erkeklik iktidarı sorgulanmaya başlanır.

Bu doğrultuda, Aliye Rona'nın oynadığı filmler irdelendiğinde Rona'nın esasında iktidarını içinde bulunduğu sosyal çevrenin kalıplarına uymayan erkek üzerinde kurduğu görülmektedir. Rona, ürettiği söylemlerle erkek iktidarı karşısında konuşabilmekte, hatta kendi iktidarını, gördüğü iktidar boşluğunu doldurarak kurmaktadır. Rona oynadığı bir sahnede kendisine "Çekil önümüzden Sultan kadın; ayıptır" diyen köyün ileri gelenlerinden Gök Hüseyin'e "Erkeğin önünde durmak ayıptır Hüseyin Ağa. Emme siz erkek olsaydınız biz de kusur etmezdik hürmette" sözleriyle ona erkeklik görevlerini hatırlatır ve bunları yerine getirmedikçe hürmet göremeyeceğini belirtir. Böylece azar, silkeleme, hakaret etme gibi stratejilerle erkekleri, *karı gibi olmayan* gerçek erkeklığe çağırır.

Sosyal olarak inşa edilmiş bir olgu olan erkeklik, erkeğin toplumsal yaşamda nasıl duyup, düşünüp, davranacağını belirleyen, ondan salt erkek olduğu için beklenen rolleri ve tutum alışları içeren bir pratikler toplamıdır (Atay 2004: 14). Erkeklik mevhumunun inşasında ve devamlılığının sağlanmasında kadın da son derece önemli bir yere sahiptir. Kandiyoti'nin (1997) de belirttiği gibi, kadınlar

anne olarak kültürün üretilmesi ve yeniden üretilmesi sürecinde son derece önemli yere sahiptirler. Bu bağlamda kadınlar erkekler üzerinde etkin bir şekilde baskı kurabilir, onları yönlendirebilirler. Buna rağmen kadınlar her ne kadar “kültürleme sürecinin baş aktörleri olsalar” ve “geçerli ataerkil niteliklerle donanarak, erkeklerin verdikleri kararları etkileme gücüne sahip olabilseler de” bu durum “ataerkilliğin esas sahiplerinin hegemonik erkekler olduğu gerçeğini değiştirmemektedir” (s.114). Bu açıdan bakıldığında Rona'nın canlandırdığı karakterlerin, verdiği ödünler ve ödediği bedeller karşılığında, erkek iktidarına ortak olan kadınlık imgeleri olduğu ortaya çıkar. Yani söz konusu karakterler, ancak kadınlığından, cinselliğinden vazgeçerek iktidar sahibi olabilir. Öte yandan bu kadınlık imgesi, ataerkil toplumun kural ve değerlerini tehdit ettiği anda dağılmaya mahkûmdur. Erkeklerden daha sert ve daha acımasız ve yıkıcı olmasının sebebi de elde ettiği iktidarın bu kırılganlığıdır.

Sonuç

Yapılan analizler sonucunda Aliye Rona'nın canlandırdığı kadın karakterlerin, diğer ülke sinemaları gibi ataerkil düşünce sisteminin şekillendirdiği ve ataerkil düşüncenin meşrulaştırıldığı eril bir alan olan Türk Sineması'nda, genel kadın temsillerinden farklı özellikler gösterdiği saptanmıştır. Bu karakterlerin iktidar sahibi olması ve bu iktidarı filmlerin başından sonuna kadar korumaları onları diğerlerinden ayıran başlıca özelliklerden biri olarak belirmiştir. Ayrıca bu karakterlerin, kadınlar üzerinde olduğu kadar erkekler üzerinde de etkili olması ve onlara da talimatlar verebilmesi diğer bir ayrıncı özelliktir.

Aliye Rona'yı Türk Sineması için unutulmaz kılanın ise kendisinin tiyatrodaki kazandığı oyunculuk yeteneğini üstlendiği rollerin hakkını vererek beyazperdeye aktarabilmesi ve bunu yapaylığa kaçmadan yapabilmesi olduğu değerlendirilmektedir. Bu başarısıyla, yüz ve vücut yapısının avantajlarını ustaca birleştiren sanatçı, Türk Sineması'nda uzun yıllar hakim olan sessiz, aciz, zavallı, cahil kadın anlayışını sarsmış ve kadının da iktidar sahibi olabileceğini göstererek kalıcılık kazanmıştır. Bununla birlikte Aliye Rona'nın canlandırdığı karakterler egemen ataerkil söyleme bir başkaldırı niteliği taşımaz. Onun rol aldığı filmlerde kadını eril iktidarın kodlarıyla iktidar alanına dahil eden bir kurgu söz konusudur. Bu filmlerde eril iktidar sorgulanmadığı gibi olumlanır, kısıktırılır ve hatta onarılır. Aliye Rona'nın canlandırdığı kadın karakterler, hem kadınlara ve hem de erkeklere kadın ve erkek olmaları sebebiyle yerine getirmeleri gereken geleneksel görevlerini hatırlatarak ekonomik yapının değişmesi, iletişim imkânlarının genişlemesi, göç vb. nedenlerle sarsılan ataerkil yapının çözülmesini adeta engellemeye çalışır. Başka bir ifadeyle onun hayat verdiği kadın karakterler ataerkil yapıyı güçlendiren, sabitleyen ve süreklileştiren figürlerdir. Var olan iktidar ilişkilerini yerinden eden veya bu ilişkileri dönüştüren kadınlar olmaktan çok, sözü edilen ilişkilerin ve ataerkil söylemin yeniden üretimine katkıda bulunurlar. Ancak bu durum onun ataerkil düzenin kodlarıyla donanmış olarak da olsa iktidar sahibi bir kadın olarak Türk Sineması'nda bir kırılma yarattığı gerçeğini değiştirmez.

Aliye Rona Filmlerinde Görüntüler

Görüntü-1: Yılanın Öldürseler Filminde Geleneksel Giysileri İçerisinde

Görüntü-2: Yılanların Öcü Filminde Hacı'ye Meydan Okuyor

Görüntü-3: Alageyik Filminde Köyün Erkeklerine Meydan Okuyor

Görüntü-4: Derviş Bey Filminde Köyün Bey'in (Kadir İnanır) Yakasına Yapışıyor

Görüntü-5: Gelin Filmi, Gelini Hülya Koçyiğit'e elini Öptürürken

Görüntü-6: Derviş Bey Filminde Ahu Tuğba'dan Üstünü Giyinmesini İsterken

Notlar

- 1 Dinmek bilmeyen hırsları için cinselliğini kullanan (Sezer, 2010), ilişki kurduğu erkekleri limon gibi sıkıp posasını çıkardıktan sonra bir kenara atan acımasız kadın tipi için kullanılan bir terimdir (Öngören, 1982: 48). Bu kadınlar kendilerine ataerkil toplum tarafından verilen erkeğe eş ya da anne olma rollerini reddetme yönleri ile ön plana çıkarlar (Göl, Okur & Öperli, 2004: 368).
- 2 Aliye Rona'nın doğum tarihi konusunda çeşitli kaynaklarda çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Sinema Ansiklopedisi'nde (Dorsay & Gürkan, 1985) 1920, Türk Tiyatro Ansiklopedisi'nde ise 1916 olarak belirtilmektedir (Dürder & Özön, 1967).

Kaynakça

- Atay T. (2004). Erkeklik En Çok Erkeği Ezer, Toplum ve Bilim, 101: 11-31.
- Beauvoir S. (1993). Kadın İkinci Cins I: Genç Kızlık Çağı, (Çev.Bertan Onaran), İstanbul: Payel Yayınları
- Berktaş F. (2014). Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hıristiyanlıkta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bora A. (2012). Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık, Kenan Çayır, M.Ayhan Cayhan (Der.), *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Butler J. (2008). Cinsiyet Belası, İstanbul: Metis Yayınları.
- Derman D. vd. (2001). Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler: Türk Sineması, Hayaî Vatanımız, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Dursun Ç. (2001). Televizyon Haberlerinde İdeoloji, Ankara: İmge Kitabevi.
- Duyan Y. (2013). 1980 Öncesi Türkiye Sinemasında Kadın Temsilleri: Adı Vasfiye Filmi Üzerine Bir İnceleme, II. International Conference on Communication, Media, Technology and Design 02-04 May 2013 Famagusta - North Cyprus.
- Dürder B. & Özön, M.N. (1967). Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Elmacı T. (2011). Yeni Türk Sinemasında Kadının Temsil Sorunu Bağlamında Gitmek Filminde Değişen Kadın İmgesi, *Gazi İletişim Dergisi*, 33: 185-202.
- Esen Ş. (1996). *80'ler Türkiye'sinde Sinema*. Eskişehir: Etam Yayınları.
- Evren B. (1983). *Türk Sinema Sanatçıları Ansiklopedisi*. İstanbul: Film-San Vakfı Yayınları.
- Giddens A. (2000). *Sosyoloji* (Çev. Hüseyin Özel & Cemal Güzel). Ankara: Ayraç Yayınları.

- Göl B., Okur Y. & Öperli N. (2004). *Sinema Söyleşileri 2003* (Mithat Alam Film Merkezi Söyleşi, Panel ve Sunum Yıllığı), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- İmançer, D. (2010). *İslamcı Filmlerde Kadın Temsili, Sinecine*, 1: 77-95.
- Kalkan F. & Taranç R. (1988). *1980 Sonrası Türk Sinemasında Kadın*. İzmir: Ajans Tümer Yayınları.
- Kalkan F. (1988). *Türk Sineması Toplum Bilimi*. İzmir: Tümer Ajans Yayınları.
- Kandiyoti D. (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaplan N. (2003). Toplumsal Konumu ve Bu Konumunun Değişimiyle Türk Sinemasında Kadın, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 2 (4): 149-173.
- Kepekçi E. (2012). Hegemonik Erkeklik Eleştirisi ve Feminizm Birlikteliği. "Mümkün mü?", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 11: 59-86.
- Kuyucak Esen Ş. (2010). *Türk Sinemasının Kilometre Taşları*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Makal O. (1991). *Türk Sineması Tarihi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası.
- Maktav H. (2007) Türk Sinemasında Bir. 'Oyun' Olarak Hukuk, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 109: 201-233.
- Maktav H. (2003). Melodram Kadınları, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 96: 273-293.
- Meral P.S. (2011). Erkek Hegemonyasının (Yeniden) Üretimi: Dergi Reklamlarında Hegemonik Erkekliğin Temsili. İçinde, Erdoğan İ. (Ed.), *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsilleri*. İstanbul: Kalkedon Yayınları: 297-324.
- Oakley A. (1972). *Sex, Gender and Society*. London: Maurice Temple Smith.
- Öngören M.T. (1982). *Sinemada Kadın ve Cinsellik Sömürüsü*. Dayanışma Yayınları.
- Özgüç A. (1990). *Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler*. İstanbul: Yılmaz Yayınları.
- Özgüç, A. (1993). *100 Filmde Başlangıcından Günümüze Türk Sineması*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özgüç A. (1988). *Türk Sinemasında Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Broy Yayınları.

- Özkan Z.Ç. (2012). Türkiye Sineması'nda Kadının Değişen İmgesi, *DEUHYO Dergisi*, 5 (2): 79-81.
- Özön N. (1970). *İlk Türk Sinemacısı: Fuat Uzkınay*. İstanbul: Türk Sinematek Yayınları.
- Özön N. (2009). *Türk Sineması Tarihi: 1896-1960*. İstanbul: Doruk.
- Sezer M.Ö. (2015). *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*. Evrensel Basım Yayın.
- Scognamillo G. (2014). *Türk Sineması Tarihi*. İstanbul: Kabalıcı Kitabevi.
- Sim Ş. (2010). Türk Sinema Tarihi'nde İlk Üçleme, Metin Erksan'dan Mülkiyet Üçlemesi: 'Yılanların Öcü', 'Susuz Yaz', 'Kuyu'. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 3-4: 171-196.
- Soykan F. (1993). *Türk Sinemasında Kadın, 1920-1990*. İzmir: Altındağ Matbaacılık.
- Tekeli Ş. (1995). 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar. İçinde, Tekeli Ş. (Der.), *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. İstanbul: İletişim:15-50.
- Teksoy R. (2004). *Rekin Teksoy'un Türk Sineması Tarihi*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Ulusay N. (2004), Erkek Filmlerinin Yükselişi ve Erkeklik Krizi. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 101: 144-161.
- Yalamaç E. (2011). 2000 Sonrası Türk Sinemasında Kadın Temsilleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yumlu K. (2014). Toplumsal Cinsiyet ve Medya. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 21: 153-155.
- Yücel Ş. (2011). 80'lerden Günümüze Sinemada Kadın Temsilleri. İçinde, Uçar İlboğa E. & Taşkaya M. (Ed.), *Sinemada Kadın*. Antalya: Antalya Kültür Sanat Vakfı Yayınları.
- Yüksel E. (2013). 2000'ler Türkiye Sinemasında Erkeklik Krizi ve Erkek Kimliğinin İnşası. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Book Reviews/Eser Tanıtımları

Adrienne Mayor (2014). *The Amazons: Lives and Legends of Warrior Women Across the Ancient World*. Princeton: Princeton University Press, 2014. xiv. 519 pp. ISBN: 9780691147208

Prof. Mayor, research scholar in Classics and the History of Philosophy of Science and Technology Program at Stanford University has produced the *Encyclopedia Amazonica* that she proposed in her Acknowledgements, xiii. The scope of her research covers all aspects of the Amazons relationship to ancient history, mythology and textual sources. She interweaves in a riveting manner both the mystical ideology of a lost matriarchal society and ethos with the most recent discoveries in archaeological inquiry, e. g. on p. 29 wherein she details the reversal of gender typing in an Etruscan tomb discovered in 2013. The tomb in Tarquinia contained two individuals, one holding spear initially identified as male and the cremated remains of another, labeled his wife. Later DNA analysis reversed the gender typing and has led to the reexamination of previously labeled remains and grave goods that may relate to the Amazon culture (see Chap. 4). Throughout the monograph, Mayor revises traditional iconographic and archaeological assumptions that reveal the consistency of the existence, influence, and significance in ancient history and culture of the Amazons.

In Part 1, *Who were the Amazons?*, the author reviews the etymological origins of the word *Amazones* as it was used in ancient Greek literature and how it has impacted our understanding of the people represented thus. She follows with the deconstruction of the varied misinterpretations by modern scholars based on later gender typing from the textual sources in the Homeric and Classical Greek authors. In Chap. 2 *Scythia, Amazon Homeland*, she identifies the historical region, context and geographical boundaries of the Amazon society. Throughout, she capably explains the Greek and Roman authors' references to the Amazons with geographical and historical justifications of their existence and interactions with ancient Classical cultures.

For Part 2, *Historical Women Warriors and Classical Traditions*, Mayor expands on the introductory material to present the archaeological record in Chap. 4, *Bones: Archaeology of the Amazons*. The forensic evidence supports the contention that the Amazons were fearsome warriors and competed on the battlefield in active roles. The physicality of the Amazons, whether they were actually maimed through mastectomy of the right breast to enhance their skill in archery, Chap. 5, *Breasts: One or Two?*, body modification through tattooing, Chap. 6, *Skin: Tattooed Amazons*, or physical expression Chap. 7, *Naked Amazons*, is explored through iconographic exploration of Greek vase painting and sculpture as well as the textual sources cited in Part

I, behavioral and sociological inquiry are the subjects of chapters eight through ten, (8) Sex and Love, (9) Drugs, Dance and Music and 10, The Amazon Way. Specific cultural and practical behaviors covering the exploitation of animals for war and companionship, Chap. 11, Horses, Dogs and Eagles, presents the Amazons as fully engaged in the environmental experience of the ancient world. The use of trousers, Chap. 12, Who invented trousers?, is considered as the essential dress of the mounted, nomadic culture, Sako-Scythian, which Mayor connected to the historical Amazon peoples. The actual military experiences of the Amazons and their methods of warfare are detailed in Chap. 13, Armed and Dangerous: Weapons and Warfare. Mayor has a background in military history and attended classes in Military History as well as contributing to journals on Military History. She writes authoritatively on the weaponry and expertise of the Amazons and their relative efficacy in the campaigns mentioned in the Classical historical sources. She completes Part II with a chapter dedicated to etymology of Amazon names and the borrowing of language in Classical sources relative to Amazons, Chap. 14, Amazon Languages and Names. Throughout Part II, Mayor creates a new perspective on the traditional approaches to scholarship and evidentiary scholarly review of primary sources on the Amazons. Her conclusions are thoroughly researched and pragmatically view the reality of the Amazons, not the mythical romantic view propounded over the past 125 years of literature on the Amazons.

Part 3, *Amazons in Greek and Roman Myth, Legend and History* effectively substantiates the legitimacy of the roles that have been epitomized in the reported lives of Amazons in literature of the Classical world. From Hippolyte and Heracles, Chap. 15 to Hyspicratea King Mithradates and Pompey's Amazons, Chap. 21, Mayor has delved into the literary and historical record to define the actual impact that Amazon lives and deeds represented in ancient life. For any approach, art historical, for which she uses many examples of vase painting, giving the statistic of 550 vases picturing Amazons as subjects, to the interwoven historical and mythological origins of both Greek and Roman cultural narrative, Mayor decisively and intentionally deconstructs the preexisting readings and extends her inquiry to syncretistically restructure our assumptions about Amazons.

In Part 4, *Beyond the Greek World*, Mayor expands her methodological review of the reported actions and appearance of "Amazons" in world culture, examining the spectrum of cultures surrounding and intersecting with the Sako-Scythian geographic homeland. From Caucasia to China, the author demythologizes the textual references to women as warriors from the Bronze Age through sixteenth centuries to the present day, female eagle hunter, Makbal Abrazakova, PL. 9. after p.128. Mayor elides the past and present to construct a body of evidence that will be a platform for further research and study on this long neglected and misinterpreted aspect of ancient Classical history, literature and culture.

Any reader or researcher will be well rewarded through a perusal of this monograph and will find immeasurable advantage in the notes and bibliography. On a personal note, this reader was struck by the images of two Amazon dolls (p.32), Fig. 1.1. They imply that the meaning and cultural legacy of the Amazons was an influential cultural archetype respected and informed in the ancient world and largely misinterpreted and dismissed in modern inquiry. Prof. Mayor alleviates those misconceptions and sets a course for future generations of scholars and Amazons.

Jasmin W. Cyril, Ph.D.

Art History

Benedict College

Columbia-USA

E-mail: jwcyril@netscape.net.

Bu Sayıya Katkıda Bulunan Yazarlar / Authors in This Issue
(Alfabetik olarak / In alphabetical order)

Makaleler / Articles

Assist.Prof. Ahu Sumbas
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof. C. Akça Ataç
Çankaya University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof. Defne Erzene Bürgin
İzmir University
İzmir-Turkey

Ebru Dede
Instructor (PhD candidate)
Kadir Has University
İstanbul-Turkey

Assist.Prof. Mehmet Işık
Batman University
Batman-Turkey

Assist.Prof. Özlem Tagay
Mehmet Akif Ersoy University
Burdur-Turkey

Assoc.Prof. Perihan Ünüvar
Mehmet Akif Ersoy University
Burdur-Turkey

Assist.Prof. Şakir Eşitti
Ardahan University
Ankara-Turkey

Eser Tanıtımı/Book Review

Jasmin W. Cyril, Ph.D.
Art History
Benedict College
Columbia-USA

Bu Sayıda Hakemlik Yapanlar / Referees in This Issue
(Alfabetik olarak / In alphabetical order)

Assoc.Prof. C. Akça Ataç
Çankaya University
Ankara-Turkey

Prof. A. Işık Gürşimşek
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Prof. Dr. Nurcan Özkaplan
Işık University
İstanbul-Turkey

Assist.Prof. Müge Beidoğlu
Atatürk Teacher Academy
Nicosia-North Cyprus

Assist. Prof. Gülsüm Depeli
Hacettepe University
Anakara-Turkey

Assoc.Prof. Ahu Antmen Akiska
Marmara University
İstanbul-Turkey

Assist. Prof. Ayşe Nevin Yıldız
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof. Hülya Şimga
Koç University
İstanbul-Turkey

Prof.Dr. Aksu Bora
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof. Ayşegül Güçhan
Yeditepe University
İstanbul-Turkey

Prof.Dr. Simten Coşar
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof. Nurten Kara
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Dr. Rachel Bloul
Australian National University
Canberra-Australia

**Kadın / Woman 2000- Journal for Women' Studies
Notes for Contributors**

General Principles

- 1) Essays should be sent to the following e-mail address. jws.cws@emu.edu.tr
- 2) *Kadın / Woman 2000* publish in Turkish and English.
- 3) Manuscripts submitted to *KADIN / WOMAN 2000* is expected to contain original work and should not have been published in an abridged or other form elsewhere. Acceptance of a paper will imply assignment of copyright by its author to *KADIN / WOMAN 2000 and EMU Press*; but the author will be free to use the material in subsequent publications written or edited by the author provided that acknowledgment is made of *KADIN / WOMAN 2000* as the place of the original publication.
- 4) All ideas, views, hypothesis or theories published in *KADIN / WOMAN 2000* are the sole responsibility of the authors and they do not reflect the ideas, views or policies of Eastern Mediterranean University or Center for the Women's Studies.
- 5) All manuscripts are assessed by at least two academic referees without any sign of the author(s)' identity and the evaluation of referees without their names are sent to the author by the chief editor.
- 6) The publisher and editors reserve the right to copyedit and proofread all the articles accepted for the publication. Copy of edited manuscripts will be sent to authors prior to publication.

Instructions to Authors

- 1) Contributors must submit their manuscripts electronically including the original figures and tables to the editor.
- 2) Manuscripts must be typed in double-spaced, with Times New Roman 12 font. The length of the articles should not exceed 9000 words and the book reviews may be around 500-2500 words.
- 3) The spelling guidelines of The Foundation of Turkish Language for the Turkish manuscripts must be taken as standard for the spelling of loan words in Turkish. Loanwords accepted in English usage should be spelled in accordance with the *Oxford English Dictionary* and its supplements. Other foreign words must be written in Italics and explained in parenthesis or at deep notes if necessary.
- 4) Manuscripts must consist of the title page, the abstract pages, both in Turkish and in English, the main article, appendix, tables, figure captions, figures, end notes, the correspondence address of the author. All these must be written on separate pages. Articles sent in both languages Turkish and English will be published together.
 - a. A title page should be prepared carrying the article title consisting of not more than 10-12 words (maximum 50 characters including the spaces), author's full name (in the form preferred for publication), and author's affiliation including mailing address.
 - b. Abstracts, not exceeding 300 words both in Turkish and English must begin from new pages. Below these the 'Key Words' and 'Anahtar Kelimeler' (not more than 10 words) must be added.
 - c. The article must begin from a fresh page.
 - d. References should be given in the text in this format: (Surname of the Author, Year of publication and page(s) quoted), (Brown, 2003: 23). Other additional information may be numbered consecutively and appear as footnotes.
 - e. Quoted unpublished material should have full location reference.
 - f. Tables and figures should have captions and numbers. The captions of the tables and figures must be written on the top, and references and explanations related to the figures must be written below the table.

- g. Original drawings or pictures must be submitted in a form ready for the printer. Each illustration should bear a number. Captions should be presented separately on a sheet at the end of the manuscript and should be identified by number.
- h. Equations should be numbered consequently. Equation numbers should appear in parentheses at the right margin. In cases where the derivation of formulae has been abbreviated, it is of great help to the referees if the full derivation can be presented on a separate sheet (not to be published).
- i. The references quoted or referred in the text must be listed alphabetically in the 'References' in this format: Surname initial of the name of the author (date of publication). *Full title of the book* (in italic) or full title of the article/chapter (in regular font) and *The name of the journal/book* (in italic), the place of publication: publisher, pages of the article published in the journal. Quoted unpublished material should have full location reference.

Foucault M. (1979). *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison* . Harmondsworth: Penguin Books.

Van Dijk T. A. (2006). Discourse and Manipulation, *Discourse and Society*, 17 (2):359-383.

- 5) The points not mentioned here please consult APA style or Hacker, D. (2004) "APA" *A Pocket Style Manual*. Boston, New York: Bedford/St. Martin's:155-182.
- 6) Articles that do not obey these rules will be returned to the author for the necessary changes. Papers not accepted by the editorial board will be sent back to the author together with the original figures and tables.

Correspondence Address

Kadın / Woman 2000
Center for Women's Studies
Eastern Mediterranean University
Faculty of Business and Economics- Annex Building BE280

Gazimağusa - Turkish Republic of Northern Cyprus
(Via Mersin 10 - Turkey)

Tel: (+90 392) 630 2269
Fax: (+90 392) 392 365 1017

E-mail: jws.cws@emu.edu.tr

Web adress: <http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

Kadın/Woman 2000 Yayın İlkeleri

Genel İlkeler

- 1) Yazarlar, *Kadın/Woman 2000*'de yayımlanmasını istedikleri bilimsel çalışmalarını aşağıdaki e-posta adresine göndermelidirler:
jws.cws@emu.edu.tr
- 2) *Kadın/Woman 2000*, Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayınlanır.
- 3) *Kadın/Woman 2000*'e gönderilen yazılar, başka bir yerde yayımlanmamış olmalıdır. *Kadın/Woman 2000* Yayın Kurulu tarafından yayımlanmak üzere kabul edilen yazılarda, DAÜ - Yayınevi bütün yayın haklarına sahiptir. Ancak yazarlar yayınlanan bilgileri kısmen *Kadın/Woman 2000*'ne atıfta bulunmak üzere başka yayınlarında kullanabilirler.
- 4) Yazılardaki düşünce, görüş, varsayım, tez ya da savlar yazarlarına aittir. Doğu Akdeniz Üniversitesini veya Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezini bağlamaz.
- 5) Tüm yazılar, yazar(lar)ın kimliği saklı tutularak konu ile ilgili en az iki akademik danışman tarafından incelenir. Yapılan değerlendirme hakem isimleri gizli tutularak yayın kurulu başkanı tarafından yazarların bilgisine sunulur.
- 6) Yayın Kurulu, yayıma gönderilen yazılarda düzeltme yapabilir. Bunlar yayımdan önce yazarın bilgisine sunulur.

Yazım Kuralları

- 1) Yazılar yayına uygun olarak hazırlanmış figür ve tablolar ile birlikte elektronik olarak gönderilmelidir.
- 2) *Kadın/Woman 2000*'e gönderilecek yazılar, tercihen Times New Roman fontu ile 12 punto olarak yazılmalıdır. Yazıların uzunluğu makalelerde 25-30 sayfa veya 9000 kelimeyi aşmamalı, kitap tanıtımlarında ise 1-7 sayfa veya 500-2500 kelime arasında olmalıdır.
- 3) Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumunun İmlâ Kılavuzu esas alınmalı, yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır. Türkçede pek alışılmamış sözcükler yazıda kullanılırken ilk geçtiği yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde Türkçe ve İngilizce olarak verilmelidir. İngilizce yazılarda ise *Oxford English Dictionary* veya ekleri örnek alınmalıdır.
- 4) Yazılar başlık sayfası, ana metin, kaynaklar, ekler, tablolar, şekil başlıkları, şekiller, yazar notları ve yazışma adresi ile yazı Türkçe yazılmış ise İngilizce, İngilizce yazılmış ise Türkçe olarak genişletilmiş özet (Abstract) bölümlerini içermelidir. Yazarın makalesini hem Türkçe hem de İngilizce olarak göndermesi halinde yazısı iki dilde de yayımlanabilecektir.
 - a) Başlık sayfası en fazla 10-12 kelimedenden oluşan makale başlığını, (kelimeler arasındaki boşluklar ile beraber en fazla 50 karakter), yazarların adı ve soyadı, ünvanı ve çalıştığı kurumu içermelidir.
 - b) Türkçe ve İngilizce olmak üzere 'Özet' ve 'Abstract' başlıkları altında her iki dilde de 300 kelimeyi geçmeyecek şekilde hazırlanmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetin her biri yeni bir sayfadan başlamalıdır. Bunların altında ayrıca 'Anahtar Kelimeler' ve 'Key Words' başlıkları ile makale ile ilgili önemli anahatar kelimeler (en fazla 10 kelime) yazılmalıdır.
 - c) Ana metin yeni bir sayfadan başlamalıdır.
 - d) Metin içinde atıfta bulunan kaynak ve şahıslar (Yazar soyadı, Yayın yılı, ve atıfta bulunulan sayfa numarası, (Brown, 2003: 23) şeklinde verilmelidir. Metinle ilgili ek bilgiler üst numaralarla verilmeli, metin sonundaki Notlar kısmında aynı numara ile eklenmelidir.
 - e) Şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo ve figürlerin üzerinde yer almalı, kay-naklar ve figürlerle ilgili notlar ise alta yazılmalıdır.
 - f) Tablolar metin içine konmayıp, her biri ayrı bir sayfaya yazılmalı, metin içindeki yeri marjin içinde belirtilmelidir.

- g) Makalede yer alması istenen resimler veya çizimler yayıma hazır şekilde gönderilmelidir. Resimler makalede yer alış sıralarına göre numaralandırılmalı, metin içindeki yerleri Resim 1, Resim 2 şeklinde parantez içinde gösterilmeli, resimlerin arkalarına ise resim numaraları, yazarın soyadı ve kısaca makale ismi yazılmalıdır. Ayrıca bunlara ait açıklamalar ayrı bir sayfada sıra ile belirtilmelidir. Resimler disket veya CD üzerinde TIFF formatında gönderilebilir.
- h) Denklemere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın sağ tarafında yer almalıdır. Denklemelerin türetilişi kısa olarak gösteriliyorsa, hakemlere verilmek üzere türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada gösterilmelidir.
- i) Metinde yararlanılan tüm kaynaklar ayrı bir sayfadan başlayarak alfabetik sırada Kaynaklar başlığı altında şu sıraya göre verilmelidir: Yazar Soyadı Adı (Yayın yılı). *Kitap ismi* (italik harflerle) veya makale ismi, *Dergi adı* (italik harflerle) Basım yeri: Basımevi, dergide yer aldığı sayfa numaraları. Kitap isimleri *Italik* harflerle, makale isimleri normal harflerle, dergi adı *Italik* olarak yazılmalıdır. Ayrıca yayımlanmamış kaynaklardan yapılan alıntılar da tam olarak anlaşılacak şekilde kullanılmalıdır.

Örnekler:

Foucault M. (1979). *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison*. Harmondsworth: Penguin Books.

Van Dijk T. A. (2006). Discourse and Manipulation, *Discourse and Society*, 17 (2):359-383.

5) Burada değinilmeyen konular için APA yazım şartlarına başvurulabilir. Kaynak: Hacker, D. (2004) "APA" *A Pocket Style Manual*. Boston, New York: Bedford/St. Martin's:155-182.

6) Bu duyuruda belirtilen kurallara uymayan yazılar, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarlarına geri gönderilir. Yayın Kurulu tarafından yayımı uygun bulunmayan yazılar bir nüsha olarak varsa orijinal tablo ve figürleriyle birlikte yazara iade edilir.

İletişim Adresi

Kadın / Woman 2000

Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi

Doğu Akdeniz Üniversitesi

İşletme ve Ekonomi Fakültesi- Ek Binası, BE159

Gazimağusa - Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Tel: (392) 630 2269

Fax: (392) 392 365 1017

E-posta: jws.cws@emu.edu.tr

İnternet adresi: <http://kwj2000.journal.emu.edu.tr>